

Pe marginea cărților.

Sântem încă în căutarea tehnicei celei mai potrivite pentru informația bibliografică a cetitorilor noștri. Avântul pe care l-au luat studiile relative la limba și literatura noastră face din ce în ce mai indispensabilă bibliografia, care însă nu poate fi completă, din cauza scumpetei cărții și a tiparului. Mai avem de luptat cu delimitarea câmpului nostru de activitate, cu greutatea de a găsi recensent pentru toate scrierile apărute în cursul unui an, și cu tradiția, care lasă recensentului libertatea de a releva dintr-o carte numai partea care-l interesează sau asupra căreia poate spune lucruri nouă, pe când cetitorul vrea înainte de toate să fie informat pe scurt asupra cuprinsului întreg.

Neputând și nevoind s'o rupem cu tradiția, am continuat să dăm recenzii și dări-de-seamă scrise în felul obicinuit; bibliografie analitică facem, ca în volumele precedente, pentru publicațiile periodice, crezând totuși că nici în această „Revistă a periodicelor“ nu poate lipsi cu totul aprecierea; numai astfel putem scuti pe cercetător de pierderea de vreme cu citirea atâtor pagini care nu aduc nimic nou.

De data aceasta încercăm o inovație, care ne dă înainte de toate posibilitatea de a ieși uneori din cadrele restrânse ale preocupărilor Muzeului Limbei Române, spre a discuta chestiuni generale și de natură principiară, fără să ne oblige să îmbrățișăm un teren prea vast. Strângând într'un mănunchiu notele făcute pe marginea cărților cetite, deslușim une-ori curente ce se accentuează într'un anumit timp și punctele nouă de vedere din care sânt văzute problemele vechi. Indreptățirea pe care o găsim pentru felul în care e lucrată această nouă rubrică a Dacoromaniei ne-o dă, credem, dreptul oricărui cercetător de a fi, de la o vârstă încolo, alegător în lectura cărților nouă, și convingerea că o critică „impresionistă“ poate fi de folos, când ea e întemeiată pe o experiență îndelungată.

* * *

Niciodată creionul nu are să însemne mai des pe marginea cărților părțile impresionante decât cetind ultimele studii ale lui **H. Schuchardt**. La vârsta sa, timpul fiindu-i măsurat, vorba îi e

scurtă. Decanul filologiei romanice, pentru care erediția n'a fost nici odată scopul, ci numai mijlocul de a vedea mai clar, căruia cunoștințele vaste i-au servit spre a putea pă runde mai bine în adâncime, nu e numai un învățat, ci înainte de toate un înțelept. Din bogăția experienței sale lingvistice, se cristalizează la el acele adevăruri exprimate lapidar, care pot fi privite ca niște aforisme. Vom reproduce câteva din lucrarea sa *Das Baskische und die Sprachwissenschaft* (Wiener Sitzungsberichte, phil.-hist. Klasse Bd. 202, Abt. 4, 1925), alegând mai ales pe acelea din care reiese ținuta luată de maestru față de problemele atât de actuale pentru noi, atât de vechi pen ru el. Cu privire la legile fonologice cetim: „Importanța cea mare, de natură practică, a legilor fonologice e mai presus de orice îndoială; ele sânt în definitiv regulile de muncă a etimologului, dar ele nı duc la rezultate definitive, ci permit și pretind revizuirea rezultatelor obținute. In nici un caz ele nu ne dau puțința să privim în miezul însuși al limbei, căci nu sânt legi intrinsece ale limbei“ (p. 4). Dacă în atitudinea pe care o luăm astăzi față de legile fonologice, cei mai mulți ne apropiem de felul cum Schuch.rdt le privea încă cu o jumătate de veac în urmă, există totuși la unii din noi unele deosebiri, mai mult de amănunt, în felul de a privi chestiunea. In studiul publicat în Dacoromania II, am căutat să arăt că legile fonologice sânt mai mult decât o abstracțiune a filologului în tendința sa de a-și creaa un instrument de muncă și de control; ele corespund unei realități lingvistice; prin urmare constatarea lor ne dă prilej să pătrundem în tainele înseși ale limbei. Faptul că în loc de *bonu* s'a rostit undeva și cândva *bunu*, nu cuprinde nimic surprinzător și se explică din însași structura organului nostru auditiv și articulatoriu, este deci de natură mai mult sau mai puțin fiziologică. Că, în urma unor legi de natură socială, rostirea aceasta nouă s'a putut răspândi și, prin imi'ație, să devină din individuală, colectivă, e o chestiune de interes lingvistic mai important. Când însă vedem că rostirea cu *un* nu se restrânge asupra cuvântului *bonu*, ci cuprinde și pe *pono* > *pun* și pe *sono* > *sun* etc., generalizarea unei rostiri nouă este un fenomen care trebuie să excite în cel mai înalt grad curiozitatea lingvistului. Cauza acestei generalizări trebuie să fie de natură psihologică. Minteă noastră, capabilă să se avânte până la abstracțiuni atât de compli-

cate precum sânt formulele matematice, să întrezărească rapoarturile constante ce există între anumite valori, de sigur că poate să conceapă și raportul constant între anumite sunete, raport pe care noi îl precizăm cu ajutorul unei legi fonologice. Nu orice individ grăitor are în măsură egală această aptitudine de abstracție; dar precum se găesc, din naștere, talente matematice, astfel există și oameni înnașcuți cu talent pentru limbă. La aceștia, prin repetiție necontenită, rostirea *hunu*, *punu*, *sunu* poate intra în conștiința lingvistică. În mintea lor se poate lămuri raportul constant între valorile sonice *o* și *n*, încât rostirea nouă să fie extinsă asupra celorlalte cazuri analogice: *corona* > *cunună*, *carbonem* > *cărbune* etc.

Dacă admitem acest procedeu pentru explicarea realității care stă la temelia unei legi fonologice, nu facem decât să exprimăm lucruri asemănătoare ca cele pe care Schuchardt le scrie cu privire la problemele biologice ale limbii: „E important a stabili că limba nu este un lucru sau o ființă, ci o prafacere (Vorgang) până în cele mai mici elemente. Un cuvânt spus nu e altceva decât o mișcare a aerului, care se pierde imediat; abia prin repetiție de nenumărate ori se închiagă cuvântul“ (p. 3). „Omul primitiv auzea zilnic o mulțime de sunete repetindu-se mai des sau mai puțin des în natura viețuitoare sau moartă din jurul său, și imita multe din ele, mai ales pe cele produse de el însuși; cu alte cuvinte, el repetă conștient sunetele articulate de el în mod reflex. Și aceasta, pentru ca să facă oamenilor săi comunicări relative la stări sufletești sau la întâmplări externe. Aceste complexe de sunete deveneau temelia limbii“ (p. 8). „Dacă se poate vorbi, în lingvistică, de legi acestea nu pot fi decât de natură sociologică... Dintru început a existat un stil individual, din care s'a dezvoltat moda colectivă“. „În sfârșit mai amintesc, fără să intru în amănunte, ca cea mai importantă trăsătură caracteristică a limbii, simbolismul, legătura între sens și însemnare, între forma internă și externă a limbii“ (p. 5). Pentru metoda cercetării el crede că: „Temelia cea mai adâncă trebuie așezată în timpul de față, pe care-l putem observa și judeca imediat. Fără de a avea convingerea că factorii ce determină viața limbii au fost totdeauna aceiași ca astăzi, nu putem face nici un pas în trecut... Limbile vii sânt, din punct de vedere metodic; mai instructive pent-

tru studiul limbilor moarte decât invers“ (p. 6). „Instinctul nostru pedagogic ne face prea adesea să pierdem din vedere că materialul limbei e del cat și vecinic schimbător și cere deci un tratament mlădios“ (p. 3). Cu privire la stabilirea înrudirii limbilor: „Adunarea concordanțelor (și socotirea procentelor acestor asemănări) între două limbi devine anevoioasă prin faptul că nu avem numai să numărăm și să și cumpănim. Dar cu ce fel de măsuri? Se zice că semnele caracteristice ale unei limbi se cuprind în gramatica, nu în lexiconul ei; formele gramaticale ar fi osatura, cuvintele carnea. Dar unde rămân nervii? Aceștia corespund formeii interne a unei limbi“ (p. 28). Cuvintele cu care termină sânt remarcabile: „Cât despre mine, eu am impresia că e mai importantă munca depusă decât rezultatele la care ajungi cu ea, mai de valoare puterea de a cunoaște decât lărgirea cunoștințelor. Mai mult decât atât. Venindu-mi în minte o etimologie romanică la care țineam odinioară mult, aș zice chiar, ori-cât de mistic ar suna vorbele mele, că aflarea adevărată stă în căutarea adevărată“ (p. 33). Nota aceasta mistică, care îi stă atât de bine patriarhului de la Graz, o găsim adesea în scrierile sale din urmă. Caracteristic în privința aceasta e următorul pasagiu: „Cuvinte împrumutate vom găsi totdeauna, oricât de mult ne-am apropia de începuturile limbei; fiecare cuvânt chiar a fost odată un împrumut. Dar mă opresc, căci am ajuns pe un drum singuratec; deși nu mi-e teamă că aș putea să mă rătăcesc pe el, simt că aș putea pierde legătura cu tovarășii miei“ (p. 28).

În *Individualismus in der Sprachforschung* (Wiener Sitzungsberichte, phil.-hist. Klasse. Bd. 204, 2. Abhandl., 1925) Schuchardt cere cercetătorului o individualitate. Neînțelegerile între muncitorii pe același ogor le consideră firești, căci ele izvorăsc din felul deosebit al concepției: „unul vede mai întâiu râul despărțitor, altul podul care unește malurile“ (p. 3). Numiri ca neogramatici, neologiști, pozitiviști și idealisti etc., prin care se caracterizează unele credințe și școli, el le crede nepotrivite și zăpăcioare. Mulți cercetători nici nu doresc a fi înregimentați în ele. „Dacă ne întrebăm care e terenul comun pe care trebuie să clădim răspundem: un astfel de teren nu există; dacă înaintăm pe unul adâncindu-l, dăm de dogme“ (p. 5). Împotriva dogmelor Schuchardt a luptat totdeauna și totdeauna a protestat când lumea voia să-l claseze într'o anumită școală: „Eu stau la răspântia cea mai

frecventată, dar nu-mi trece prin gând să mă declar pentru direcția idealistă sau pozitivistă. Nu zic *sau una sau alta*, ci *șă una și alta*; în scrisul nostru mi se pare că prea des întrebunțăm cuvântul „numai“ și prea puțin pe „și“ (p. 6). Din deosebire ca există între felul cercetătorilor de a concepe obiectul cercetărilor s'ar putea naște o disciplină nouă și auxiliară, de natură psihologică, cercetarea cercetătorului: „Pentru mine e o binefacere decâteori simt că de după recea platoșă a obiectivității străbate un suflu cald de subiectivitate“ (p. 7). În această ordine de idei, Schuchardt încearcă, cu mult talent literar, să schițeze o autobiografie a sa, deosebit de instructivă pentru „devenirea“ acestui protagonist, care a știut să-și păstreze totdeauna individualitatea. Il urmărim, începând cu anii lui de șovăire — când o întâmplare neînsemnată poate fi hotărâtoare pentru toată viață — pe drumul care l-a dus la studiul „latinei vulgare“ și al limbilor romanice, dintre care cele dintâiu pe care le-a învățat acest spirit în căutarea altor căi decât cele obicnuite au fost ladina și româna. Exemplul lui Schuchardt de a arăta drumul pe care a umblat, va fi imitat, poate, de alți învățați. Ori cât ar fi acest lucru de dorit, mă îndoiesc însă că asemenea priviri retrospective vor putea fi atât de instructive ca aceasta, căci pentru ca „devenirea“ cuiva să intereseze, se cere ca acea cineva să fi trecut prin toate frământările adânci ale unui spirit în vecinica căutare a drumului ce duce la însași esența lucrului.

Pomenim la acest loc și alte două lucrări recente ale lui Schuchardt: *Hugo Schuchardt an A. Griera*, scris cu ocazia apariției Atlasului lingvistic catalan și publicat în „Buletin de Dialectologia Catalana“ t. XI (1923) și cele câteva considerații în legatură cu cartea nouă a lui Trombetti, *Le Origini della lingua basca*, publicate în „Anzeiger der Wiener Akademie“, 1925, No. XIII.

* * *

Celalalt maestru al filologiei romanice, W. Meyer-Lübke, ne-a dat în timpul din urmă câteva studii din care se evidențiază cu deosebire neîntrecută sa calitate de a strânge în câteva pagini sinteze clare și bogate în idei nouă. Studiul său *Das Baskische*, publicat în „Germanisch-Romanische Monatsschrift“ XII, 171-189, dă o imagine succintă, dar plină de perspective nouă, despre această limbă ce pune lingvistului atâtea probleme interesante.

El cuprinde cu deosebire pentru romanist multe indicii prețioase prin felul cum sânt tratate în limba bască cuvintele de origine latină sau romană. Dintre cele ce interesează și limba română citez aici păstrarea că la *n* i o' inioară și în toate regiunile mărginașe ale romaniei, a velarelor rea'ciate înainte de *e* și *i*; dar și răstrarea (spre deosebire de noi) a lui *ē* diferențiat de *ē*; proteza nei vocale înaintea lui *r* inițial rostit ca *r̄* (*arraspa* ca bearn. *arraspe* „râpe”, dar *erreka* față de bearn. *arrequē* „brazdă”); tratarea deosebită a lui *n* intervocalic — ca la noi — în *kathea* (bearn. *kadeu*) < *catena* și în *garan* (< *grāu* față de bearn. *gra* < *gran* < *granu*). Tot ca la populațiile romanice mărginașe și în special ca la Români, se păstrează în limba bască cuvinte latine pierdute în alte părți precum *acheter* < *archiater*, *keratu* < *celerare* și acel *goru* < *colus*, care trăește, după etimologia lui G. Giuglea, și în al nostru *încurca* (**incolicare*). Bascii au pentru „strungă” un cuvânt de origine germanică (got. *sparra*). Meyer-Lübke atrage atenția asupra aceluiași fenomen în românește, dacă etimologia lui *strungă*, dată de G. Giuglea în DR, II, 327 ș. u. e adevărată. De cuvântul nostru amintește tot și bascul *estrango* „estaca larga” și *estrango* „estaca del val'ado”.

În studiul *Zentripetale Kräfte im Sprachleben*, publicat în volumul omagial dedicat lui Ph. A. Becker „Hauptfragen der Romanistik” (I 22, p. 126—154), Meyer-Lübke arată cum pătrund în dialect cuvinte și rostiri literare: „Sântem obicinuiți să admitem, la răspândirea schimbărilor de limbă, un lanț neîntrerupt geografic, ceea ce de fapt corespunde de obicei realității. Când însă punctul de plecare e în centru cultural, drumul este al culturii, al învățătorului are pleacă departe la elev și al elevului care vine de departe la centrul cultural” (p. 143). Prin asemenea puteri centripetale se explică în mare parte soarta lui *ē* accentuat latin. Din cauza marelui răspândirii pe teritoriul romanic a diftongului *ie*, el a fost considerat de unii ca străvechiu; totuși el nu apare repartizat astfel încât să putem admite că a fost „latin-vulgar”. Studiind din nou ref'exele lui *ē* în limbile romanice, autorul constată în unele regiuni romanice că „monofongul se datorește influenței școlii, cu punctul de plecare în orașe” (p. 135). În franțuzește bunăoară, un cuvânt ca *tiède* ne silește să admitem că diftongarea lui *ē* trebuie dată în sec. IV: aceeași tendință, în Franța de sud, nu s'a putut generaliza, căci limba claselor.

suprapuse a împiedecat răspândirea ei (p. 140). În unele părți din Sici'ia, poporul diftongează, pe când clasele culte preferă monoftongul (p. 132). Foarte interesante sânt observațiile privitoare la limba română (p. 137—138), în care soarta lui *ie < ě* e adusă în legătură cu palatalizarea consonanțelor precedente, cu deosebire a labialelor. De sigur că Meyer-Lübke are dreptate când explică forme ca *fer*, în unele regiuni, ca o reacțiune a limbei claselor culte (*fier*) asupra limbei claselor de jos (*h'er*). Urmând drumul indicat de maestru, întrevădem soluția unor probleme obscure în legătură cu acest fenomen. Apariția târzie în limba literară a labialelor palatalizate — deși fenomenul e străvechiu — extensiunea lui geografică și repartiția lui asupra materialului lingvistic, se explică de sigur în parte — deși nu complet — prin această influență a limbei claselor suprapuse asupra celor de jos și a orașelor asupra satelor. Faptul că labialele palatalizate sânt mai des întrebuițate de femei decât de bărbați — lucru relevat încă de Cantemir și asupra căruia *æ* ins'itat Hasdeu — se explică și el, dacă ținem seama că țărâncă română aproape nu părăsește niciodată satul și că bărbatul e cel ce vine mai des în contact cu orașul; în vremile vechi, dominate de viața pastorală, bărbații formau aproape singuri legătura cu alte regiuni. Rămâne totuși deschisă chestiunea: care e cauza că păturile culte și orășenești au avut și au încă un fel de repulsiune tocmai față de palatalizarea labialelor, că *țin* și *zeu* din *teneo*, *deus* au fost primite de toți, dar *k'ept* și *h'er* (în loc de *piept* și *fier*) au fost respinse ca urite și rustice? Tot astfel e sigur că în clasele noastre culte și la orășeni există și azi în anumite cazuri preferința pentru monoftongi, față de diftongii țărănilor¹. Aceasta se observă mai cu seamă la *o* inițial. Rostirea *uok'* — veche fără îndoială, căci o găsim și la Meglenoromâni și Istroromâni — nu este la noi propriu zis o rostire regională, cât una țărănească, pe care orășanul și omul cult o respinge instinctiv.

Ca atâți alți termeni împrumutați din filosofie, și termenul „pasiv“, în opoziție cu „activ“, este nepotrivit în filologie. De oarece el s'a încetățenit însă în gramatică, e nevoie ca să fie precizat, spre a evita multele interpretări greșite care rezultă, în cercetările sintactice, din această numire improprie. Cele câteva pagini

¹ În Bran, unde de ani îndelungați observ graiul local, țărăni care numită limba literară rostesc chiar *burjete* în loc de *burete*, deci *je < e*.

pe care Meyer-Lübke le publică sub titlul *Vom Passivum* în „Festgabe Karl Luick“ („Die Neueren Sprachen“ 6. Beiheft, Marburg, 1925) și, revenind asupra chestiunii, într'un al doilea articol, *Vom Wesen des Passivum* (ibid., vol. XXXIV [1926], pp. 161—184), sânt în privința aceasta cât se poate de lămuritoare, cu deosebire pentru noi, Români, care nu avem o formă gramaticală propriu zisă pentru „pasiv“, ci îl redăm mai ales prin „reflexiv“ (despre care găsim în al doilea articol al lui Meyer-Lübke observații instructive). În polemica cu Vossler asupra acestei chestiuni, deosebirea între cei doi învățați e, că pe acesta din urmă „conținutul îl interesează atât de mult, încât consideră ca esența unei forme ceea ce este numai conținutul ei incidental“, pe când Meyer-Lübke crede că „în limbă avem, ca fenomen inițial observația și, bine înțeles, reproducerea formelor învățate de la alții (căci limba este, în rândul întâiu, tradiție). Cu aceste formule, pe care le-am putea numi absolute sau indiferente, se poate împreuna nota sentimentală, de interpretare individuală, a suferinței sau a bucuriei, după înțelesul pe care îl au vorbele“. Cu alte cuvinte: din nenumărate expresii — fiecare cu sensul ei particular — limba extrage, prin categorizare, formule gramaticale. Aceste formule sânt însă atât de vagi, încât cuprind, fără să le forțeze, ci doar supunându-le unor influențe analogice reciproce, toate expresiile care, pe lângă nenumăratele note deosebitoare, au o notă gramaticală comună. Filologul face același lucru când, descriind limba, stabilește tipul gramatical. Atât doar că el nu se mulțumește cu o formulă elastică și vagă, ci vrea s'o precizeze, căutându-i din capul locului un nume — „pasivul“ în cazul de față. Oricât ar fi de fericit ales, acest nume nu se potrivește decât pentru un număr anumit de cazuri: exemplul adus de Meyer-Lübke „der Hund bekommt Schläge“ arată cât de puțin e legată ideea de „suferință“ de ceea ce numim în gramatică „pasiv“. Rostul lingvistului nu poate fi să forțeze, de dragul unui termen gramatical, explicarea acelor cazuri care nu se potrivesc cu acest termen, ci, menținând termenul odată încetățenit ca un rău necesar — oricare alt termen ar fi tot atât de neadecvat — el va trebui să caute să lămurească cât mai bine felul — adesea diferit în fiecare limbă — în care subiectele vorbitoare subsumă cazurile particulare în aceeași categorie gramaticală. Spre acest scop e necesar să se studieze cât mai multe cazuri particulare. Acest

lucru e nevoie să-l facă adesea lexicograful, căci și pe el îl interesează în mare măsură raportul ce există între verb și între subiectul lui sau obiectul lui pasiv. Astfel observația atât de judicioasă a lui Meyer-Lübke (*Vom Wesen des Pass.*, p. 168) despre „das Wasser kocht“ și „das Wasser wird eine Stunde lang gekocht“ o găsim, în altă formă, și în Dicționarul Academiei la cuvântul „fierbe“.

De sigur că punctul de vedere al celui ce studiază cheștiunea cu preocupări lexicografice diferă de cel ce o privește din punct de vedere sintactic; totuși analizele lexicografice pot fi uneori folositoare la sintezele sintactice. Pentru lexicograf, deosebirea între *movere* și *se movere* (pe care Meyer-Lübke o desvultă cu atâta claritate, reluând o expunere a d-nei E. Richter) nu prezintă o deosebire de sens, încât *mișcă!* = *mișcă-te!* intră în aceeași categorie lexicală. Tot astfel cele trei construcții: *omul încheie bârnelor casei cu capetele una de alta* și *bârnelor casei se încheie* sau *bârnelor casei vin încheiate cu capetele una de alta* intră în aceeași categorie de sens a verbului *încheia*; dimpotrivă, verbul „a da“ în *Ion i-a dat o carte lui Petru* și *Ion i-a dat o palmă lui Petru* — în acest caz din urmă „pasiv“, în înțeles etimologic, se potrivește pentru *Petru*, iar nu pentru *palmă!* — prezintă, deși construcția a aceeași, două sensuri cu totul deosebite („a dăruia“ și „a lovi“). Tot astfel variază înțelesul verbului *bate*, dacă complementul lui e o ființă sau un obiect (cf. Dicț. Acad. s. v.), însă nu variază la verbul *a trece* dacă e construit în mod intransitiv: *trec de pe un mal pe altul* sau transitiv: *trec Dunărea*. Important este, pentru lexicograf, a distinge dacă complementul la acuzativ face parte în mod integrant și firesc din ideea exprimată de verb sau este o întregire ulterioară. Dacă examinăm bunăoară verbele care exprimă acțiuni săvârșite de om cu organele sale, vedem că unele din ele cuprind o idee integrală când sânt întrebuițate în mod absolut: *Omul acesta toată ziua mănâncă și bea*; *copilul meu se scoală cântând și se culcă plângând*. Fiecare din aceste verbe pot fi precizate mai de aproape printr'o complinire. Dar pe când la cele două dintâiu complinirea firească se face printr'un acuzativ, la cel din urmă ea e un adverb: *Bea vin*; *plânge tare*. Dacă complinirea e *mult* (sau *puțin*), pentru simțul meu *mult* răspunde la întrebarea *ce?* și este un acuzativ în legătură cu

mănâncă și *bea*, și este un adverb, răspunzând la întrebarea *cum* ? în legătură cu *plânge*, ceea ce e un semn că pentru simțul limbii mele *mănânc* și *beau* sânt verbe transitive, iar *plâng* e verb intransitiv. Intre ele stă *cânt*, pe care îl pot complini cu un adverb: *cântă frumos*, ca pe cele intransitive, sau cu un acuzativ: *cântă o doină* ca pe cele transitive, sau printr'un prepozițional: *cântă din gură*, în care caz nu am siguranța dacă trebuie să-l clasez între transitive sau intransitive. În toate aceste cazuri ideea pe care o ceșteapă aceste verbe rămâne aceeași, dacă le întrebunțez în mod absolut sau cu o complinire. Altfel se prezintă însă verbe ca *miros*, *uit* pe de o parte și *fug*, *umblu* pe de altă parte. Cele două dintâiu nu sânt întrebunțate (decât în mod cu totul excepțional) în mod absolut; complinirea este necesară spre a avea ideea integrală: *am uitat să viu* s. *am uitat cheia de la poartă* (simțit ca verb transitiv), *floarea miroase plăcut*; *miroase a fum* (intransitiv), *eu miros o floare* (transitiv). Cele două din urmă sânt simțite ca intransitive, indiferent dacă se întrebunțează în mod absolut sau cu o complinire: *fugi!* *fugi iute!* Numai prin analogie cu verbe înrudite ca sens se pot construi cu acuzativul, dar atunci și sensul li se modifică: *a umblat toate drumurile* = a cutreierat, a bătut drumurile.

Trecând la alte categorii de verbe, avem bună oară pe *înceta*, pe care îl simțim uneori și astăzi ca verb intransitiv, care exprimă ideea întregă în combinație cu subiectul său: *vântul încetează* = „contenește, se liniștește“. Complinirea *de a suflă* este binevenită, pentru precizarea ideii, dar nu e necesară. În loc de a complini printr'un infinitiv, pot însă să fac această complinire și printr'un abstract verbal la acuzativ sau la prepozițional: *copilul încetează cu plânsul* (s. *din plâns*) sau: *copilul încetează mâncarea*. În ultimul caz, între verb și substantivul la acuzativ se naște imediat un raport intim, încât *înceta* devine verb transitiv cu sensul „a sfârși“. Adesea această funcțiune nouă e legată în același timp de o modificare a sensului. *A certa* însemna la origine, ca și *a lupta*, „a căuta să fii mai tare decât cineva“. Raportul cu un substantiv în afară de subiect era în mod firesc cel exprimat prin construcția reflexivă, care arăta reciprocitatea: *Ion se ceartă cu Petru* „Ion se ia la harță cu Petru, căutând să-l dovedească prin vociferare“. De aici s'a desprins funcțiunea transitivă: *Ion ceartă pe Petru* „vociferează către el, îl împroașcă

cu învinuiri". În *Din perspectiva Dicționarului II* (Cluj, 1922), § 16, am arătat cu câteva exemple cum dezvoltarea semantică a verbelor poate fi înțeleasă adesea numai urmărind acest joc neîntrerupt al raportului schimbător între verb și subiectul sau complementul său.

În *Die romanische Sprachwissenschaft der letzten zwölf Jahre* („Revue de linguistique romane“ I) Meyer-Lübke trece în revistă lucrările mai de seamă din domeniul filologiei romanice. E o punere la punct binevenită, făcută cu toată înțelegerea pentru ideile fecunde puse în circulație în deceniile din urmă, dar în același timp cu o energică respingere a exagerărilor ivite pe urma lor. Cu privirea sa largă, care totdeauna a îmbrățișat întregul domeniul al limbilor romanice, el descopere ușor greșelile celor ce se închid în cușca unei singure limbi și protestează cu drept cuvânt contra celor ce etichetează de „învechite“ și „ruginite“ metodele unei școli care a adus atâtea roade frumoase, numai fiindcă moda ridică la suprafață curente nouă, care n'au avut încă vreme să se afirme.

*
* *

O privire generală asupra stadiului actual al filologiei romanice dă și I. Jordan, *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft* (extras din „Festschrift für Wilhelm Streitberg“, Heidelberg, 1924), în care se analizează pe larg scrierile lui K. Vossler — despre acesta a publicat Jordan un articol și în românește (*Teoriile lingvistice ale lui Karl Vossler*, „Arhiva“ din Iași, XXXI) — ale lui Gilliéron și ale lui F. de Saussure. Preferința aceasta pentru anumiți învățați e explicabilă din cauza discuțiilor pe care operele lor le-au produs și care era firesc să impresioneze pe un cercetător tânăr, fără rădăcini mai adânci în epoca precedentă. Dar cărțile care produc mai multă valvă nu sânt totdeauna cele mai bogate în idei; în știință, ca și în literatură, scriitorii la modă nu sânt în mod necesar cei mai reprezentativi. Mi se pare, într'adevăr, că „Schuchardt—Brevier“-ul editat de Spitzer sau scrierile unui A. Meillet meritau o analiză cel puțin tot atât de minuțioasă ca și cărțile lui Vossler, al căror răsădit s'a mărginit aproape numai asupra Germaniei. Celor ce aparțin generației din care face parte cel ce iscălește aceste rânduri ni se pare straniu să vedem cum un Meyer-Lübke e

considerat ca un „pozitivist“, care aproape nu mai contribuie la îmbogățirea stării actuale a filologiei române. „Pozitivist“ și „idealist“ sânt niște etichetări ademenitoare, fiindcă au fost lansate de un scriitor de talent, dar ele rămân simple etichetări, care se potrivesc numai pentru cei ce în lucrările lor științifice au urmat o direcție unilaterală. Mi se pare într'adevăr că stadiul actual al filologiei române, ca și al lingvisticei generale, nu se caracterizează atât de mult printr'o trecere de la „pozitivism“ la „idealism“, ci printr'o îmbogățire a perspectivelor din care ne obișnuiserăm în anii din urmă să privim limba, punând metoda prea dogmatică a înaintașilor noștri la unison cu convingerea din ce în ce mai puternică că cercetătorul limbei trebuie să fie și un scrutător al sufletului omenesc. „Intuiția“ nu e nici ea un prerogativ al „idealiștilor“, căci acest dar e în știință ceea ce e talentul în artă; fără el n'a existat nici în epoca „pozitivismului“ nici în a „idealismului“ o operă fecundă în idei. Atâta doară că cei ce am crescut în vremea riguroasei metode a legilor fonologice, ne-am obișnuit să ne înfrânăm zborul fantaziei printr'un neconținut control, știind că adevărata intuiție izvorăște de obicei dintr'o exactă cunoaștere a faptelor. Când în numele școlii „idealiste“ nu vorbește Vossler, cu darul său de a reliefa, ci elevii săi, studiile acestora sânt unilaterale și adesea fundamentale greșite. Acest lucru l-a arătat de curând într'o critică plină de temperament, G. Rohlf (*Idealistische Neuphilologie* ¹), și cu deo-

¹ „Zeitschrift f. franz. Sprache u. Litt.“ XLVIII 1/2, p. 121—136. Un amănunt: Rohlf crede că pierderea lui *basium* în Sicilia, unde ar fi devenit **vasu*, se datorește omonimiei cu *vasu* „vaso di notte“. Impotriva acestei păreri se îndreaptă L. Spitzer (*ibid.*, 378), care crede că graiul nu se împiedecă de asemenea omonimii neconvenabile și nu crede că pierderea lui *basiare* „a sărută“ la Români ar fi fost pricinuită de asemenea cu *băși* < *vissire*. Mă indoiesc că Spitzer are dreptate când generalizează o observație justă numai în anumite împrejurări. De sigur că omonimia sau asemănarea cu cuvinte obscene nu trebuie să producă totdeauna și pretutindeni „îmbolnăvirea“ și moartea verbelor. Astfel Aromânii nu găsesc cătuși de puțin necuviincios să întrebuijeze pe *fuță* ca participiu de la o *fi*. Dacă însă la Dacoromâni și Istroromâni forma aceasta s'a pierdut și a fost înlocuită prin *foșt* cred că pierderea ei se datorește, la aceștia, omonimiei supărătoare. Ceea ce într'o regiune e supărător și jenant, nu trebuie să fie și în alte părți. Sânt convins că și *cur* < *curro* — păstrat în unele regiuni dacoromâne — a pierit din limbă sau a fost înlocuit prin *curg* tot din această cauză și, cel puțin în graiul meu, evitarea cuvântului *puș* e cauzată fără îndoială de su-

se bire **K. Jaberg** (în conferința sa cu același nume publicată în „Germanisch-romanische Monatsschrift“ XVI [1926], 1—25), unul din acele delicioase studii condensate, pe care învățatul romanist din Berna le publică din timp în timp, bogat în juste aprecieri ce izvoresc dintr'o senină și înțeleaptă cumpănire a valorilor.

Cât de necesar este, pentru a putea aprecia o epocă întreagă de activitate științifică, ca să fi crescut însuși cu ea, ne arată succinta dare de seamă, ascunsă modest în „Calendarul Universității din Frankfurt“ pe 1924/25, pe care o dă **M. Friedwagner** sub titlul *Romanische Philologie. Wege und Ziele*. În câteva pagini clare, din care nu lipsesc imaginile frumoase, se arată cum, cu îmbogățirea cunoștințelor, preocupările romaniștilor au devenit tot mai ample și mai multilaterale. Ca într'un muzeu, în care inventariul s'a mărit, nevoia unei regrupări a devenit necesară. Dar orice achiziție nouă se datorește muncii înaintașilor și este condiționată de ea.

Insuși autor al unui meritos studiu de Toponomastică (asupra căruia vom reveni în Dacoromania când va fi apărut și vol. II), **Jordan** publică, cu toată competența, o privire generală asupra studiilor de Toponimie românească în noua revistă „Zeitschrift für Ortsnamenforschung“ I (1925—26): *Die rumänische Ortsnamenforschung*. Între autorii care ne-au dat explicarea numelor de localități românești era bine să fi fost pomenit regretatul **I. Borcia**, cu ale sale *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, publicate în al X-lea Anuar ale lui Weigand, precum și numeroasele și importante studii ale lui **G. Kisch**, apărute cu deosebire în „Korrespondenzblatt“ din Sibiu.

Este bine că tinerii noștri învățați își iau asupra lor sarcina de a informa streinătatea despre mișcarea științifică de la noi și este îmbucurător faptul că o fac cu obiectivitatea care e cea dintâiu condiție a unei informațiuni bune. În privința aceasta merită toată lauda cronică pe anii 1914—1923 (*Chronique roumaine*) publicată de **A. Rosetti** în *Revue de Linguistique romane* I (1925), 146—161. Vina

părătoarea evocare a cuvântului obscen *pușă*. Ca mine vor fi simțit și alți Români, fără să fie conduși de o pudicitate deplasată, căci în multe regiuni cuvântul *pușă* a dispărut din graiu. În sfârșit faptul că tocmai la Dacoromâni s'a pierdut *bășă* „sărută“, pe care Aromânii îl conservă până azi, nu poate fi întâmplător: în *vissire* Aromânii păstrează pe *e* după labială (*beșire*), încât cuvântul nu putea fi confundat cu *bășare*, ca la noi (**bășă* — *bășă*).

ce autorul o găsește ediției pe care am dat-o cu A. Procopovici „Cărțile cu învățătură“ de Coresi, de a fi făcut-o adecă neutilizabilă pentru studiul grafiei noastre vechi, printr'o transcriere ce nu ține seama de variațiunile ortografice ale originalului, mi se pare că nu este tocmai compromițătoare: cel ce vrea să studieze grafia noastră veche va trebui în mod inevitabil să cerceteze originalele sau reproducerea în fototipie. Rămân ceilalți cercetători, mult mai numeroși, care vor consulta ediția Comisiei istorice cu alte preocupări decât cele ortografice și aceștia vor fi mulțumit ri editorilor că nu le-au îngreunat lectura printr'o transliterație, a cărei cetire e mult mai grea decât a textului chirilic. Chestiunea transcrierii textelor vechi a fost pusă în discuție la al doilea Congres al filologilor români, ținut în 1926 la Cluj: aproape toți participanții s'au declarat în mod hotărît adversari ai transliterației. În volumul ce urmează a fi publicat, celitorii vor găsi de altfel un studiu des'ul de complet asupra grafiei întrebuintă de Coresi.

* * *

Din multele studii, fecunde totdeauna în idei, ale lui **Leo Spitzer**, două mai cu seamă c'au prilej la note marginale. Cel dintâiu poartă titlul sugestiv *Aus der Werkstatt des Etymologen* („Jahrbuch für Philologie“ I, 129—159) și se întregeste în parte prin „Etimologiile“ publicate de Spitzer în acest volum al Dacoromaniei. Autorul deschide ușile atelierului său de etimolog, încercând să ne dea câteva îndrumări practice și mai ales să scutească pe tinerii cercetători de rătăcirii când caută originea cuvintelor. În același timp ne invită să-i urmăm exemplul, pentruca din experiența câștigată de fiecare etimolog în parte să rezulte un fel de metodă a cercetărilor etimologice. Un recensent entuziast, într'o foarte bună recensie¹, a numit acest studiu „Uncatéchisme étimologique“: catechismul e plin de învățături pentru cel ce are în suflet credința; cel lipsit de ea cu greu o va agonisi din întrebările ce i se pun și din răspunsurile ce i se dau. De aceea lucrarea lui Spitzer e plină de învățături pentru cei ce au talentul de etimologist, dar nu va folosi celor lipsiți de el mai mult decât o „ars poetica“ celor ce ar căuta, fără să aibă vocația, să scrie poezii după reguli de versificație.

¹ Iorgu Iordan, în *Revue de linguistique romane* I (1922), 162—170.

Întâia „poruncă”: „Găsește etimologiile, nu le căută“ (p. 130). Un principiu vechiu și foarte sănătos, pe care ar trebui să-l urmeze toți aceia care cred că rutina poate înlocui intuiția și care construiesc acele construcții complicate, acele clădiri savante, cărora nu le lipsește decât puterea de a convinge. Dar precum înțelepciunea cristalizată într'un proverb, de cele mai multe ori poate fi combătută prin alt proverb, care ne învață tocmai contrariul, tot altfel, în fața dezideratului lui Spitzer se pot pune cuvintele lui Schuchardt, citate cu câteva pagini mai sus: spre a afla cu adevărat, trebuie să știi să cauți bine. Ceea ce ni se pare de multe ori o descoperire momentană, nu e adesea decât rezultatul unei lungi căutări, mai mult sau mai puțin conștiente. Un cuvânt neclar etimologicește te preocupă ani de zile; îl porți cu tine pe toate cărările pe care le bați, fără să ai conștiința că el se găsește în valiza ta; și, de-odată, când poate nici nu te aștepți, în urma acelor tainice legături de asociație ce îți se produc în minte, enigma se clarifică, precum versul se închiagă în mintea unui poet. Despre unii scriitori, ca Ibsen și Zola, se spune că își aveau orele lor fixe de lucru. Cum muncitorul se duce la fabrică și cum funcționarul intră în birou, astfel se așeza Ibsen și Zola, la o oră anumită, la masa lor, și gândurile pe care le frământaseră în minte luni și ani de-arândul, se așterneau zilnic pe hârtie, fără altă inspirație decât aspectul coalei albe ce-i chema ademenitoare la muncă. Dacă ar fi fost filolog, îmi închipuiu că Zola ar fi putut scrie un dicționar etimologic, operă pe care n'o poți face niciodată dacă aștepți ca etimologia să-ți „vină“ de sine.

„Nu da etimologia unui cuvânt până ce nu-i cunoști conținutul stilistic“. Spre a-l cunoaște însă nu ajung dicționarele, care foarte rar ne informează despre frecvența unei cuvânt, ci trebuie însuși să posezi simțul limbei (p. 132—133). Principiu foarte sănătos, dar el exclude aproape cu totul posibilitatea de a face cercetări etimologice într'o limbă streină, căci adevăratul simț al limbei rar îl poți avea în afară de limba ta maternă. Mi se pare chiar că unele din etimologiile propuse de Spitzer pentru cuvinte românești nu sânt convingătoare tocmai din cauză că autorul lor n'a izbutit încă să aibă acest simț sigur al limbei noastre. Astfel, pentru orice Român, *-înhaț* cuprinde o nuanță onomatopeică, care

lipsește însă cu totul la verbul *apuc*. Din această cauză stăruesc a crede în etimologia din *aucupo(r)*¹.

De multe ori cercetarea în alte limbi a felului de a exprima aceleași noțiuni sau idei asemănătoare, deci ceea ce Giuglea numește „atmosfera semantică“, servește spre a-ți da prețioase indicații; mai adesea însă pe drumurile cu făgașuri imprimate de roțile carului cu boi de la noi nu poți pătrunde cu automobilul făcut pentru șosele asfaltate ale țărilor cu o veche civilizație. De sigur că felul de a-și îmbogăți limba prin expresii metaforice se aseamănă foarte mult la popoarele cele mai depărtate și o metaforă evidentă etimologicește într'o limbă ne poate da explicarea unui cuvânt obscur din alta. Dar ceea ce se întâmplă într'un loc nu trebuie să se repete în altul și mi se pare că span. *rositas* nu ne împiedecă, cum crede Spitzer (p. 131), ca să derivăm pe *flori*, franc. *fleurs*, în înțelesul de „leucoree“, din *fluores*. Apropierea de *flores* poate fi secundară și să fi dat naștere span. *rositas*. Ușurința prea mare de a descoperi analogii în alte limbi, precum și „inspirația“ ce ți-o dă lectura unor cărți din alte ramuri ale științei decât lingvistica, pot duce la acele etimologii „ingenioase“ care te seduc în primul moment, pentruca a doua zi să le părăsești. Și astfel ceea ce cere Spitzer ca a treia condiție esențială unui etimolog „o cultură generală cât mai extinsă“, mi se pare că poate deveni o primejdie, precum de altfel însuși ne-o spune (p. 156), mai ales pentru spiritele cu prea pronunțate aptitudini de asociație de idei.

Foarte justă e observația că originea cuvintelor trebuie explicată cu materialul limbei însăși și că înainte de a proiecta cuvintele romanice în timpurile latinei vulgare, e nevoie să le analizăm cu mijloacele fiecărei limbi în parte. Totuși nu pot da dreptate lui Spitzer când susține că cu greu vom mai găsi, în tezaurul lexical romanic, cuvinte latine sau derivate latine vulgare nouă, că am fi ajuns, cu alte cuvinte, la cunoașterea aproape completă a tezaurului lexical latin păstrat în limbi'e romanice. „Experiența ultimului timp ne învață să fim bănuitori față de un etymon latin păstrat numai în vreun dialect romanic, mai ales când acestă

¹ In: „apă limpede până nu vei vedea, cea turbure n'o lepăda“ verbul *lepăda* are înțelesul de „ausgiessen“ și nu pe cel de „zurückweisen, verscmähnen“, cum crede Spitzer (*DR. IV, 646*); proverbul românesc e foarte departe de „wer den Heller nicht ehrt, ist den Taler nicht wert“.

e reconstruit“ (p. 147). De aceea bunăoară el nu crede că *aruncă* ar veni din terminul religios latin *averruncare*, necunoscut în România apuseană. Pe mine experiența m'a învățat tocmai contrariul, cel puțin în ceea ce privește limba română: pe zi ce merge descoperim, uneori în câte o regiune izolată, tot mai multe cuvinte latine. Ca și limba sardă, care singură mai păstrează cuvinte ca *audacia*, *discere*, *imber*, *observare*, *onus*, *sequestrare*, *sus* ș. a., și ca alte regiuni periferice ale Imperiului Roman (cf. și cele spuse mai sus despre limba bască), precum în Italia de sud, unde Rohlfs (în lucrarea despre care va fi vorba mai târziu) dovedește pe *manuculus* (nesincopat), pe **fulvinus* (după *galbinus*), pe (*camisia*) *stricta* și pe *magnus*, limba română conservă un număr însemnat de vorbe latine necunoscute limbilor surori. După socoteala făcută în *Locul limbei române între limbile romanice*, p. 31, numărul lor face 5—6% din toate elementele latine conservate în românește, și dacă câteva din cuvintele citate acolo trebuie explicate altfel, azi le pot înlocui cu alte exemple, aflate de la 1920 încoace. Mai mult decât atât. În românește s'au păstrat cu siguranță forme arhaice și dialectale latine. În acest volum din Dacoromania am încercat să arăt că o astfel de formă dialectală e *galfăd*; într'un articol publicat în volumul omagial pentru A. Thomas, am căutat să dovedesc că pluralele în *-i* la declinarea a treia, în italienește și românește, continuă terminațiunea arhaică latină *-ŭs*; în Dicționarul Academiei am explicat pe *feri*, care în vechime avea înțelesul de „a ține o sărbătoare“, din **ferire*, pretins de part. *festus*, care trebuie să fi existat înaintea lui *feriare* (derivat din *feriae*). Tot acolo am arătat că în românescul *băia* (de unde derivatul *băiat*) se păstrează **bajare*, primitivul lui *bajulare*. De asemenea cred că primitivul lui *patulus* „offen, offenstehend, geöffnet, ausgebreitet“ (cf. *pateo*, *patens*) s'a conservat în românescul *pat*, cu originea căruia s'au ocupat atâția, fără să fi izbutit să dea o explicare plauzibilă. Se va fi zis la început *lectus* **patus* și apoi, prin substantivare, **patus*, ceea ce ar explica și dispariția din limba noastră. În opoziție cu toate celelalte limbi romanice, a lui *lectus*¹. E probabil chiar că românescul *îmbia*, cu un înțeles atât

¹ Că ideea de „întins“ sau „așternut“ a putut fi cea precumpănitoare pentru numirea paturilor primitive ale strămoșilor noștri rezultă și din ceea ce spune Th. Capidan despre patul Aromânilor păstori, în acest volum, p. 942. Și ungurescul *ágy* stă în legătură etimologică cu cuvinte care înseamnă „Ausgebreitetes“, „ausbreiten“, „Pelzdecke“, „Streu“, cf. Melich, *Magyar etymologiai Szótár* s. v.

de apropiat de lat. *invitare*, nu e altceva decât un **in-vītare*, din același radical pe care-l întâlnim în lat. *vīs* „putere“ și *vīs* „vrei“ și care e și la baza derivatului *invītare*; sensul primitiv va fi fo. t cel de „a sili“ (cf. germ. „nötigen“ „drängen“). Cf. și forma **fraxus* în loc de *fraxinus*, păstrată la Sarzi, Neogreci și în Italia de sud, precum arată acum Rohlf's în *Griechen u. Rom.* 138. Toate aceste presupuneri se întemeiază pe convingerea că limbile romanice, mai ales în ținuturile periferice, unde școala n'a influențat atât de mult și unde clasele suprapuse, care aveau latina clasică ca limbă de conversație, erau mai puțin numeroase, se păstrează încă multe nume din graiul claselor sociale de jos. În aceste straturi sociale, așa zise arhaisme s'au păstrat până în epocă romanică, iar tendințele de dezvoltare firească ale limbei n'au fost înnăbușite de tot de limba literară latină fixată foarte de timpuriu¹. În fonologie, în morfologie și mai ales în lexic și în derivațiune, vom descoperi încă multe forme nouă. Când privesc bogăția de derivate cu sufixe întrebuițate de țărânul român și o compar cu sărăcia relativă a derivatelor în graiul clasei culte, în care o manifestă tendința de a generaliza anumite sufixe pentru anumite categorii de sensuri (cf. germ. sufixele diminutive *-chen* și *-lein* din germana literară, față de *-l* și altele în dialecte și în graiul familiar), de a standardiza oarecum în loc de a nuanța derivatele, trebuie să bănuiesc că în graiul poporului latin existau cu mult mai multe și mai variate derivate decât ni le-a păstrat lexiconul limbei clasice. A nu admite o asemenea bogăție de forme în latina vulgară, însemnează a nega, pentru limba vorbită în Imperiul roman, un principiu pe care-l pui la baza cercetărilor etimologice pentru urmașele acestui grai, limbile romanice. Și atunci, de câteori un derivat român nu se poate explica cu mijloacele limbei române, nu mă dau în lături să reconstruiesc tipuri latinești, cu condiția, firește, ca reconstrucția

¹ Compară ce spune Jaberg (*Der Sprach- und Sachatlas Italiens* 121) despre *inceptare*: „Wir haben es hier mit einem typischen Beispiel zu der bekannten Erscheinung zu tun, dass altlateinische, offensichtlich als vulgär angesehenen Wörter von den Schriftstellern der klassischen Blütezeit gemieden werden, um im Spätlateinischen und im Romanischen wieder aufzutreten“. Deosebit de instructive sânt în privința acesteia studiile recente ale lui K. Meister, *Altes Vulgärlatein* (Indogerm. Forsch. XXVI, 69 ș. u.) și I. Marouzeau, *Une antinomie „archaïque et vulgaire“* (Mem. d. l. Soc. Linguist. de Paris XXII, 263 ș. u.) cf. și Schuchardt, *Vokalismus*, I, 557.

mea să fie făcută în spiritul limbii latine. De sigur că Spitzer are dreptate să fie sceptic față de reconstrucțiunile unora din filologia români și să respingă pe un **abinte* reconstruit de Pascu sau prototipul reconstruit de Candrea pentru explicarea lui *sdruncina* (p. 147). Dar dacă am în românește forma *păducel* (numele unei boale de piele caracterizată prin „mâi cărime“), care din punct de vedere formal nu poate fi considerat ca un derivat din *păduche* — căci *k'* nu dă *č* când e urmat de *e* —, nu mă voi sfi să reconstruiesc un prototip latin vulgar **peducellus*, cu schimbul atât de frecvent al sufixului *-ulus* prin *-ellus*, deși în celelalte limbi romanice acest derivat nu s'a păstrat. Pe punctul de vedere al lui Spitzer stă la noi Philippide, care ia în răs (*Originea Românilor* p. 383) reconstrucții ca **amaritiosus*, **mustaciola*, **ingrosiare* (deși avem altiare, bassiare, directiare, minutiare), **remansicia* ș a. A le respinge pentru că nu sânt atestate însemnează să iai filologului român posibilitatea de a explica o serie întregă de derivate românești care nu s'ar fi putut naște fără asemenea modele. Int'adevăr, din exemple ca *amărăcios* s'a putut desface un sufix *-ăcios*; numai existând forme ca *mustăcioară* și *îngroșa* se pot explica derivate ca *polcioară* (din *poliță*), *învârtoșa*, *împărăoșa* (din *vârtoș. pârtoș*) etc. Cât despre **remansicia*, și tot astfel **arsicia* (calor), aceste reconstruiri, pentru care avem atâtea alte modele latine (*adventicius*, *facticius* etc.) și romane (Meyer-Lülke, *Rom. Gramm.* II § 415) sânt indispensabile pentru ca să înțelegem de ce, în aceste cuvinte, *-iță* apare cu un înțeles și cu o funcțiune cu totul deosebită decât în celelalte derivate în *-iță* — unde sufixul e de origine slavă — și de ce aficiază dentala precedentă¹.

¹ Cf. *Derivarea cu sufixe de la tulpina pluralică* în „Homenaje a Menéndez Pidal“ tom. III, p. 267—268. — Schimbările formale ce se petrec la legarea unui element derivativ de tulpină sânt adesea cel mai binevenit mijloc pentru analiza justă a derivatelor, mai ales în limbi ca cea română în care, peste sufixe de origine latină (precum *-ar*, *-ef*, *-in*, *-iș(ă)*, *oiu* etc), s'au suprapus sufixe cu aceeași formă, de origine slavă. De aceea un studiu despre sufixele românești ar trebui să cuprindă un capitol dedicat acestor chestiuni, spre a se putea vedea întru cât legile fonologice au devenit normative în derivațiune. De sigur că prefacerea lui *t* în *ț* înainte de *ș* și *ț* accentuați latini, era o lege fonologică valabilă numai pentru un anumit timp și loc. Dar multele cazuri ca *bărbat* cu pluralul *bărbați* și cu diminutivul *bărbățel* au făcut ca, chiar după încheierea legii fonologice, să persiste legea morfologică și derivativă, după care orice cuvânt

E incontestabil că orice reconstruire poartă pecetea artificialului și impresia de artificialitate crește cu cât se mărește numărul „accidentelor” presupuse (metaplasmă, metateză, disimilare, sensuri intermediare neatestate etc., cf. cele spuse de Spitzer în acest volum p. 654 despre etimologia propusă de mine pentru *încăiera*). Nu e mai puțin adevărat însă că cercetările etimologice din vremea din urmă se prezintă cu mult mai complicate decât cele de acum treizeci de ani. Explicarea acestui fenomen nu consistă numai în faptul că etimologiile „ușoare” au fost în cea mai mare parte descoperite de înaintașii noștri, care ne-au lăsat moștenire cuvintele cu o istorie complicată, ci mai ales în împrejurarea că felul nostru de a privi cuvintele e mai complicat. Înaintașii noștri se mulțumeau de obicei dacă apropierea etimo-

terminat în *t*, îl schimbă pe acesta în *ț* înaintea dezinenței *i* a pluralului sau înaintea sufixului diminutiv *-el*. De aceea mi se pare că nu se poate bine explica *călinel* din *cattus* + *in* + *el*, cum propune Spitzer în acest volum p. 659, oricât de ademenitoare ar fi apropierea semantică ce o face. căci sufixul *-inus* (dacă plecăm de la *călinel*) și *-ellus* (dacă plecăm de la *căte-lin*) ar fi trebuit să schimbe pe *t* în *ț*. Trimiterea la *incetinel*, care însuși are nevoie de explicare (cf. *DR.*, III, 655 nota), nu înlătură aceasă greutate. Tot derivatele, de felul lui *păsăreă*, *peșcărel*, care și ele cuprind sufixul *-ellus*, *-ella*, mi se pare că slăbesc teoria lui G. Giuglea (*DR.* IV, 373), care admite că *rē* accentuat a devenit *ră*, resp. *ra*, prin stadiul intermediar *ře*; în regiunile unde se rostește *cirăș* < *ceresius*, am așteptă să se rostească și *păsără*, *peșcărel*, ceea ce nu este cazul. În general cunoașterea legilor derivate sânt de cea mai mare importanță pentru documentarea unei etimologii. Din această cauză mi se pare că argumentele aduse de Drăganu spre a-și motiva etimologia *cinioară* din *cenae hora* sânt mai puternice decât contraargumentele lui Spitzer din acest volum p. 661. Tot astfel sufixul din *mătreăță* nu poate fi asemănat cu cel din abstractele adjectivale *albeăță*, *negreăță* sau chiar cu formațiuni plămuite cu vădită tendință de asonanță ca *ceață* *negureăță* (ibid. 647) Pe de altă parte, faptul că în multe verbe prefixul *ob-* a fost înlocuit prin *ad-* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II § 595) nu însemnează că el n'a existat ca prefix în latina vulgară și deci un **obterreo*, propus de Capidan pentru *oțărăsc* ar trebui respins (*DR.* IV, 646). Mi se pare, dimpotrivă, că al nostru *uscă* presupune un **obsucare* în loc de *esucare*. În loc de a respinge pe **obterreo* > *oțărăsc* din cauza lui *ob-* (căci celalalt argument, lipsa lui *terreo* în limbile romanice nu este, precum văzurăm, declziv), este, mi se pare, mai just să ne întrebăm dacă, în fața lui **obterreo* și **obsucu*, neatestate, dar probabile, nu trebuie să revizuiim părerea ce ne-o făcuserăm despre vitalitatea prefixului *ob-* în latina vulgară. Și derivarea lui *puțin* din *puță* (*DR.* IV, 65^a), oricât de ademenitoare, devine problematică din cauza sufixului: în regiunile rotacizante nu se cunoaște decât forma *puțin*, care indică în mod sigur asupra lui *Pizimina*.

logică pe care o făceau se potrivea din punct de vedere formal și semantic, asemănându-se cu acei simpatici doctori de odinioară, care vindeau pe bunicii noștri cu câte un laxativ ca medicament intern și cu câte o cataplasma ca medicament extern. Interniștii de azi, înainte de a stabili diagnoza, te röntgenizează, îți fac analiza și îți iau presiunea sângelui; tot astfel lingvistul de azi face legătură între obiect și lucru, examinează atmosfera semantică și conținutul stilistic, urmărește răspândirea geografică și mediul social în care cuvântul se întretănuiează, scrutează ambianța care produce încrucișările și etimologiile populare etc. Și precum boalele apar azi medicului cu mult mai complexe decât înainte, tot astfel etimologiile se înfățișează din ce în ce mai complicate. Impresia pe care cercetările etimologice de azi o dau celor deprinși cu etimologiile simpliste de odinioară e adesea uluitoare și se aseamănă cu impresia pe care o făceau acum câteva decenii pânzele expuse de pictorii ce au ieșit din atelier în plin aer, lăsând soarele printre frunzele copacilor să învârstă cu pete aurii peisagiul. De când concepția noastră despre legile fonologice s'a modificat, nepotrivirea în dezvoltarea formală a unui cuvânt cu norma urmata de altele, nu ne mai face să părăsim din capul locului o etimologie.

Urmarea directă a acestui fapt e că posibilitățile de explicare sânt mai variate, că în caz de controverse, vorba lui Spitzer, partidele ce se joacă între maeștri se termină mai adesea cu „remis“, și că în dicționarele etimologice etimologiile „sigure“ sânt mai puțin numeroase decât cele cu semnul întrebării. Dar știința nu progresează numai prin mărirea numărului faptelor sigure, ci mai ales prin îmbogățirea mijloacelor de investigație. Iar în privința aceasta cercetările etimologice de azi întrebunțează un aparat de documentare ce adâncește o mulțime de probleme gramaticale și deschide perspective nouă lingvistice. De aceea nici un alt sfat nu poate fi mai bun decât cel pe care Spitzer îl dă la sfârșitul studiului său: dacă vrei să-ți câștigi discernământul etimologic, citește cât mai multe etimologii bune. De ai aplecarea pentru cercetări etimologice și dacă originea cuvintelor obscure formează preocuparea ta constantă, atunci lectura unei documentări etimologice serioase te ajută foarte adesea să găsești veriga ce-ți lipsea în lanțul ce duce la elucidarea etimologiilor ce le urmărești. Intorcându-mă la comparația de:

mai sus, mi se pare că cercetătorul de etimologii se aseamănă cu acei medici de boale interne, care în afară de aparatele întrebuintate pentru o diagnoză sigură au și acel fin simț tactil, care îi ajută de a determina boala trecând deget le pe corpul bolnav. Acest simț e înăscut; el se poate însă desvolta printr'o practică îndelungată și poate fi înobilitat printr'o iubire constantă pentru obiectul cercetării. Insași vizita pe care Spitzer ne invită s'o facem în atelierul său se aseamănă cu vizitarea clinicii unui internist cu reputație, care a ales „cazurile“ interesante pentru ca să ne facă o instructivă conferență metodologică. Exemplul său merită să fie urmat. —

Spitzer este cel ce atrage tot mai stăruitor atenția noastră asupra rolului covârșitor pe care îl are, în dezvoltarea limbei, contribuția individuală adusă de fiecare vorbitor, și cu deosebire de scriitorii mari, în tendința lor de a fi expresivi. Aceste contribuții individuale în cadrul limbei convenționale alcătuiesc stilul; fără stilistică dezvoltarea limbei nu poate fi înțeleasă: „o rândunică nu însemnează vara, dar când vine rândunica știi că vine vara“. În *Wortkunst und Sprachwissenschaft*, interesantul studiu dedicat Elisei Richter la împlinirea vârstei de 60 de ani („Germ-rom. Monatsschrift“ XIII, 169—186), el citează cuvintele lui Victor Hugo, care își dădea seama că limba este „ébranlée quelque fois... par le passage royale des grands écrivains“. În *Zur Bewertung des Schöpferischen in der Sprache* (extras din „Archivum Romanicum“ VIII, 4, p. 349—385) dă două mostre tipice despre necesitatea de a privi istoria cuvintelor din punct de vedere stilistic. Una din ele privește verbul *face*, în înțeles de „a zice“; în nici un dicționar al vreunei limbi romanice n'a găsit explicarea justă a acestei treceri de sens decât în Dicționarul Academiei Române (p. 366). El cere cu drept cuvânt „desgramaticalizarea“ lingvistice, privirea limbei nu numai din punct de vedere al sistemului, ci al individului creator (p. 370), o idee asupra căreia revine în studiul său *Sprachwissenschaft und Wortkunst* (în revista „Faust“ 1925, no. 6). Chestiunea pusă de Spitzer atinge o problemă de importanță capitală și pentru noi: învățământul limbei în școli. Studenții noștri învață la universitate istoria limbei, adesea până în cele mai mici amănunte, câștigând astfel baza pentru studii filologice independente și o înțelegere lingvistică care le poate da temelia solidă spre a deveni buni

dascăli. În cursurile de literatură învață de asemenea să utilizeze toate izvoarele din care se poate agonisi priceperea justă a scriitorului și operei sale. Lipsește însă legătura între filologie și istorie literară, pe care nu o poate da decât stilistica. „Dacă limba e o «energie», trebuie arătați plămuitorii ei cum lucrează“. Într'adevăr, la universitățile noastre ar trebui făcută legătura între limbă și literatură — căci licențiașilor noștri le dăm diploma pentru amândouă — printr'o insistență mai mare asupra stilisticii, care explică atâtea fenomene lingvistice și ne face să înțelegem pe scriitorii în intențiile lor artistice cele mai subtile. Atunci profesorii noștri secundari ar deștepta mai mult interesul elevilor lor, căci în loc de a face cu ei gramatică și a le arăta deci formule rigide pe care colectivitatea le-a primit ca mijloace comode dar foarte sărace de a se înțelege, le va prezenta limba vie, în căutarea mijloacelor de neconținută îmbogățire și perfecționare.

* * *

Necesitatea unui Atlas Lingvistic al limbei române, care să întregască pe al lui Weigand, și să formeze oarecum continuarea Atlaselor publicate sau în pregătire în România apuseană, a fost recunoscută de filologii români, care, în cele două congrese ale lor, s'au ocupat cu această chestiune. Cei ce-și vor lua asuprași greaua sarcină de a face marea lucrare vor profita mult din discuțiile pe care le-a provocat *Atlasul lingvistic catalan* al lui A. Griera. În deosebi plină de observații instructive e recensia lui K. Jaberg („Romania“ L). Anchetele lui Scheuermeyer și în cea mai mare parte și ale lui Rohlf s pentru Atlasul svitëro-italian sânt terminate. Cei doi romaniști elvețieni, care ne-au dat și până acuma atâtea studii fundamentale de geografie lingvistică, K. Jaberg și I. Jud, au început prelucrarea materialului și au publicat câteva lucrări preliminare, precum *Un Atlante lingvistico-etnografico svizzero-italiano*, „Vie d'Italia“ (Revista del Touring Club Italiano, 1923, cf. și Indogerm. Jahrbuch, vol. IX, 1—10), sau spicuri ce ne indică recolta bogată care va răsări din această operă, precum *Der Sprach- und Sachatlas Italiens und die Bezeichnungsgeschichte des Begriffes „Anfangen“* de K. Jaberg sau *Zum schriftitalienischen Wortschatz in seinem Verhältnis zum Toscanischen und zur Wortgeographie der Toscana* (în „Omagiul“ Gauchat, pp. 298—316) de I. Jud. Jaberg urmărește, sub titlul *Una perra mezza* (în „Omagiul L. Gauchat“, pp. 52—67) expresiile italienești pentru „pară cu

icre“ și ne dă în *Zur Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinbekleidung in der Zentralromania* (în „Wörter und Sachen“, IX [192C] pp. 37—72) un studiu temeinic, în care datele geografiei lingvistice sânt întemeiate pe cunoștințe istorice, dar în același timp sânt menite să le completeze. Ca ocazia aceasta se atinge și familiile de cuvinte românești reprezentate prin *îmbrăca* (p. 150) și *că fun* (p. 152).

Deosebit de instructiv este studiul lui J. Jud publicat în „Revue de Linguistique romane“ I (pp. 181—236) sub titlul *Problèmes de géographie linguistique romane*. Autorul constată adecă deosebirea mare ce există între divergențele lexicale ce există între limbile italiană-franceză pe de o parte și spaniolă-portugheză pe de altă parte (de ex. it. *prendere*, franc. *prendre* — span. *tomar*; it. *sera*, franc. *soir* — span. *tarde* etc.) și caută să le explice cu mijloacele noua pe care le dă geografica lingvistică. Studiind terminii romanici care corespund ideii exprimate prin franc. „s'éveiller“ și mai ales prin „êteindre“, Jud izbuteste să proiecteze cu multe măiestrie două momente instructive din zbuciumul care însoțea înprospătarea tezaurului lexical al poporului roman. În urma uniformizării accentului în exemple de tipul lui *pórrigo*, *porréxi*, *porréctu*, *porrígere*, devenite *pórgo*, *pórxí*, *pórcum*, *pórgere*, cuvântul latin exprimând ideea de „s'éveiller“, *expérgiscor*, primi formele *expérxí*, *expércu*; acesta trebui să devină (ca *fortis* > *fortis*, *torctu* > *tortu*) *expertu*. În etapa aceasta (în loc de *experrectu*) s'a produs „accidentul“ fatal în viața acestui cuvânt, care a ajuns în coliziune cu participiul lui *experiri* „essayer“. Bolnavului atins de „omonimie“ i s'a aplicat mai întâiu un „remedium italicum“: Roma largi întrebuințarea lui *excitare* (la origine numai verb transitiv) și exemplul ei fu primit de toată Italia (*destare*), de Rhætia, Sardinia, Dalmația și Moesia—Dacia (*deștepta*). Peninsula Iberică făcu o tentativă originală și cutezătoare ca se rezolve conflictul lexical și, după modele cunoscute (canere—cantere etc.) plăsmui din *expertus* un cat. span. portg. *despertar*. Gallia — statul tampon între Italia și Spania — oscilează: alături de v.-franc. *s'esperir* avem în Franța *éveiller*, care reprezintă un *ex-vigilare* popular, pe când Provența veche cunoaște toate trei soluțiile: cea romană (*dessidar*), cea iberică (*despertar*) și cea gallo-latină (*esperir*). Al doilea exemplu: *extinguere*, devenit *extingere*, s'a conservat în România (*stinge*), unde

nu avem urme de *extingere* (*destingere*) „dêteindre“ și într'un teritoriu restrâns din Italia; el a fost înlocuit prin inovațiile *tutare* în Italia, Rhætia și Sardinia, prin *pacare* în Catalonia, Spania și Portugalia și prin *exmortiare* în Italia și sudul Franței. Gallia iarăși formează legătura cu Roma (*êteindre, estenher*), cu Italia și Rhætia (*tuer, estudar*) și cu gallo-latina (Roussilon: *apagar*). De astădată vedem deci mai întâiu cum cercurile conservative, nobilimea tradiționalistă a Romei, păgână încă până la sfârșitul secolului al IV-lea, conservă pe *extinguere*, pe când în Roma creștină, cu tot mai multă influență, se introduce inovația *ex-tutare*, care nu mai atinge Dacia îndepărtată, dar se instalează în Sardinia, în Barium, Tarentum, Neapolis, Syracusæ, Mediolanum, Aquileja, Lugudunum și Narbo. „Nova provincialis superbia“, pe care o deplânge Roma, se manifestă și în limbă. „Cât timp burghezimea romană și italică, care deține puterea centrală a Republicei și Imperiului, exercită o autoritate necontestată în provincie, limba latină a provinciei se supune disciplinei lui „sermo urbanus“ al capitalei; dar din momentul când legiunile recrutate din Hispania, Rhætia și Germania sânt chemate, fără distincție, să apere granițele Italiei, din clipa când Columella, Martialis, Lucanus, Quintilianus, Orosius, ieșiți din Spania, sânt considerați ca poeți și istorici mari, limba latină a provinciei nu mai recunoaște fără rezervă supremația Italiei (p. 189) . . . lingvistica de mâne va îndătura ipoteza unității lexicale a latinei vulgare, care nu se acordă nici cu istoria, nici cu ceea ce observăm astăzi în statele mai moderne (p. 192)“¹. —

Interesant și bine documentat e și studiul de „lexicografie istorică al lui Nunzio Maccarrone: *Le denominazioni del «tacchino» e della «taccina» nelle lingue romanze* (extras din „Archivio glottologico italiano“). Având a face cu numele unei pasări de origine exotică, limba română ocupă un loc cu totul deosebit de limbile surori, ca în toate cazurile când îmbogățirea ei s'a făcut după separarea de vestul romanic. Alături de literarul *curcan* și

¹ Câteva amănunte și completări: și în românește se zice că „focul moare“ (p. 197), „se stinge varul“ și „stingem setea“ (p. 198); inovația secundară sau chiar terțiară (p. 235) *ammortire* se regăsește și în rom. „amorți setea, foamea“. Pentru explicarea ce am dat-o odinioară lui *scântie* < *scintilia* + *excandere*, aduce acum Jud un argument nou, arătând că și în verbul *escantir* din sud-vestul Franței s'a produs de asemenea o încrucișare a celor două cuvinte.

curcă, împrumutați de la Slavi, și de variantele-i (influențate de verbele onomatopoeice *corăi*, *croncâni* și *corcodăi*¹) *corcan*, *crocan*, *croncan*, *coroncan*, *corcodan*, *corcodină*, *curcudină*, avem în Banat *tutcan* și *tutcă* și *ciurcan*, *ciurcă* (*șurcan*, *șurcă*). Cel dintâiu e împrumutat din sârb. *tuka*, contaminat, după Maccarone, cu verbul *cutcui* sau *cutcudăci* (**tuca cutcuește* > *tutca cutcuește*, p. 93). S'ar putea însă ca verbul cu care s'a contaminat să fie sârb. *tutkati* „a instigă“, dată fiind firea iritabilă a curcanului, pe care copiii se complac să-l ațâțe. Involuntar ne gândim la asemănarea formală a ital. *tacchino* cu franc. *taquiner* și ne întrebăm dacă la originea numirei italiene — atestată numai în a doua jumătate a sec. XVIII (p. 50) și rămasă neclară etimologiceste și după încercările lui Maccarrone de a-i explica originea (p. 57 ș. u.) — nu stă tot ideea aceasta de „a cicăli, a tachină“. Pentru forma a doua, în care nu e greu să recunoaștem o contaminare între **ciucă* din ung. *tyuk* „găină“ + *curcă*, autorul nu dă explicație. După ung. *pulyka* — care, ca și serbo-cr. *pujka*, bulg. *pujka* și, poate și alb. *pu'ke*, derivă din românește — avem în Sălagiu *puică* „curcă“ și *puicoiu* „curcan“. Puiul de curcă se numește în Oltenia *pichiciu*, înrudit cu *pichire* „bibilică“. Din sârb. *pura*, *purman* derivă istrorom. *pur ę* și *pur m ă n*, iar din bulg. *miska* (*misirka*) arom. *misco*. —

Pe de altă parte știm că un Atlas lingvistic al Italiei se pregătește și de Societatea filologică G. I. Ascoli. Matteo Bartoli expune în câteva pagini întitulate *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano* (extras din „Revista della Società Filologica Friulana“, 1924, pp. 205 ș. u.) principiile călăuzitoare. Se va da o atenție deosebită insulelor de limbă streină, deci și Istroromânilor. Deosebit de importantă mi se pare inovația de a întrebuința la anchete desemne colorate, fotografiile și erbarii. Mai ales pentru viitorul Atlas al limbei române acestea sânt inevitabile, căci dialectele noastre nefiind tare deosebite de limba literară, chestiunile trebuie să evite cuvântul de întrebat. Dacă ilustrațiile sânt bine făcute, ele pot provoca răspunsuri care să cuprindă și cuvinte abstracte, forme gramaticale și construcții sintactice de ex. *doi cai albi aleargă*. Din punct de vedere lingvistic e interesant a ști care din cele două sinonime „fugi“ și „alerga“ (la care în unele regiuni se adaugă al treilea, „cură“) vine cel din-

¹ Tipărit greșit *corcodae*, p. 92.

tăiu în mîntea subiectului căruia i se pune ilustrația supt ochi. Rămâne de văzut întru cât experiența pe care U. Pellis o face în Italia va justifica, în practică, recolta pe care, în teorie, o putem aștepta de la întrebuițarea ilustrațiilor la chestionat. În legătură cu Atlasul societății G. I. Ascoli, a scris un judicios articol Vittorio Bertoldi, care însuși prepară un Atlas dialectal al florei tridentine, în „Revista della Società Filologica Friulana”, fasc. II, anul V (1924) supt titlul *Vocabolari e Atlanti dialettali*.

Un studiu plin de erudiție în legătură cu geografia lingvistică, dă K. Ettmayer în *Über das Wesen der Dialektbildung erläutert an den Dialekten Frankreichs* (Vien, 1924, „Denkschriften der Akad. d. Wiss.“, 66. Bd. 3 Abhdl.), introducând un sistem original de urmărire a „liniilor geografice”. Multe observări și precizări utile găsim în partea introductivă, în care, între altele, se face distincție între „înțelesul” (Sinn) și „însemnarea” (Bedeutung) unui cuvânt („înțelesul unui cuvânt apare în mîntea noastră de cîteori urechea îl aude; însemnarea lui se naște numai prin întrebuițarea cuvîntului în frază sau în legătură cu alte cuvinte și e valabilă numai pentru această frază”, p. 7), se vorbește despre unitatea limbei și deosebirile în uzul vorbirii, despre adaptările la graiul comun ale omului în copilărie și mai târziu, despre „patois” (produs de adaptarea locală la graiul comun), „jargon” (produs de adaptarea prin contact intelectual) și „idiomatism” (termin nou pentru partea negativă a adaptării lingvistice) și, în sfârșit, despre metoda cercetărilor dialectale.

Dacă studiile dialectale au primit, prin atlase, o nouă direcție, nu e mai puțin adevărat că hărțile lingvistice, fotografiile instantanee, se completează în mod util cu monografiile dialectale. În privința aceasta avem de înregistrat la noi cîteva lucrări remarcabile. Afară de studiile lui Tache Papa hagi, despre graiul Moșilor și al Maramurășenilor, despre care se vorbește pe larg în alte locuri ale acestui volum, avem, înainte de toate, valoroasa lucrare a lui Th. Capidan, *Meglenoromânii I. (Istoria și graiul lor*, (București, 1925. Vol. VIII din „Studii și Cercetări” publicate de Academia Română). Într’o introducere extinsă (pp. 68) se vorbește despre Românii din Meglenia și ținuturile locuie de ei, se descrie locuința, viața în familie, obiceiurile, ocupațiunea și originea lor. Chestiunea acestei origini se reia în al doilea capitol mare, care cuprinde o caracterizare a dialectului (pp.

69—206), stabilindu-se locul ce-l ocupă dialectul meglenoromân între celelalte dialecte românești. Autorul arată în mod definitiv că Meglenoromânii formați odinioară, în vremuri străromâne, un singur grup cu Aromânii și că asemănările cu graiul Dacoromânilor și Istroromânilor se explică printr'o mai îndelungată conviețuire cu aceste ramuri românești, după coborîrea Aromânilor spre sud. Abia mai târziu au pornit strămoșii Megleniților actuali din nordul Peninsulei Balcanice spre regiunile locuite astăzi de ei, poposind, precum dovedește limba, un timp oarecare, în munții Rodope. O contribuție de cea mai mare importanță e stabilirea că Gopeșenii și Moloviștenii sânt primele colonii aparținătoare grupului de azi al Megleniților, aromânizate după așezarea lor între Aromâni. În examinarea graiului meglenit Capidan arată, cu toată competența pe care i-o dau cunoștințele sale de limbi balcanice, care este, alături de elementul latin, partea de împrumut din limbile albaneză, bizantină și neogreacă, slavă, turcească și „francească”. Urmează în sfârșit gramatica istorică a dialectului, cuprinzând fonologia (pp. 96—139), morfologia (pp. 140—185), formarea cuvintelor (pp. 186—202) și sintaxa (pp. 203—206). Un indice de cuvinte, sufixe și prefixe încheie volumul. Al doilea și un al treilea volum, gata de mult, cuprinzând texte și un glosar, urmează să se tipărească. Serviciul pe care-l aduce Capidan științei e îndoit: ne-a dat o descriere clasică a dialectului, făcută cu toată priceperea și grija care caracterizează lucrările acestui învățat, și ne-a dat-o la timp. Într'adevăr, urmările războiului au fost deosebit de grave tocmai pentru această ramură a neamului nostru, nu atât din cauza frontului macedonean care trecea prin Meglenia, ci mai ales în urma așezării forțate a emigranților greci din Asia-mică în regiunile locuite de Meglenoromâni. Guvernul grecesc, după dezastrul suferit în războiul cu Turcii, a procedat neomeneste cu acești Români, pe care i-a expropriat și i-a deportat în parte pe insulele lor, pentru ca să facă loc refugiaților greci. Astfel, în curând dialectul interesant al Megleniților va dispărea și tot ce vom mai ști despre graiul lor e ceea ce ne-au salvat Weigand, P. Papahagi, I. A. Candrea și mai ales Th. Capidan. —

Studiile de geografie lingvistică, care cer cercetătorului ieșirea pe teren și observația directă a cuvântului trăitor au compromis filologia „in abstracto” și studiile făcute în camera col-

buită de bibliotecă. Gilliéron avea ironii crude la adresa dicționar^onelor etimologice, care reconstruiesc viața cuvintelor din câteva date biografice accesorii și păstrate întâmplător, pe care etimologul mai adesea și le „potrivește“ printr'o interpretare care îi convine. Totuși toți cei ce în viață am izbutit să clarificăm etimologiile câtorva cuvinte știm cât de utile, cât de indispensabile ni sânt dicționarele etimologice, dacă nu cerem de la ele ceea ce nu ne pot da, ci le considerăm ca instrumente de orientare repede asupra materialului lingvistic și asupra stadiului la care a ajuns cercetarea etimologică, dacă nu căutăm în ele rezolvirea problemelor biologice, ci informație și o indicare a drumurilor pe care cercetarea noastră poate fi condusă. Când și autorii unor asemenea opere își dau seama de limitele pe care le pot atinge și înțeleg să împace economia de spațiu, totdeauna redus, cu năzuința de a da o informație cât mai bogată într'o formă clară și inteligentă, atunci ei devin cei mai buni colaboratori și cei mai fecunzi îndrumători ai celor ce urmăresc originea cuvintelor.

În colecția lui Winter din Heidelberg, în care au apărut dicționarele etimologice ale lui Meyer-Lübke, Walde, Berneker ș. a., a început să se tipărească o operă foarte bună, *Französisch etymologisches Wörterbuch* de Ernst Gamillscheg (fasc. 1—3, cuprinzând cuvintele A - CASSOLETTÉ). Într'o formă concisă, care nu degenerază însă niciodată în greoaie formule matematice și în prescurtări neînțelese, ni se dau în titlu, în ordine strict alfabetică, cuvintele franceze, arătându-se înțelesul lor, vremea când apar mai întâiu atestate, răspândirea lor geografică, indicarea căilor de pătrundere în limbă, originea și bibliografia, respingându-se, cu scurte motivări, etimologiile pe care autorul nu le admite. Când etimologia nu este evidentă, se explică greutatea formale, se arată, cu lămuriri istorice, etnografice etc., dezvoltarea semantică și se precizează în deosebi formațiunea cuvintelor derivate. Astfel autorul izbutește, grație stăruinței cu care și-a adunat din nenumărate cărți și reviste materialul bogat, grație spiritului său cumpătat și a unui talent înnăscut pentru analize etimologice, să ne dea, într'o formă care se citește ușor și cu plăcere, o informație aproape completă, sigură și critică asupra stadiului actual al cercetărilor etimologice pe terenul limbei franceze și o seamă de explicări nouă și originale. Cartea lui, alcătuită în propoziții cu mult mai reduse, nu este o operă de con-

curență pentru eminentul dicționar etimologic al lui W. Wartburg, ci se întregește cu acesta, având înaintea lui marele avantaj că va apărea cu mult mai repede.

* * *

Anul acesta ne-a adus trei opere de mare importanță datorite celor trei decani ai filologiei române.

H. Tiktin a avut parte să-și vadă terminată opera vieții sale, marele *Dicționar român-german*. Numai cel ce a lucrat la o operă lexicografică e în măsură să prețuiască munca uriașă ce el a depus-o, fără colaboratori, spre a ne da acest dicționar care întrece în dimensiuni, în bogăția materialului și în discernământ critic, toate lucrările similare ale înaintașilor săi. Cel ce examinează lista abreviațiilor dată la sfârșitul cărții, se convinge înainte de toate de spiritul înțelegător pe care Tiktin l-a avut chiar la extragerea materialului său lexical. Începând cu adunarea acestuia chiar din primii ani ai carierei sale științifice — și e aproape o jumătate de veac de atunci — atențiunea sa a fost îndreptată, în epoca când istoria limbei forma obiectul principal al filologiei, asupra scriitorilor noștri vechi, atât de puțin explorați de lexicografi anteriori, care erau conduși mai mult de considerațiuni practice. Codicele Voronețean, Psaltirile husite, Coresi, Noul Testament de Bălgrad, Pravilele, Dosofteiu, Varlaam, Biblia și Apostolul din București, Mărgăritarele, Floarea Darurilor, Antim Ivireanul, Cronicarii și Cantemir, precum și alte scrieri mai mărunte din sec. XVII și XVIII, apoi ardeleni P. Maior, Șincai, Pralea, Barac, Diaconovici-Loga, Vasici și scriitori de la începutul sec. XIX ca Stolnicul Dumitrache, Zilot Românul, Pitarul Hristache, Beldiman, Conachi, Iord. Golescu, Legiuirile, apoi Donici, C. Negruzzi, Bolintineanu, Bălcescu, Alecsandri, Ollănescu, Odobescu, A. Naum, Slavici, Eminescu, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, până la cei mai noi: Iorga, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Bassarabescu. Alături de acești scriitori recunoscuți ca buni stilști, întâlnim nume mai puțin celebre, dar a căror scrieri au uneori un interes lexicografic mare, precum V. Pogor, Orășanu, Marion, V. Crănescu, H. Lecca, Rădulescu-Niger, T. Speranția ș. a. Lectura revistelor, în fruntea lor cu *Convorbirile literare*, dar și *Transilvania* sau *Kikirezu*, i-au îmbogățit colecțiile de fișe, care s'au augmentat mai ales prin literatura populară, începând cu

Pann și continuând cu Alecsandri, Teodorescu, Bibicescu, Jarkin-Bârseanu, Creangă, Ispirescu, Pop-Retaganu, Sblera, Stăncescu, Zanne, Materialurile folcloristice tipărite de Tocilescu, Cătană, monografiile lui Liuba-Iana și Frâncu-Candrea, Jipescu și culegerile de folclor publicate de Academia Română, în frunte cu scrierile lui Mașian și T. Pamfile. De sigur că materialul extras ni-l putem imagina cu mult mai bogat, dar înșirarea de cărți și aiori dată mai sus arată cu câtă pricepere a știut Tiktin să-și restrângă terenul de activitate. Acest ochiu critic și bun simț care sânt calitățile de frunte ale unui lexicograf, caracterizează toată opera științifică a venerabilului filolog. Ele fac ca în cărțile sale să găsim observații agere și un material documentar sigur, aranjat cu multă dibăcie. În partea etimologică dicționarul lui Tiktin e mai puțin bogat în contribuții personale decât în stabilirea sensurilor și în căutarea echivalentului german cel mai potrivit. Spiritul său cumpănit îl face ca să nu se aventureze în explicații etimologice nesigure, ci mai de grabă să respingă etimologiile problematice. Din această cauză dicționarul său va folosi, ca dicționar etimologic, celui ce vrea să cunoască stadiul actual al cercetărilor de acest fel în domeniul filologiei române, dar nu dă decât foarte rare ori idei și impulsuni nouă. După ce, de la litera D înainte, autorul și-a impus o reducere în redacție, spre a putea înainta mai repede, în partea finală reducerea aceasta s'a făcut în și mai mare măsură, ceea ce produce o oarecare disproporție între articolele de la începutul, mijlocul și sfârșitul cărții.

*
* *

Despre voluminoasa lucrare a lui Al. Philippide, *Originea Românilor*, (Iași 1925, pp. 889+XL), se va putea vorbi în Dacoromania numai după apariția volumului II. E o lucrare fundamentală, care denotă o putere de muncă ce trebuie să inspire oricui cel mai profund respect.

*
* *

G. Weigand, ne-a dat două publicații importante, pentru că în ele își expune părerile sale asupra originii poporului român, așa cum s'a cristalizat în convingerea sa după o îndelungată înțelețnicire cu limba, etnografia și folclorul nostru și ale popoarelor învecinate. În *Ethnographie von Makedonien (Geschichtlicher, sprachlich-statistischer Teil)*. Leipzig, Brandstetter, 1924,

pp. 104+ VIII) se dă mai întâiu o foarte utilă „privire istorico-etnografică“ a Macedoniei, din cele mai vechi timpuri până astăzi¹. Urmează apoi date despre „compoziția, caracterul și felul de traiu al populației“ acestei provincii pe care autorul a cutreierat-o pe vremuri în lung și în lat. Capitolul acesta cuprinde multe observații valoroase, deși ea nu e propriu zis o scriere etnografică strict științifică în sensul modern al cuvântului, ci mai mult o descriere „impresionistă“. În partea finală se vorbește despre „limbile balcanice“, dându-se și probe caracteristice, care permit comparația între ele și au să servească drept dovadă pentru deducțiile autorului². Cu totul ne la locul ei într-o carte științifică e propaganda ce o face Weigand împotriva tratatului de la Neuilly (p. 67), ca și când punctul hotărîtor pentru un act politic atât de important ca pacificarea Europei după războiul mondial ar fi rostirea ca *ă* sau *a* a paleoslavului *î* și alte asemenea fenomene lingvistice.

Prin *Balkan-Archiv* (vol. I, Leipzig, Earth, 1925) continuă Weigand utilele sale „Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache“. Nu putem decât să-i urăm să continue cât mai mult timp publicația aceasta și să-l felicităm că la vârsta sa găsește vigoarea de a conduce o publicație periodică de felul acesta: În volumul de față avem înaintea de toate introducerea importantă a directorului și un studiu despre *Numirile topice în ținutul Ompoiului și al Arieșului*, care ne interesează mai de aproape³, pre-

¹ Pentru etnografia Macedoniei cf. și micul studiu al lui A. Byhan, *Die Bevölkerung Mazedoniens*, Berlin, Reimer, pp. 30 (extras din scrierea „Mazedonien. Ein Erinnerungswerk für die Mitkämpfer auf dem mazedonischen Kriegsschauplatz“), în care despre Români abia se vorbește. Pentru înțelegerea numirei *furcă* de tors citez: [Macedonencele] „spinnen von kunstvoll geschnitzten oder einfach aus einem gegabelten Zweig geschnittenen Rocken“ (p. 28).

² Pentru traducerea daco-românească a cântecului aromânesc de la pag. 64–65 era bine dacă Weigand consulta un Român, care să îndrepte câteva neexactități și greșeli ca ar. *gușă* = darorom. *gușă* (în loc de „gât“, „grumaz“). *ș-eu* în loc de *și eu*, *măi mama mea*, *amândoi* în loc de *amândoi* (cf. și explicarea de la pag. 66).

³ Weigand mai scrie despre „Admirativul bulgar“ și publică, cu traducere, note și glosar un text albanez. În studiul lui St. Mladenoff, *Observațiuni asupra Albanezilor și limba albaneză din Macedonia de nord și Serbia veche* (p. 43) găsim câteva amănunte, care ne privesc de aproape și pe noi, astfel labializarea lui *a* (rostul ca *o* (sau *d*), pe care o găsim și la

cum și studiile a doi elevi ai săi, despre care vorbim în alt loc.

Titlul de *Balkanarchiv* este motivat prin convingerea lui Weigand că între limbile română, albaneză și bulgară există atâtea puncte comune, mai ales în ceea ce privește „forma lor internă“, încât ele nu pot fi înțelese decât printr'un studiu comparativ. Eliminând cu totul limba turcească și punând — pe cât mi se pare pe nedrept — pe planul al doilea pe cea neogreacă și sârtească, el consideră de limbi „balcanice“ propriu zise numai pe cele trei menționate mai sus. Cele mai caracteristice fenomene linguistice comune acestor limbi sânt: Articolul enclitic, contopirea într'o singură formă a genitivului și dativului, formarea viitorului cu verbul ajutător „a vrea“ (care se găsește și la Neogreci și Sârbi) și cu „a avea“, și redarea conjuncției germ. „dass“ când prin „că“ (alb. *se*, bulg. *če*) când prin „să“ (alb. *te*, bulg. *da*), după natura propoziției secundare (cazuri analoge se găsesc și la Neogreci). Originea acestora nu poate fi, după Weigand, decât tracă. La Albanezi fenomenele acestea se explică prin faptul că acest popor este continuatorul Tracilor și în special al Bessilor, care în sec. VI d. Hr. vorbeau încă graiul lor național și care apar ca Albanezi în sec. XI. Ei locuiau în regiunile în care trebuie localizat și leagănul Românilor (v. m. jos), deci în contact intim cu strămoșii noștri, de care s'au îndepărtat printr'o migrațiune mai târzie spre sud-vest. Românii sânt „urmași Tracilor romanizați și ai coloniștilor și soldaților romani“. În epoca de conviețuire cu Albanezii ei au primit multe elemente albaneze în graiul lor și chiar cuvinte de origine latină, dar cu formă albaneză. „Prin pătrunderea Slavilor a sunat ceasul celor două popoare nouă [Albanezii și Românii] — la început neobservate și neatestat de istorici — care s'au dezvoltat adăpostite și ascunse în munți“. „Leagănul“ Românilor trebuie căutat „în împrejurimea orașelor Sofia, Niș și Skopje,

Istroromâni și a cărei răspândire geografică, și pe teritoriu slav, e destul de mare (cf. în urmă ale mele *Studii istroromâne* II, p. 65), apoi palatalizarea labialelor (*pl'ak* > *k'ak*, *bl'et* > *bǃet*) remarcabilă mai ales prin faptul că ea se găsește la Gheghi și e, la noi, precum știm, caracteristică pentru dialectul aromân (cf. *Studii istroromâne* II, p. 364). Asupra acestei palatalizări în dialectul gheghic (de ex. *t'ep* < *pl'ep* „plop“, *pl'et* < *pl'et* „născut“) atrăsese mai de mult atenția N. Jokl în „Anz. Wiener Ak.“ Ph.-h. Kl. 1915, No. XIII = J. 4, 110, No. 42.

numită de cei vechi Dacia mediteranea (această numire nouă e însăși un indiciu că acolo s'au așezat mulți emigranți din Dacia) și Dardania, ținutul în care izvorăsc Morava, Ischerul, Strymonul și Vardarul. Timpul era epoca între 600 și 900, căci mai pe urmă sânt pomenite cete războinice cu graiu latin la anul 579 (Theophanes, ed. Bonn, I, 394), iar mai întâiu sânt pomeniți Valahii, urmașii lor, în anul 976 (Kedrenos, ed. Bonn, II, 435). Istoria lor este deci acoperită de întunec 300 de ani; în timpul acesta s'a petrecut atingerea întinsă cu Traco-Albanezii și, ceva mai târziu, cu Slavii, care le-au dat cele dintâiu elemente de limbă, cu o formă veche-bulgară și chiar anterioară vechii limbi bulgare. În nordul Dunării avem un hiatus istoric de peste 900 de ani, adică de la 270 până la 1200; de un contact cu Traco-Albanezii în aceste regiuni nu poate fi vorba. Faptul acesta singur — alături de alte motive lingvistice — ne silește să căutăm originea Românilor în sudul Dunării.

Din patria primitivă a Românilor, unii, Aromânii de mai târziu, au emigrat spre sud, de-odată cu Albanezii, întemeind, în sec. XII, în apropierea lacului Castoria, în Thesalia, Vlahia mare. Partea principala a «Vlahilor» rămase însă în locurile de baștină, de unde se deslipiră încetul cu încetul părți, care în sec. XII — grupe izolate, poate însă în sec. XI — emigrară spre nord, prin valea Moravei, în Banat, în Transilvania de vest, apoi în Maramureș; și mai târziu pătrunseră în Moldova și în Muntenia. Cei rămași în munții Balcani au jucat, la sfârșitul sec. XII, un rol în istoria Bulgarilor, la întemeierea celui de al doilea țarat. Tocmai această ramură, cea principală, a fost cea care s'a pierdut prin slavizare cea dintâiu, lăsând numai câteva urme în toponimie în împrejurimile Sofiei și în regiunile mărginașe din Serbia, din care o parte poartă până azi numele caracteristic de „munții valahi”. Din ea n'a mai rămas nici o urmă. Numai o frântură, emigrată spre sud, se stabili în munții Caragiova din Macedonia. Aceștia sânt Meglenoromânii. Înainte de a se pierde însă în regiunile de baștină, Românii mai putură să influențeze, în vremea țaratului al doilea, limba medio-bulgară. „Tot ce dă limbei bulgare actuale o poziție particulară între limbile slave, precum articolul enclitic, restrângerea în întrebuintarea infinitivului, pierderea dezințelor în declinațiune ș. a., nu poate fi explicat decât prin influență românească, căci limba veche-bulgară nu le cunoștea

încă", iar o influență albaneză, în epoca aceasta nu mai e admisibilă, din cauza migrațiunii Albanezilor spre sud-vest.

Despre aşezarea Românilor în nordul Dunării ne dă Weigand următoarea descriere, drept concluzie la studiul său toponimic din „Balkanarchiv“: Cei mai vechi locuitori au fost Bulgarii, care ne-au transmis şi numele antice topice, precum *Alutum* > *Oit*, *Marisiu* > **Mariš* > slav. *Moriš* (de unde germ. *Möresch*, ung. *Maros* şi rom. *Mureş*). Slavii întemeiază sate prin văile râurilor, la şes, dar şi cetăţi (*Belgrad*, *Braşov* ş. a.), ajunseră în regiunea auriferă, unde dădură numele *Zlatnei*, şi pătrunseră ca păstori şi în munţi. După Slavi urmară Maghiarii, care primiră de la Slavi unele nume de localităţi, precum *Torockó*, *Zalatna* etc. Ei îşi asimilaseră în parte pe Slavi în vremea când veni stratul cel mai nou, al Românilor. Aceştia îi opriră să pătrundă pe râuri în sus şi îşi începură în curând cursul victorios în spre şesuri. Românii veniră la început ca păstori, împreună cu Albanezi din Moesia şi Dardania, asimilară pe Albanezi, pe Bulgari şi în parte pe Maghiari, care înşişi asimilaseră pe Bulgari şi Nemţi. Încet, dar iresistibil, a fost progresul Românilor, care încă în sec. XVII, precum dovedesc documentele, formau o neînsemnată minoritate a populaţiei. Fără agresiuni şi inconştient ei au înghiţit Bulgari, Maghiari şi Germani, până ajunseră, la sfârşitul sec. XIX, să formeze majoritatea covârşitoare a populaţiei. „Acesta e un marş triumfal de care Românii pot fi mai mândri decât de pretinsa lor romanitate, care apare într'o lumină foarte dubioasă, când cunoşti trecutul lor în Peninsula Balcanică şi istoria colonizării lor în Transilvania. Limbă şi fire etnică sânt două lucruri care nu trebuie confundate; dar şi caracterul limbei române e în multe privinţe foarte deosebit de al celorlalte limbi române“ (p. 37).

Am căutat să dau în rezumat cât mai fidel imaginea pe care ne-o prezintă Weigand în diferite părţi ale celor două cărţi pomenite despre originea şi răsăndirea poporului român. Fără să intru în discuţia amănunţită a acestei probleme atât de seducătoare şi lăsând la o parte latura istorică a chestiunii, profit de acest prilej ca să arăt că faptele lingvistice pe care se întemeiază autorul sânt susceptibile şi de altă interpretare.

Mai întâiu numele de „Balkansprachen“ mi se pare nepotrivit, dacă el vrea să fie mai mult decât un termen scurt pentru

a desemna un grup de limbi ce s'au dezvoltat sub aceleași condiții geografice — și Weigand dovedește că nu îi înțelege în acest chip prin faptul că eliminează pe Neogreci și pe Sârbi și înglobează pe Români în Balcani, deși ei, în marea lor majoritate, trăesc în Carpați — ci denumirea unei familii de limbi care, spre deosebire de alte limbi, au o sumă de trăsături comune, datorite unei înrudiri etnice¹. Că limbile celor trei popoare, Albanezii, Români și Bulgarii, se aseamănă într'adevăr, n'o contestă nimeni. Dar mi se pare că în felul de a înțelege, în mod lingvistic, aceste asemănări, autorul comite aceeași eroare ca atunci când stabilește, în mod etnografic, pentru locuitorii Macedoniei (*Ethnographie*, p. 39—40) următoarele „trăsături caracteristice“: tendință de a exagera, de a nu-și ținea cuvântul, de a nu prețui vremea, de a minți, și de a fura. Sânt într'adevăr aceste notele care caracterizează firea popoarelor balcanice? Alți cunoscători ai lor vorbesc cu admirație de sfințenia cuvântului dat, care multă vreme — pe când nu se întrebunțau chitanțe timbrate — stătea la temelia tuturor transacțiilor comerciale în Peninsula Balcanică. Dar admițând că observațiile lui Weigand sânt juste, nu sânt ele unilaterale? N'a relevat ăare călătorul strein numai fenomenele ce i-au bătut la ochi fiindcă se deosebeau de obiceiurile din patria lui, fără să observe câteva trăsături, tot atât de caracteristice, pe care însă întâmplător nu le înțelegea sau nu le prețuia după merit, precum: ospitalitatea, sobrietatea în mâncare și băutură, simțul dezvoltat pentru ornamentică și colori, etc.? Și, în definitiv, dacă trecem de la constatare la explicație, ăcste trăsături caracteristice pe care etnograful le constată, sânt ele indicii pentru o legătură de rasă între poparele balcanice ce vorbesc astăzi limbi diferite? Exagerarea în povestire ar pu'ea fi până la un oarecare grad, rezultatul unei anumite structuri fiziologice, a unei fântazii neînfrânate. Dar neținerea cuvântului dat, lenea, minciuna și furtul sânt fenomene pe care le întâlnim și aiură și care, în Peninsula Balcanică, sânt rezultate din aceleași cauze externe, sânt fen-

¹ Cf. acum și expunerile lui Kr. Sandfeld în rezumatul lui Bezdechî, în acest volum. Invățatul Danez arată că limitarea limbilor „balcanice“ la albaneză, română și bulgară e arbitrară, dat fiind că cele mai multe „balcanisme“ se găsesc și la Sârbi și mai ales la Greci, de la care, ca de la poporul cel ce în vechime era mai cult, a plecat o parte mare din inovațiile de graiu.

mene oarecum „endemică“ la popoarele ce au avut să sufere jugul turcesc. Când stăpânitorul nemilos îi lua tot agonisitul, era firesc să nu munceşti cu tragere de inimă — somnul, zice un proverb neogrec, e cel mai mare duşman al omului bogăt şi cel mai bun mângâitor al celui flămând, — să cauţi să învingi pe asupritor prin şiretenie, minţindu-l şi luându-i pe ascuns ceea ce nu-ţi dă de bună voie. Precum scarlatina produce pete roşii pe pielea indivizilor de cel mai diferit neam, şi frigul îi învaţă să se îmbrace în blăni, tot astfel lenea, minciuna şi hoţia sânt efectele fireşti ale asupririi, când gradul de civilizaţie înapoiată în care se găsesc exploataţii — efect al aceleaşi cauze — nu le dă alte arme de împotrăvire.

Cam aşa mi se pare că e şi cu asemănările de limbă. Asemănările cele mari între limba română şi albaneză — asemănări pe care, de altminteri, Weigand le exagerează¹ — le-am explicat aiurea² prin aceleaşi condiţii sociale în care cele două popoare au convieţuit în împrejurări istorice analoge şi stând supt aceleaşi influenţe culturale. Calea pe care fenomenele de limbă se răspândesc de la un popor la altul este cea obicinuită, a împrumutului. Când o parte din membrii a două grupuri etnice este mai mult sau mai puţin bilingvă — când deci obiceiul de a se exprima în limba învăţată răsună uşor în limba maternă — asemenea împrumuturi sânt inevitabile. Le observăm mai ales în lexic, în decalcuri de tot soiul şi în frazeologie, deci în cea parte a limbei care se împrumută mereu prin căutarea expresiei celei mai impresionante. Lucrul acesta se poate observa foarte bine la Istoromâni actuali³. Fenomenul apare şi în limba maghiară, în care se aud, îmbrăcate cu vorbe sau elemente derivate ungureşti, cele mai patente expresii idiomatice germane: a fost de ajuns ca un număr nu prea mare de indivizi, stând supt înrăurirea directă a culturii şi a limbei germane, să trans-

¹ „Man kann Wort für Wort aus einer Sprache in die andere übersetzen, ohne das Geringste in Wortstellung, Syntax, innerer Sprachform, sogar vielfach in der Umschreibung etwas ändern zu müssen“ (*Ethnographie* p. 62). În orice caz ar trebui să se ţină seamă şi de deosebiri — cel puţin tot atât de fundamentale — între cele două limbi, relevate de Meyer-Lübke în importantul său studiu *Rumänisch, Romanisch, Albanesisch*, în „Mitteilungen des rum. Instit. a. d. Univ. Wien“, p. 1 ş. u.

² Cf. *Studiile mele istoromâne* II, p. 356.

³ *Ibid.*, § 201.

pună în limba maternă felul de gândire german, pentruca aceste inovații să se răspândească și să se generalizeze repede în toate păturile sociale. Dar în definitiv Weigand însuși admite — că Bulgarii au primit de la Români, prin împrumut, „balcanismele” limbii lor. De ce n'am admite același lucru pentru limba albaneză și română și am recurge la influența substratului etnic, o concepție care mi se pare cam mistică?

De sigur că răsunetul substratului etnic în limba nouă pe care o primește un popor desnaționalizat nu poate fi negat. Dacă limbile și dialectele românești de azi se deosebesc între sine, e încontestabil că o parte din aceste deosebiri datează din epoca romană. Într-o foarte instructivă conferință ținută la Cluj, cu ocazia Congresului filologilor români, A. Meillet a arătat cum graiul parizian, răspândindu-se în toată Franța, e vorbit cu accentul particular al fiecărui oraș de provincie: altul e acest graiu la Lyon decât la Calais sau la Bordeaux. Același lucru îl observăm în Germania, unde limba literară se vorbește cu totul altfel la Berlin decât la München sau la Hamburg. Tot așa va fi fost și pe vremea Imperiului roman: graiul Romei nu mai era cel din capitală când era vorbit în orașele din Galia, din Hispania sau din Dacia. Cauza pentru care se păstrează aceste nuanțe locale este, pe de o parte, greutatea cu care îți dai seama de deosebirea ce există, în cadrele aceleași limbi, între modelul pe care îl imiți și gradul în care izbutești să îl copiezi, și este, mai ales, împrejurarea că îți lipsește controlul neconținut, sancțiunea ridicolului: Francezul din Lyon trăind multă vreme la Paris e în stare să-și însușească cu totul limbajul mediului în care a ajuns, dar rămânând în Lyon nu o poate face, căci în jurul său aude vorbind numai Lyonezi, care, toți, ca și el, imită numai în mod mai mult sau mai puțin exact graiul capitalei.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile când un grup etnic se desnaționalizează complet și primește limba noului mediu, în care are ocazia să-și corecteze neconținut greșelile de rostire, într'un mediu care își bate joc de aceste greșeli ce-l stigmatizează ca strein. Și nu fac teorie, căci am avut ocazie să surprind realitatea unei astfel de desnaționalizări. Acum vreo douăzeci de ani am ajuns, într'o seară de vară, la manevre, într'un sat din Ardeal cu numele Păuca, unde trupele fură cartiruite în case țărănești. A doua zi ploua atât de tare, încât am rămas ținânduți

pe loc. Profitând de şederea noastră silită, m'am dus în 'şură, unde vedeam pe ţăran şi pe fiul său împlătind bucatele, ca să le studiez dialectul. Mi-am făcut note vreo două ore, când, într'un târziu, auzii din casă glasul ţărancei, care-i chemă la mâncare... săseşte. „Cum, ştiţi şi săseşte?“ — „Păi, noi Saşi sântem!“ — „Dar atunci de ce vorbeşti româneşte când am venit eu?“ — „Noi între noi grăim totdeauna româneşte, că ne vine mai uşor, numai cu muierile grăim săseşte“. Eu, filologul, în ascultasem două ceasuri, fără să bănuiesc că nu am a face cu Români neaşi, fără ca ei să-mi fi trădat originea lor streină printr'o rostire neobicinuită — Saşii, chiar când şt u vorbî româneşte, de obicei nu pot pronunţa pe *ă* şi pe *â* — prin vreo construcţie gramaticală sau prin vreun cuvânt neromânesc. Cu ocazia aceea m'am convins că în momentul când un grup etnic e pe cale de a se desnaţionaliza complet, limba cea nouă pe care o vorbeşte este fără „accent“ şi că „răsunetul“ limbei sale materne încetează.

Preotul luteran din Păuca — un om învăţat, doctor în teologie din Lipsca — mi-a mai spus cu amărăciune, că cu toate predicile şi sfăruinţele sale, procesul de desnaţionalizare firească face şi în obiceiuri aceleaşi progrese ca în limbă: biserica lui rămâne goală, iar cea românească e plină de credincioşi Saşi.

Deci păreri — plauzibilă a priori — că substratul etnic diferit e cauza primară a deosebirilor între idiomele ce alcătuiesc familia limbilor romanice, i se poate opune părerea — bazată pe observaţia unui proces analog din zilele noastre — că din punct de vedere lingvistic e firesc ca cel desnaţionalizat să se desbere de toate particularităţile graiului său părintesc, pentruca, prin imitarea exactă a limbei rouă să nu-şi trădeze originea. Rămăşiţele — puţine — din limba strămoşilor sânt deci un fel de înadvertenţe menite peirii.

Revenind la „limbile balcanice“ şi întrebuiţând o comparaţie luată de la naturalişti, mi se pare că asemănările între ele sânt fenomene de „convergenţă“, nu de „filiaţiune“. Precum delfinul şi tonul au o formă cât se poate de asemănătoare şi arată aceleaşi manifestări de traiu, deşi primul e mamifer şi al doilea peşte, tot astfel limbile „balcanice“, dacă apar atât de asemănătoare (mai ales celui ce nu consideră şi deosebirile între ele), cauza poate fi un proces de „adaptare la mediu“.

Pentruca, după experiența câștigată din observația directă a procesului de desnaționalizare, să dau totuși crezământ lui Weigand, ar fi necesar ca el să-mi probeze măcar un lucru, și anume că fenomenele de limbă comune Albanezilor și Românilor, pe care le citează, și care formează un *novum* față de limba latină, se găseau într'adevăr în limba-substrat a celor două grupuri etnice. Dar despre limba Tracilor nu știm aproape nimic, nu știm nici măcar dacă avea articol, cu atât mai puțin dacă el se întrebuița în mod enclitic¹ sau proclitic, nu știm cum se forma la ei viitorul, etc. Pe de altă parte știm însă că articolul s'a dezvoltat în toate limbile romanice din pronumele demonstrative *ille*, că topica *homo ille* e tot atât de latinească că *ille homo* — care de altfel a lăsat și ea urme în românește; — că genitivul fusese înlocuit prin dativ, deci contopirea genitivului și a dativului supt aceeași formă e tot atât de explicabilă în românește ca a nominativului cu acuzativul; că unele din construcțiile sintactice cu *că* și *să* urmează uzul latin de a întrebuița pe *quod* (în opoziție cu celelalte limbi romanice, care îl înlocuiesc prin inovațiunea it. *che*, franc. *que* etc.) și *si*; că o formă a viitorului caracterizată prin dezințe flexionare a dispărut în toate limbile romanice, rămânând câmpul deschis inovațiilor perifrastice. Mi se pare deci că cel puțin articolul enclitic și simplificarea cazurilor declinațiunii în românește sânt rezultatul unei evoluțiuni firești și ar fi posibil ca, așa cum ele au trecut de la Români la Bulgari, să fi fost împrumutate din aceeași sursă de Albanezi. Când voim să stabilim, bazați pe asemănări de limbă, grupuri de limbi înrudite, nu e voie să enumerăm numai asemănările, oricât de mari ar fi ele, ci trebuie să căutăm a elucida și geneza fiecăreia, căci altfel, impresionați de numărul și de importanța lor, putem ajunge la concluzii greșite. Din faptul că față de *feci* latin avem romanicul *habeo factum*, ca germ. *ich habe gemacht*, față de *homo* latin avem romanicul *ille homo* ca germ. *der Mensch* ș. a., nimurui nu-i trece prin gând să deducă asupra unui grup lingvistic de „limbi alpine“, analog lui „Balkansprachen“².

Raporturile între Albanezi și Români au fost odinioară atât de strânse încât cele două limbi s'au influențat una pe alta. Dacă deocamdată s'au putut constata mai multe influențe albaneze

¹ Cf. în urmă C. Tagliavini, în *Dacoromania* III, 515 ș. u.

² Cf. și cele spuse în *Dacoromania* I, 407—408.

asupra celei române decât invers, cauza e de sigur a se căuta și în faptul că limba română e mai bine cunoscută și mai bine studiată. Ceea ce nu înțeleg, este însă întrucât s'ar putea găsi un argument nou, pentru aceste raporturi strânse între strămoșii Românilor pe când vorbeau încă latinește și străbunii Albanezilor pe când limba lor era încă tracă (adecă în sec. III—VII) în faptul că „limba română conține și elemente latine împrumutate de la Albanezi“ (*Balkanarchiv* p. VI). Asemenea împrumuturi dintr'o limbă într'alta, pentruca mai târziu să fie reprimite în limba care le-a dat, sânt doar un fenomen din cele mai cunoscute și nu este nimic neobicinuit sau caracteristic în faptul că un împrumut din limba albaneză la noi e însuși de origine latină sau că un element latin în limba noastră s'a modificat supt influența rostirei albaneze¹. Dar între exemplele citate de Weigand nici unul singur nu e sigur. *Zgaibă* ar putea fi la noi foarte bine continuarea directă a lat. *scabies*, cu redarea lui *c* prin *g* ca și în alte elemente latine (cf. *gratie*, *găoace*, *gaură*, *găun*, *îngâmfă*, ar. *găstârje*, *ghioagă*, *gutuiu*, *zgrăbunță*, *zgâriu*); apoi alb. *zgûre* nu poate fi derivat din lat. *scoria* (care a dat la noi *scoare*), ci e împrumutat, precum a arătat N. Jokl (*Indogerm. Forsch.* 37, 112 ș. u.) din m-grec. *σχορπία*; *ura* e la noi urmașul latinescului *orare* nu al alb. *uroñ* (< augurare), cf. O. Densusianu, *Romania* XXVIII, 61; *cârți* e slavul *kъrtъ* (cf. idem, *Grai și suflet* II, 411), iar nu alb. *k'ertoñ* (< certare); cât despre *sat* < alb. *fšat* < *massatum*, cred că etimologia aceasta trebuie părăsită definitiv, căci latinescul târziu *massa* și *massatum* în sensul cerut de cuvântul albanez și român pare a fi fost un termen strâns legat numai de viața mănăstirească apuseană. Dimpotrivă, din *fossatum* se explică foarte bine și cuvântul albanez și vechiul nostru *fsat*, devenit *sat*. În *Studii istroromâne* II, am dat, după o stampă veche, desemnul unui „morlakisches Dorf“, în care se vede bine șanțul cu apă în jurul satului. Cât despre forma albaneză, nu cred că „die ljaberische Form *psat* verbietet *fshat* von *fossatum* abzuleiten, da der Übergang von *ms* > *ps* regelmässig, *fs* > *ps* dagegen unmöglich ist“ (*Balkanarchiv*, p. VI). Am arătat cu altă ocazie (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXIX [1905], 632) că dispariția lui *p* în *frasin*

¹ Astfel d. ex. sârb. *parlog* e, precum a arătat Skok, împrumutat din rom. *pârlog*, el însuși de origine slavă, iar bulgărescul (și rutenescul) *pomana*, precum se știe, „reîmprumutat“ din românescul *pomană*.

< *frapsin* < *fraxinus* și în megl. *fai* < *fapt* < *factum* — și numai în aceste două cuvinte! — se explică, probabil, printr'o disimilare totală față de *f* precedent în formele **frapsin*, **fufi*, care reprezintă faza intermediară între *cs*, *ct* și *ps*, *pt*. Am avea deci o dovadă că trecerea *fs* în *ps* e cel puțin posibilă. Același stadiu intermediar îl găsim în v.-rom. *coafsă*¹; trecerea lui *ct* > *ft* (ca în *doctor* > *doftor*) o găsim în Italia de sud, unde grec. **νοκτερίδουλα* a devenit *defterikula* (Rohlf, *Griechen u. Romanen in Unteritalien*, p. 53. alte exemple la pag. 76), iar dezvoltarea mai departe *ft* > *pt* o admite, pentru regiunile serbo-croate învecinate cu Albanzii P. Skok pentru *Captat* < *civitate* (cf. *DR*. I, 423), precum de altfel o presupune însuși Weigand pentru băn. (și, adăugăm, istror.) *capt* < *caft* < *cawt* < *caut* (*Jahresbericht* III, 222—223). De ce atunci acel categoric „unmöglich“, care sună aspru și neplăcut, fără a putea convinge?

Dar spre a-și susține teza sa de „limbi balcanice“, Weigand pleacă de la o premisă, care e cel puțin discutabilă. El nu crede că Albanzii ar fi de origină ilirică și admite că ei ar fi Traci. Teoria aceasta nu e nouă. A susținut-o la noi Hasdeu și în Germania, Hirt. Dar ea are foarte puțini aderenți (cf. mai departe

¹ *Psalt. Sch.* XLIV, nu *coafsă*, cum scrie Weigand (*Balkanarchiv*, p. VI) spre a-l deriva din alb. *kofše* (cu trecerea mai nouă a lui *s* > *š*). Tot astfel textele noastre vechi au *gintu* (cf. *Dicț. Acad.*) — care derivă sau din lat. *gentem*, cu o metaplasmă destul de obicinuită, sau, precum crede G. Giuglea, *DR*. III. 621, din *gentus* (din *gigno*) „enfantement, production“ — iar nu *ghintu*, cum scrie W. (*ibid.*) spre a-l putea socoti ca un împrumut mai nou din limba albaneză (*ginti*). Astfel se clatină toată teoria lui, enunțată în repezite rânduri în lucrări anterioare și reînnoită acum (cf. cu deosebire pp. 33 și 37), după care în graiul Moșilor s'ar păstra unme albaneze, care ar dovedi că, deodată cu Românii emigrați din sudul Dunării, se porniseră și Albanzii, asimilați mai târziu de Românii. Într'adevăr, rotacismul Moșilor cu greu poate fi explicat ca o rostire deprinsă de la Albanzii pe care i-au înghițit, când știm că fenomenul acesta era odinioară întins în toată partea de nord a teritoriului dacoromân, cu Maramureșul și Moldova nordică; iar din cele opt nume proprii care la Moși ar fi „de sigur“ de origine albaneză, *Bals*, *Duca* și *Ghibu* sânt răspândite și în alte regiuni dacoromâne și cele două dintâu se găsesc și la Slavii de sud, iar *Goia* e de asemenea un nume răspândit la Sârbi și ar putea fi, în Munții Apuseni, de origine ungurească (*golya* „cocostârc“). Dar, în definitiv, admitând că aceste numiri sânt de origine albaneză, putem oare trage concluzia pe care o scoate W.? Dar nume albaneze se găsesc și în alte părți locuite de Români (bunăoară familia *Bunghes* și *Bunghes* la Brașov), fără ca în limba acelor regiuni să se observe elemente albaneze necunoscute aiurea.

cele spuse despre lucrările lui Jökl) și a fost combătută cu deosebire de Dr. M. v. S u f f l a y, *Biologie des albanesischen Volksstammes* („Ungarische Rundschau“, V [1916] 1 ș. u., mai ales p. 22 ș. u.), care arată că dezvoltările paralele linguistice între limbile albaneză, română și bulgară, relevate de Hirt, se pot explica și altfel decât prin substratul comun tracic. De la Thunmann (1774) încoaace. cei mai mulți filologi indoeuropeni (G. Meyer, Kretschmer) și istorici (Hahn, Truhelka, Makušev, Jireček, Ippen) cred în originea lor ilirică: Ἄλβανοί, Ἄλβανόπολις la Ptolemæus, (III, 13, 23) cu greu poate fi despărțit de seminția *Arben*, atestată de timpuriu la nord-est de Durazzo. În orice caz mi se pare că ne învârtim într'un cerc vicios dacă susținem că articolul enclitic etc. trebuie să fie de origine tracă, fiindcă se găsește la Români și Albanezi, iar originea tracă a Albanezilor o sprijinim pe articolul enclitic etc.

Dar Weigand merge cu precizările sale mai departe, susținând că străbunii Albanezilor sânt seminția tracică a Bessilor, iar locul de origine a lor aceeași regiune ca și „leagănul“ Românilor. E mai mult decât probabil că Albanezii au locuit odinioară și în regiuni situate mai la est decât astăzi (cf. *Studii istoromâne* II, p. 364 și noile argumente aduse de Jökl și relevate mai departe), dar aceasta nu însemnează că toți Albanezii s'au cotorit de aici în regiunile în care ne apar întâia oară în istorie. Din parte-mi, eu nu prea cred în teoria „leagănului“ restrâns, nici a Albanezilor și mai ales nu-l admit pentru geneza poporului român, precum nu cred nici că la „nașterea“ limbei noastre contactul cu Slavii ar fi avut un rol covârșitor. În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* și acum de curând în capitolul final al *Studiilor istoromâne* II am căutat să combat această teorie cu argumente scoase din însași limba noastră, arătând că anumite fapte linguistice, precum persistența și înțelesul unor cuvinte și expresii românești, apoi împrumuturile din limbile popoarelor vecine și cele făcute de vecini din românește, ne silesc să admitem că străbunii noștri locuiau, împreună cu alte popoare, un teritoriu cu mult mai întins, la sudul și la nordul Dunării. Mi se pare că numai această teorie se poate împăca și cu argumentele istorice.

Dar, ca orice teorie, și părerea aceasta a mea poate fi greșită. Spre a o părași, ar trebui însă să mi se aducă argumente

convingătoare. Care sânt aceste argumente ale lui Weigand, în afară de asemănările albano-române, discutate mai sus (și care se pot explica perfect de bine și dacă admitem teoria mea)? Nu văd alt argument decât numirile topice de origine românească care se găsesc în regiunea „leagănelui“, locuită azi de Slavi. Dar asemenea numiri topice există, precum însuși admite, și în Iugoslavia de azi, și în număr cu mult mai mare în nordul Dunării. Ele nu documentează alta decât că acolo au fost odinioară Români, precum numirile topice din Galiția dovedesc că în Carpații de nord, locuiți azi numai de Slavi, au fost așezări românești. Nici una din numirile românești studiate de Weigand în *Rumänen und Aromunen in Bulgarien* — la care se referă — nu continuă în formă românească numiri atestate din epoca romană, precum ne-am aștepta dacă tocmai în acele regiuni, și numai acolo, ar fi existat o continuitate neîntreruptă datând din epoca romană. Mai mult decât atât: vechimea acestor numiri nu poate fi atestată nici măcar în măsura în care ne e cunoscută pentru numirile de localități românești din Ardeal.

Dar, fiindcă tot din toponomastică își scoate Weigand argumentele pentru a dovedi migrațiunea târzie a Românilor în regiunile din nordul Dunării, e nevoie să ne oprim puțin la acest punct.

Pentru elucidarea trecutului îndepărtat al neamului nostru, lipsit aproape de tot de documente istorice, toponomastica și onomastica sânt menite să aducă lumini nouă. Cât de utile pot fi lucrările care studiază toponimia unei regiuni românești dovedește frumosul studiu al lui N. Drăganu, *Toponimie și istorie* (în al II-lea „Anuar al Institutului de ist. naț.“ din Cluj, cu deosebire pp. 246—259), care poate servi de model în această privință. Binevenite sânt și studiile de felul celor publicate de Weigand în ultimele volume din „Jahresbericht“ și din „Balkan-archiv“. Cele câteva explicări evident greșite¹ vor fi îndepărtate de critică, pe cele problematice nu se va pune prea mult preț, dar va rămânea o sumă considerabilă de explicări sigure sau, cel puțin, foarte plauzibile. Acestea vor alcătui materialul din care putem trage concluzii importante, dacă ne dăm seama de toate problemele delicate pe care le cuprinde toponomastica și onomastica și nu ne grăbim prea tare în deducțiile noastre. Dotat

¹ Cf. recensia lui N. Drăganu, în acest volum pp. 1129 ș. u.

cu un remarcabil simț critic, Weigand are o încredere mare în metodele cercetărilor sale și de aceea îi place să reducă problemele cele mai gingașe la proporțiile cele mai simple posibile. Mărturisim că, deși îl invidiem pentru această siguranță, nu-l putem urmări totdeauna: ochelarii prin care privim problemele toponomastice nu au transparența constantă a celor întrebuițați de Weigand și de multe ori sântem nevoiți să-i luăm jos și să-i ștergem de aburii ce se așează pe ei.

Iată de pildă un fapt izbitor: Nicăiri, pe tot teritoriul ocupat, în sudetul european, odinioară, de o populație romanică, nici în Nordul Dunării, dar nici în Peninsula Balcanică¹, nu avem nici un singur nume topic cunoscut din epoca latină — și nu înțeleg numai numirile de așezări omenești, ci și numirile de ape — care să apară azi în românește în forma corespunzătoare cu legile fonologice române. Dacă am urma felul de a deduce fapte istorice din toponimie după normele simpliste pe care mulți filologi îl practică, ar trebui să spunem pur și simplu: Românii de azi n'au nimic a face cu Romanii de odinioară, pe ale căror locuri trăesc și a căror limbă o continuă, ci sânt veniți de aiurea. De oarece nu e de admis că într'o bună zi a început să plouă Români prin regiunile aceste — gluma e a geografului De Martonne — observația aceasta stranie trebuie să ne facă cel puțin să ne punem întrebarea, dacă lipsa de continuitate în nomenclatura topică trebuie să fie neapărat o dovadă pentru lipsa de continuitate în persistanța unei populații în regiunile în care o găsim. Cu alte cuvinte: Râul atestat de cei vechi supt forma *Alutus* și numit de Români astăzi *Olt* nu arată o desvoltare conformă cu legile fonologice ale limbei române (căci am avea **Arutu* sau **Altu*), ci are o formă conformă cu fonologia slavă. „Dieser wichtige Punkt harrt noch einer genaueren Untersuchung“, zice Sandfeld-Jensen (Gröbers *Grundriss* I², 531), având neliniștea învățatului care simte o nepotrivire între stadiul la care au ajuns cunoștințele noastre și între problemele ce-i stau în față. „Die ältesten Siedelungen waren die der Bulgaren, die auch die wenigen antiken Namen überliefert haben, wie *Ompoly* [$< Ompuly < Ampulum < Apulum$, pag. 3],

¹ Afară de îndepărtatul [*Ihes*] *salonike* > (arom.) *Sărun*, a cărui faimă de centru comercial străbătuse în nord până la Români. În Nordul Dunării, *Crișul* ar putea fi urmașul direct al numelui de râu scris și *Crisius*.

Marisiu > slav. *Moriš*..., cf. *Alutus* > *Olt*“, scrie cu convingere același Weigand, care în alt loc (*Ethnographie*, p. 8), vorbind despre localități trace, păstrate în limba Bulgarilor de azi susține totuși: „Bei der Übernahme solcher Wörter von einem Volke zum anderen darf man sich nicht wundern, dass starke Veränderungen (Verstümmelungen und Angleichungen) vorkommen, die völlig klar zu legen nicht immer gelingt, vgl. z. B. *Durostorum* = *Silistra*, *Bononia* = *Widin*, für welche aber die Zwischenstufen aus dem Bulgarischen beweiskräftig sind“. Un slavist de seamă, I. Melich, ocupându-se în timpul din urmă pe larg de numirile râurilor ardelene¹, constată că numirile râurilor principale din regiunile ardelene și bănățene, ca *Timișul*, *Crișul*, *Mureșul* și *Someșul*, comparate cu numirile antice, nu pot fi explicate prin mijlocirea limbei slave, ci admite că ele au trecut de la autohtoni — probabil Dacii — în graiul Hunilor, Avarilor și Bulgarilor (neslavizați), iar de la aceștia la Unguri, care le-au transmis Românilor, veniți — așa crede și Melich — cei din urmă în aceste regiuni.

Oricare ar fi transmitătorii numirilor actuale românești ale râurilor ardelene, Huni, Avari, Bulgari neslavizați, Bulgari slavizați sau Unguri — și cred că va mai curge multă apă pe ele până ce filologii să ajungă la rezultate sigure în privința aceasta — ceea ce ne interesează e chestiunea, dacă însuși faptul că — în stadiul cunoștințelor noastre actuale — ele ni se prezintă în românește într’o formă ce nu corespunde evoluției limbei noastre, ci într’una transmisă de alții, este sau nu o dovadă hotărâtoare că strămoșii noștri s’au reîntors în Ardeal după ce părăsiseră Dacia cu veacuri înainte?

Cred că nu. Și iată de ce.

Numirile vechi topice sânt înlocuite adesea de numirile date de clasa stăpânitoare. Astfel, în Bucovina, stăpânirea de o sută și ceva de ani a Austriei a făcut ca vechiul *Vatra Dornei*, prefăcut în oficialul *Dorna Watra* să devină, chiar în gura multor Români, *Dornavatra*. Vechiul *Ilva mică* devenise, cum îmi comunită N. Drăganu, în timpul din urmă a stăpânirii maghiare, *Chișilva* (ung. Kis Ilva). Lângă Brașov este un sat numit *Nou* (= Satul nou). Devenind loc de vilegiatură, Sașii brașovenii l-au

¹ *A honfoglaláskori Magyarországnak* (vol. II din „A magyar nyelvtudomány kézikönyve“), cf. în special cele spuse la p. 22—25 și 51 ș. u.

zis *Noa* și această numire începuse, în copilăria mea, să devină curentă și la Români din Brașov. Într'o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române, C. Lacea a demonstrat că *Țibinul*, părâul ce curge prin Sibiiu, e reflexul sășesc al numelui românesc (de origine slavă) *Sibiñul*; în momentul când apa, izvorând din regiuni românești a trecut hotarul orașului sășesc, is'a dat această numire, care a fost adoptată și de locuitorii români ai orașului. V. Bogrea a arătat (DR I, 219) că *Gtlăul* vine din ungurescul *Gyalu*, dar că acesta reproduce rostirea din partea locului a românescului *Dealul*, precum ung. *Gelmar* derivă din ung. *Gyalmár*, înlocuind pe vechiul *Dealumare* (N. Drăganu, în DR. IV, 131) și precum abia prin întregirea țării s'a reintrodus vechea numire *Satu-mare*, care e la baza ungurescului *Szatmár*, devenit *Sătmarul* românesc¹. Asemenea cazuri sânt cunoscute și de aiurea, bunăoară din Spania, unde numiri latine de localități apar azi supt forma pe care le-au dat-o cuceritorii arabi, după ce aceștia le luaseră de la strămoșii Spaniolilor actuali. Dacă deci *Oltul* are în limba noastră un aspect slav, aceasta nu însemnează numai decât că Români au locuit într'o vreme departe de cursul acestui râu. Se poate foarte bine ca strămoșii noștri, care au transmis Slavilor pe *Alutus*, să fi zis **Arutu*, sau **Altu* (o formă, care prin omonimia cu *altu*, era condamnată) pe care l-au înlocuit însă mai târziu prin numirea *Olt*, dată de stăpânitorii Slavi ai acestei regiuni, precum strămoșii noștri de lângă râurile *Tibisus*, *Samus* și *Marrisus* au înlocuit numirile corespunzătoare cu legile fonologice ale limbei române prin cele ale stăpânitorului strein, fie el Gepid, Hun, Avar, Bulgar sau de alt neam².

¹ Nici una din celelalte etimologice date numelui *Szatmár* (cf. *Szatmár-németi szabad kir. város* în „Magyarország vármegyei és városai“, Budapest s. a. p. 161—162), nici cea mai recentă a lui Melich (*A honfoglaláskori Magyarországn*. p. 70, < bulg.-turc. **Satmar*, cf. cuman. *Satmaz*) nu sânt convingătoare.

² Nu numai în toponimie, ci și în graiul de toate zilele se poate constata une-ori cum cuvântul vechiu, de origine latină, a fost schimbat supt influența unui cuvânt nou, de obârșie streină, cu sens apropiat. Astfel am arătat într'o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române că din aceeași tulpină *call-* (lat. *callus*), din care avem femininul *călușă*, am avut odinioară masculinul **cătouiu*, peste care s'a suprapus slavul *kotii*, modificând pe **cătouiu* în *cotoiu* (DR. III, 1091) — Probabil că și cuvântul *rudă*, în înțelesul de „neam“, „semnție“ „generație“ e un asemenea caz. La Slavi nu există decât verbul *roditi*, cu un sens apropiat. Ar trebui să admitem că, afară de

Dacă cunoștințele noastre asupra limbilor vorbite de aceste popoare ar fi mai ample, toponimia noastră ne-ar ajuta chiar să determinăm regiunile în care se întindea dominațiunea popoarelor streine asupra Românilor autohtoni. Căci, după decăderea vieții romane în sudetul european, strămoșii noștri au trăit în curs de veacuri supt stăpâniri streine și acest fapt explică; înainte de toate, modificarea radicală în onomastica și în toponimia lor. În Nordul Dunării, ca și în Peninsula Balcanică, Românii au adoptat de la stăpânitori numirile topice cu aspectul determinat de graiul acestora, uitându-le pe cele moștenite. Cazul râului *Bistrița*, care în cursul lui superior se numește și azi de localnici *Repedea*, ne dă un exemplu tipic de felul cum numirea nouă — de astădată traducerea celei autohtone — se substituie celei vechi, începând de la șes (unde cei noi veniți s'au așezat mai întâiu) și continuând spre munte (unde populația veche a fost mai puțin amestecată). Cel ce a avut supt ochi hărți vechi ale Ardealului s'a putut convinge cum multe numiri topice curat

rodi „a produce rod“, am avut, de la acesta, o formă **rudi* (cf. *înruđi*) în sensul de „a fi rudă“, de la care s'a derivat postverbalul *rudă*. Mult mai probabil e însă că verbul *înruđi* e derivat din *rudă*, iar, acesta reprezintă, cu obicinuta metaplasmă, pe lat. *rudis*, care înseamnă „nuia“ (de la care voia să derive E. Herzog pe *rudă* „prăjină“, întrebuițat în Ardeal, care însă e, probabil, ung. *rúd*). Trecerea semantică de la „mladă“ s. „ramură“ la „neam“ o avem și în „viță“ și ambele sensuri le are și ung. *csemete* și corespondentul lui rom. *cimotie*. Cuvântul slav *roditi* „generare“, *rodьna* (cf. *rubedenie*) „parenté“, *rodina* „consanguineus“ (cf. *rudenie*) s'au suprapus asupra celui latin, determinându-i dezvoltarea semantică. — Un caz concludent în privința aceasta mi se pare verbul *comânji* (*comânji*), des întrebuițat prin Transilvania centrală cu înțelesul de „a murdări“. Neexistența unui prefix viu *co* în românește, ne împiedecă de a-l considera ca un derivat românesc din *mânji*, dar se poate ca acest cuvânt de origine streină — deș nelămurită încă pe deplin — să se fi suprapus peste **comâng* — **cominge*, urmașul lat. *commingo* (Al. Philippide, *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXI, 304) schimbându-l în *comângesc* — *comânji*. — Tot astfel poate că *ceată* < paleosl. *četa* să fi înlocuit pe un mai vechiu *ceț* < *coetus* sau *ceată* < plur. colectiv **coeta*. — De sigur că sensurile variate ale lui *cep* nu se pot explica la noș decât dacă admitem că peste *cippus* latin s'a suprapus *čep* bulgăresc. — E probabil că dacă *pater* și *mater* a dispărut la noi, este pentrucă *tata* și *mama* latin a primit o nouă vitalitate prin *tata* și *mama* slav. — Invers, dacă în rutenește avem *kyrd'* și *kerd'* în loc de *kord'*, cum am aștepta, și *kermač'* alături de *kormač'*, cauza e suprapunerea românescului *cârd'*, *cârmaci* peste formele vechi rutene (cf. Berneker, SEW. 666 și 668).

românești azi nu mai sânt întrebuințate și apar înlocuite cu altele, de origine streină.

Faptul că în Grecia de astăzi, până adânc în Peloponez, întâlnim un număr mare de numiri topice slave, sau în Bulgaria de azi o mulțime de numiri turcești, nu constituie o dovadă că Grecii și Bulgarii n'au locuit într'o continuitate neîntreruptă acele regiuni, ci numai că stăpânitorii vremelnici ai lor au imprimat în toponimie timbrul cuceririi lor, făcând populația autohtonă să-și părăsească nu locurile înseși ci numai vechile numiri locale. Mai ales Slavii, pe unde au trecut — chiar și în părțile în care apare Balkanarchiv — au lăsat urme adânci în toponimie. Nu cunoaștem bine cauzele acestui fenomen, care e poate de natură etnică, dar de faptul acesta ușor de observat trebuie să ținem seama și în toponomastica română. Se pare, într'adevăr, că multe din numele locale de origine slavă la noi nu sânt decât traducerea în slavonește a numelor române, pe care Slavii le-au găsit la venirea lor. Dacă dintre cele două nume — cel românesc, cunoscut din vechime, și cel slav, care-l traducea — s'a păstrat acesta din urmă și după dispariția Slavilor, explicarea poate fi dublă. Ea poate fi urmarea unei trăsături etnice a poporului nostru, cu o deosebită aptitudine de a se adapta mediului ambiant și de a primi și a asimila forme streine. Această însușire se poate urmări în aproape toate manifestările noastre colective și individuale: în instituțiile politice și sociale, în curentele artistice și în limbă, care a dat în toate timpurile neologismului aceeași ospitalitate pe care Românul, fermecat de noutate și orbit de prestigiul streinului, a acordat-o totdeauna celor ce veneau la el. Dar — ca să părăsim acest teren nesigur și să rămânem în cadrul preocupărilor noastre — explicația se poate pune în perfectă concordanță și cu experiența ce ne-o dă lingvistica. Intr'adevăr, după ce numiri străvechi ca *Piatra*, *Vadul*, *Pinul* etc., au primit forma slavă *Camena*, *Brod*, *Bor* etc.¹, acestea din urmă, ca mai nouă, dar mai ales ca neechivoce, aveau toate șansele pe partea lor de a rămânea în limbă: *Mă duc la Brod*, *mă cobor din Bor*, etc., nu poate da nici odată naștere la o răstălmăcire greșită,

¹ O culegere bogată de asemenea numiri paralele române și slave dă acum I. Iordan, în a sa *Rumänische Toponomastik I*, Bonn u. Leipzig, 1924.

precum poate de: *Mă duc la Vad, mă cobor din Pin*¹. Același principiu lingvistic stă de sigur la baza fenomenului remarcabil că în on mastica română s'a păstrat un număr cu mult mai mare de nume de origine slavă, decât putea fi proporția numerică de Slavi înghițiți de Români: *Covaci* era mai potrivit spie a desmina în mod neechivoc pe o persoană decât *Faur*, care în românește era și apelativ. Dar, cu privire la onomastică unde numirile de origine bisericească și imitația numelor claselor suprapuse (cf. moda actuală de a se numi *Raoul, Oskar Richard* etc și extensiunea ce au luat-o în satele din Ardeal numele introduse de școala latinistă, ca *Traian, Valer, Claudia, Virginia* etc., unde au creat chiar o vegetație nouă ca *Aurică* < *Aurel*, după *Ionică* < *Ionel* etc.) joacă un rol atât de covârșit r, se mai adaugă și alte considerațiuni, asupra cărora nu este locul să insistam aici.

Dar și în toponimie o parte mare din numiri reprezintă la origine nume de persoană. Acestea, când sânt întemeietorii acelor localități, nu trebuie să fie streine, ci pot să fi fost Români cu nume streine. Mai ales între Români în situația de a întemeia o așezare, deci de condiții sociale mai însemnate, moda de a se numi ca stăpânitorii a cănuit din cele mai vechi timpuri. Dar de multe ori cel ce dă numele topic, nici nu trebuie să fie întemeietorul, ci numai proprietarul locului. Și nici atât măcar. El poate fi un simplu pripășit prin acele regiuni. Astfel în Eran, care, de când se poate urmări istoria acestui complex de sate din apropierea Brașovului, apare locuit de Români, un sat, poartă numele unguresc *Șimon* (=Simeon), iar o familie răspândită (în satul „Poarta“) se numește *Noaghea* (după care se numește astfel și o parte a mntelui Buceciu), care nu este, probabil, decât unguresul *Nagy* („mare“).

În sfârșit aș vrea să mai relevez un lucru. E probabil ca între numirile de localități de la noi, neexplicate încă, să se ascundă urme mai vechi decât cele române. Terenul acesta e foarte nesigur, dar de aceea nu trebuie desprețuit. Ceea ce s'a scris despre originea cuvântului *Abrud* (cf. *DR.* I, 129 ș. u.) sânt lucruri vrednice de reținut și nici decum „fantazii“ cum le numește Weigand („Balkanarchiv“ I 17), care cu greu ne va face

¹ Tot astfel *cobila plugului* sau *uha cârligului de prins pește* e mai puțin echivoc și deci mai binevenit în limbă decât „iapa“ plugului sau „urechea“ cârligului, cum se mai zice în unele părți.

să credem în explicarea sa (din slavul *Obrad*, din care *Abrud* s'ar explica „ganz zwanglos“!). Trebuie să fim, bine înţeles, pregătiţi că multe din explicările date în baza unui material nesigur vor fi respinse de criticul atent; dar dacă vor rămânea două dintr'o sută avem un mare câştig: în minereul scos cu greutate din pământ, ceea ce sclipeşte e mai adesea pirită, dar câteodată se găseşte şi câte un grăunte de aur curat. S'au dat multe explicaţii numelui *Turda* (cf. § 17 la Weigand şi cele spuse de Drăganu în acest volum la pag. 1133) dintre care nici una sigură. Faptul că un sat din apropiere nemijlocită şi mai ales că părâul care curge prin acest loc se numeşte *Tur*, ne sileşte să despărţim cuvântul într'un element *Tur-* şi într'un element *-da*. În *-da*, care nu poate fi confundat cu sufixul toponimic magliar *-d* (cf. Drăganu *l.c.*), am putea avea numele unui *-dava* dacic. Dacă admitem acest lucru, atunci transmitătorii numelui acestuia atestat la a. 1075, nu pot fi decât Românii căci numai în graiul lor *v* intervocalic a disărut, încât *-dava* a putut da *-da*, ca în străvechiul **gatava* > *guta* (vezi mai jos). Cât despre elementul prim el ar putea fi corespondentul dacic al slavului *turŭ* „zimbru“ — deci părâul *Tur* ar fi părâul „Zimbru“ — sau al latinismului *turris*, sau, mai probabil, un cuvânt pe care Români, adoptând numirea dacică **Tur(r)idava*, l-au interpretat, prin etimologie populară, ca *turris* sau Sl. vii ca *turŭ*¹.

Aceste câteva consideraţiuni ne arată cât de delicate pot fi problemele ce ni le pune toponomastica. Spre a le soluţiona, avem nevoie înainte de toate de monografiile făcute cu toată meticulozitatea filologică. Acestea vor permite conştiinţei celui ce are discernământul lingvistic necesar spre a nu se lăsa impresionat de cefrele înşelătoare ale unei statistici grăbite şi de nişte deducţii ridicate la rangul de dogme, fiindcă ele s'au adevărat juste în câteva cazuri speciale. Progresul obţinut de Lingvistica modernă se datoreşte în mare parte faptului că tendinţele generalizări şi schematizări din trecutul apropiat a fost înlocuită de cercetarea individualizată a materialului, de observarea cu interes din ce în ce crescând a cazului particular. În loc de a neglija

¹ Pentru diferitele feluri cum un nume de origine veche, neînţeles, poate fi „tălmăcit“ în limba care-l primeşte, cf. succinta şi instructiva *Note de toponymie française* de Max Niedermann, în „Mélanges Vendryes“ 301–307.

sau chiar de a nega evidența atunci când ea nu se potrivește cu ceea ce trece de adevăr recunoscut, va trebui să sfărâmăm dogma înșasi și să pășim neîncătușați pe calea cercetărilor nouă.

De aceea ni se pare straniu ca tocmai în stadiul actual al științei să întâlnim la Weigand îndoieli asupra romanității limbei române sau o drămluire a acestei romanități, ca și când înșasi noțiunea de „romanic“ ar suferi o gradațiune. După caracteristica pe care am căutat s'o dau în „Locul limbei române între limbile romanice“ nu cred că e nevoie să revin asupra acestei chestiuni. Aș vrea să relev un singur caz. Weigand consideră de „balkanice“ viitorul format la noi cu *velle*, pe când în restul Romanicilor e format cu *habere*. Să admitem, pentru simplificarea chestiunii, că deosebirea acesta există de fapt. Ce urmează de aici? Că limba română e mai puțin romanică decât celelalte? De sigur că nu. Cel mult putem spune că e în alt fel romanică, precum în alt fel romanic este viitorul actual francez *je vais chanter*, plăzduit întocmai ca istroromânescul *meгу vinde* „voiu vinde“. Căci dacă termenul „romanic“ îl punem în opoziție cu „latin“, spre a determina un stadiu ulterior al aceleiași limbi, atunci vedem că față de latinescul *cantabo* stă romanicul „verb ajutător + *cantare*“. Cu alte cuvinte: într'un stadiu mai progresat al limbei latine vorbite, viitorul sintetic (format printr'o deziniență verbală) a ieșit din uz. Probabil că în locul lui se întrebuița prezintele, precum se întrebuițează și azi în atâtea limbi (*viu mâne la tine*, germ. *er singt morgen in der Oper*), fără ca să avem măcar intenția stilistică de a înviora vorbirea prin transpunerea acțiunii viitoare direct înaintea noastră. În stadiul acesta s'a rupt contactul între Romania răsăriteană și cea apuseană. Mai târziu, când în fiecare din cele două regiuni, fără continuitate geografică, s'a ivit necesitatea de a avea pentru viitor o formă mai expresivă decât prezintele, s'a generalizat, în vest, circumscrierea *cantare habeo*, iar în est *cantare voleo*. Ce s'a întâmplat adecă? Precum conjunctivul ajunge adesea să înlocuiască imperativul, tot astfel „intenționalul“ — fie-mi permis a introduce acest termen de circumstanță, spre a evidenția mai bine fenomenul petrecut — ajunge să se întrebuițeze, mai întâiu ca inovație stilistică, apoi ca formă gramaticală, în locul viitorului: *voiu scrie* = „voiesc, am intenția să scriu“, devine formula curentă pentru viitor, precum franc. *je veux lui écrire demain* sau germ.

ich will ihm morgen schreiben au ajuns, prin gramaticalizare, să împlinească astăzi, la Francezi și Germani, funcțiunea de viitor. Că această generalizare s'a întâmplat la noi supt înrâuriera unui model strein, e posibil, dar nu schimbă întru nimic romanitatea limbei noastre, căci în însași noțiune de „romanic“ intră ideea unui stadiu mai dezvoltat al limbei față de stadiul latin, iar evoluțiunea limbei se face prin inovațiuni care totdeauna se răspândesc prin imitație și foarte adesea au la bază un împrumut. Insuși fenomenul împrumutului devine mai ușor de înțeles dacă găsim terenul pregătit pentru o inovație în evoluția firească a limbei din materialul ei moștenit. De aceea cred că nu poate fi repetat destul de des postulatul — și mă bucur că în privința aceasta mă găsesc de acord cu învățați atât de eminenti ca N. Jokl și L. Spitzer — ca, înainte de a căuta explicarea unui fenomen lingvistic în limbile vecine, să o căutăm în patrimoniul limbei însași¹.

¹ Astfel, dacă la Români a dispărut cu totul simțul de a distinge în mod formal (prin diferite cazuri de declinare) raportul de „mișcare“ și de „stare“ — și această nevoie de distincție ne lipsește atât de mult, încât, învățând bunăoară limba germană, facem nenumărate greșeli mai ales în întrebuințarea dativului și a acuzativului după prepoziții și în alegerea adverbelor ca „wo“ și „wohin“, „da“ și „dahin“ etc. — originea fenomenului acesta nu trebuie căutată în limba grecească (cf. p. 1300 a acestui volum), ci în însași limba latină. Intr'adevăr, după amușirea lui *m* final și confundarea lui *-o* și *-u* final în graiul strămoșilor noștri, *eo in casam, in rivum, in montem* și *sto in casa, in rivo, in monte* au devenit *mă duc* sau *stau în casă, în râu, în munte*, încât, deodată cu dispariția deosebirei formale, a încetat și simțul pentru distincția în exprimarea unei mișcări sau stări. Că același fel, de a nu distinge „mișcarea“ de „stare“, la Greci și la popoarele învecinate a putut contribui la fixarea acestui simț de limbă românesc, e posibil. Abia în timpurile mai nouă această necesitate de distincție începe să se ivească, dar numai în întrebuințarea adverbelor, stabilindu-se pentru cele compuse cu prepoziția *în* (întru), ca *încotro, într'acolo*, sensul de „wohin“, „dahin“, pe când cele simple, ca *unde, acolo* au încă amândouă înțelesurile („wo“ și „wohin“, „da“ și „dahin“), — Tot astfel, dacă în românește formăm, întocmai ca în latinește, vocativul masculinelor de decl. II cu dezinența *-e*, nu încape nici o îndoială că avem a face cu conservarea unui stadiu străvechiu, pierdut în alte limbi romanice, mai puțin conservative, în multe privințe, decât a noastră. În loc dar să văd, ca Sandfeld (cf. acest volum p. 1297), o influență slavă în aceste vocative, pentru că vocativul în *-o*, la feminine, e format după model slav, sânt mai degrabă aplecat să cred că primirea acestor vocative în *-o* de la Slavi a fost înlesnită pentru că la masculine formam vocativul în *-e*, ca ei.

Numai astfel privită, chestiunea se înfățișează într'o lumină justă. Înainte de a ne lăsa impresionați de mulțimea asemănărilor cu limbile învecinate, trebuie să ne dăm seama de evoluția firească a limbii, înainte de a face „filologie balcanică“, trebuie să ținem seamă de achizițiile romanisticii. Dacă, după o activitate de trei decenii și jumătate, Weigand ajunge să se îndoaie de romanitatea limbii noastre, e, credem, fiindcă e prea puțin romanist și prea mult balcanist, deci a aprofundat în mod unilateral chestiunea.

Dar Weigand nu se mulțumește să-și expună convingerile sale științifice, interesante chiar când nu putem să le aprobăm, ci crede potrivit să dea Românilor și un sfat cu privire la sentimentul lor de mândrie națională. Pe acesta îl respingem pur și simplu ca nedezirabil. Romanitatea noastră a apărut atât de manifestă popoarelor cu care am venit în contact, încât ele au evidențiat-o prin numirea de „Vlaci“, care în graiul lor însemna „roman“; au remarcat-o în toate timpurile până și cei mai grăbiți călători străini prin regiunile noastre; au scris-o întâii noștri cronicari și au acceptat-o cu atâta putere comunicativă apostolii redeșe tarii noastre naționale încât înșiși recunoașterea acestui adevăr a crescut renașterea noastră culturală. A ignora acest lucru însemnează a nu cunoaște istoria noastră. Dacă în marea de popoare alogote ce ne înconjurau am putut săvârși minunea de a ne păstra limba și a ajunge unde sântem, o datorăm în bună parte credinței în originea noastră, care pentru noi — și cred că acest lucru nu ne împoră decât pe noi — a fost un titlu de glorie. De aceea nu vom consimți niciodată să părăsim o idee care s'a adeverit atât de fecundă, spre a o înlocui, precum ne consiliază Weigand, cu alta, în care mândria națională ar fi s'o înemeiem pe faptul că ne-am sporit ca iepurii și am asimilat în mod inconștient pe alții¹.

¹ Dacă Weigand susține că Românii transilvăneni „noch im 18. Jahrhundert bedeutend in der Minderheit waren“, ar fi fost dator să ne indice „documentele“ pe care își întemeiază această aserțiune. De fapt conscrierile demografice în Ardeal încep târziu (1698) și sânt de cele mai multe ori defectuoase și contrazicătoare, încât nu permit asemenea enunțări categorice. Astfel, după Geografia lui Marienburg (*Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1813, vol. I, p. 67), numărul locuitorilor din Transilvania la începutul secolului trecut, era de „cel puțin 1.500.000“. Cu 50 de ani mai înainte ei trebuie să fi fost mai puțini, și cu toate acestea, în 1766,

Cu totul altă părerea lui Adolf Zauver despre romanitatea limbii noastre. Acesta, în noua ediție — a patra — din excelenta sinteză *Romanische Sprachwissenschaft* (la Walter de Gruyter, 1926) îmbogățită și pusă la punct cu ultimele rezultate ale științei, dă limbii române locul ce i se cuvine între limbile romanice. Exemplificările din limba noastră cuprind adesea contribuții interesante. Vom releva câteva din capitolul atât de clar, cu toată concizia redactării, despre dezvoltarea semantică: *orb* < *orbis oculus* e un exemplu pentru suprimarea unui cuvânt atunci când e subînțeles (p. 9); *sărută* „küssen“ < „begrüßen“ arată cum ascultătorul poate interpreta altcum decât vorbitorul o anumită situație (p. 10)¹; *tare* < *talis* e o pildă despre amestecul

Valahii erau 677.306, ceea ce face cam jumătate din toată populația, deci nici decum o „bedeutende Minderheit“. Am citat pe Marienburg, fiindcă, ca Sas, nu poate fi bănuț că scoate mai mulți Români decât erau de fapt și, fiindcă datele lui concordă cu altele. Astfel P. Suciuc în documentatul său studiu despre *Poporația Ardealului* („Societatea de mâine“, II [1925] pp. 711 — 713 și 728—730) dă, după P. Gottschling (*Kurze Schilderung des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, 1785, p. 31) pentru același an 1766, numărul de 597, 243 de Români. Cunoaștem acum și conștiințioasa Statistică oficială, făcută din însărcinarea administrației centrale austriace în anii 1760—1762 de baronii Bucov, Möringer și Dietrich, care dă pentru fiecare comună din Ardeal numărul tuturor preoților și a familiilor (neuniți și uniți), împreună cu numărul bisericilor și al moșilor bisericesti. Ea a fost publicată, după manuscrisul păstrat în archiva fostului minister de război din Viena, de Dr. V. Cioba nu (*Statistica Românilor din Ardeal*) în „Anuarul Inst. de Ist. naț. din Cluj“ III (1926). Numărul familiilor românești este, după această statistică, de 155.434, ceea ce, dacă am considera familia constatătoare numai din cinci membri, ar da o cifră care întrece mult pe cea a lui Marienburg.

¹ Pentru obiceiul creștinesc al strămoșilor noștri de a se săruta la întâlniri (ca Slavii: *cělovati* „a saluta“ și „a sărută“ Berneker SEW. 123—124) cf. acumă cele spuse în *Studii Istroromâne* II, p. 15 n. — Am dat aiurea (*Din perspectiva Dicționarului* II, p. 28—29) exemple din românește pentru dezvoltări semantice datorite acestei nepotriviri între ideea vorbitorului și interpretarea auzitorului. Ele pot fi înmulțite cu ușurință: Dacă *barbă* înseamnă la noi — ca de altfel și în alte limbi romanice și chiar în latinește — și „bărbia“, e pentru că expresia *imi rad barba* a putut fi înțeleasă ca „îmi curăț cu briciul bărbia de păr“. Adjectivul nostru *părdalnic* n'are la origine, desigur, nimic a face cu **prădalnic*, cum crede Tikin *DRG* s. v., ci, precum s'a mai spus (Cihac, Skok, cf. *DR*. I, 522) vine din slav. (sârb. *prđalo + niki*) și înseamnă „bășinos“. S'a zis *părdalnicele de bătrânețe* spre a caracteriza, în mod glumeț, lipsa de stăpânire fizică și de jenă a oamenilor bătrâni. Expresia a călătorit și în regiuni unde cuvântul ne mai fiind înțeles în sensul său etimologic a putut fi interpretat, după cum îl traduce și Tikin, ca „ver-

notei sentimentale în vorbire : când *talīs vir* se rostea cu un ton deosebit, prin care vorbitorul voia să-și precizeze sentimentul său de admirație, sensul de „solcher“ a putut deveni „stark“ (p. 11); cuvinte ca *pom* „Baum“ (nu „Apfelbaum“), *mormânt* „Grab“ <monumentum, *vânăt* „blau“ (propriu zis „culoare venețiană“) sânt exemple pentru treceri semantice explicabile în urma împrejurărilor particulare, în care a trăit poporul nostru (p. 15).

În capitolul „lexicologie“ („Wortlehre“), pe care Zauner cu drept cuvânt îl concepe în cadre mai largi decât se întâmplă de obicei, dar mai ales în „sintaxă“, se vede cât de adesea limba română păstrează forme mai vechi decât limbile surori, sau apucă, în inovațiile sale, alte căi decât acestea. Tocmai pentru că contactul între romanitatea estică și cea vestică s'a întrerupt de vreme, studiul limbei române este de cea mai mare importanță pentru explicarea și mai ales pentru stabilirea vechimei unor fenomene romanice. Astfel schimbarea de gen a franc. *mer* după *terre* poate fi străveche, căci și noi avem *o mare* (*o țară*), dar dacă *val* s'a orientat după *mont* (p. 21) în franțuzește, la noi avem *o vale* însă *un munte*. Vechiu ar putea fi și schimbul de gen, în rom. și în franțuzește, al sufixului *-or*, după celelalte abstracte de genul feminin (p. 21) și înlocuirea suf. *-itor(ius)* prin *-ator(ius)*, căci cu v.-franc. *vendeeur* (p. 53) se potrivește al nostru *vânzător, zăcător* etc., cf. *battuator, bibator* în latina târzie. Deși cele mai vechi exemple pentru compuse constălătoare dintr'un imperativ + substantiv apar în documente latine din sec. IX, vechimea lor trebuie să fie cu mult mai mare, precum am arătat în *Locul limbei române între limbile romanice*, p. 43, căci avem asemenea compuse și în românește: *papă-lapte, cască-gură* etc.

În limba noastră veche și în dialecte se păstrează unele forme pierdute cu totul sau în parte în limba literară, precum :

-dammt, verwünscht și s'a zis deci și *pârdaľnicul de nărav* „afurisitul de nărav“ etc. — Caracteristic e următorul exemplu: În limbajul glumeț al băutořilor, cuvântul *chilogram* (de vin, de țuică etc.) a devenit — fără să putem preciza cum — *chiloman*: „Întăiul chiloman trebuia să-l dea totdeauna grănarul ca să ude marfa“ (Chirițescu, *Conv. lit.*, XLIV, II, 549). Într'o fază ca „Sânt cu foji la chiloman“ cel căruia expresia aceasta din jargonul bejivanilor nu îi era familiară, cuvântul a putut fi interpretat ca „beție la toartă“, precum îi glosează Pamfile (*Agric.* 242) sau manifestările zgomotoase care întovărășesc o astfel de beție: zgomot mare împreună cu răsete și chiote, zarvă, gâlceavă (Pamfile, *Cim.*), sens cu care cuvântul a intrat în limba literară și în graiul comun.

au < *aut* (p. 73 și 122), *e* < *et* (p. 73 și 121), *să* < *si* „dacă“ (p. 129), încât în privința aceasta nu se poate spune că limba română se deosebește de celelalte limbi romanice. Nici generalizarea sufixului *-imen* pe seama lui *-amen* — deși o găsim și la Albanezi — nu e completă la noi (p. 57), căci *-ame* (*-amă*) s'a conservat la Aromâni, în Banat și în textele noastre vechi.

Nu cred, cu Zauner (p. 63), că numai sufixele accentuate au fost productive în limbile romanice, căci unele din derivatele romanice cu *-ulus*, *-icare*, *-inare* etc. cu greu pot fi gândite în epocă latină vulgară și nu se pot explica decât ca inovațiuni în fiecare limbă romanică, după modele existente. Pentru *pe* la acuzativ am dat în DR. II, 565 ș. u. altă explicare decât cea admisă de Zauner (p. 106), care pleacă de la sensul „für“ al lui *per* latinesc. Dimpotrivă, explicarea conjuncției *de* din prepoziția *de* însemnând depărtarea de la ceva (p. 128), concordă cu explicarea dată în DR. III, p. 251 ș. u. de N. Drăganu.

* *

Dacă trecem acum la cele două lucrări ale elevilor lui Weigand, publicate în *Balkanarchiv*, vedem că unele din cele spuse despre maestru se potrivește și la discipoli. Astfel D. Scheidtko, în studiul său *Nordslavische Elemente im Rumänischen* (p. 153—172) — în care aduce de altfel câteva întregiri și rectificări utile la un studiu anterior a lui H. Brüske în „Anuarul“ 26—29, arătând mai cu seamă cât de puțin întemeiate sânt încercările acestuia de a face deducții cronologice din unele reflexe fonetice — crede că se poate dispensa de a utiliza Dicționarul Academiei, unde totuși putea să găsească unele etimologii care i se pare că le-a descoperit întâia dată, multe cuvinte de origine ruteană care i-au rămas necunoscute, precum și unele precizări și explicații care l-ar fi scutit de erori. A deriva pe *baier* din ucrainul *bajur*, pe *căpșun* din ucr. *kapšuk*, pe *răcan* din ucr. *rakaňa* — și nu invers — însemnează a nu fi la curent cu cercetările etimologice din vremurile mai nouă; pentru *oajdă* v. acum DR. III, 833, pentru *samcă* ibid 822.

Cu mult superior în toate privințele este studiul *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen* (pp. 71—149) de Arnold Pancratz, o lucrare întemeiată pe un material bogat, strâns cu multă sârguință. Participiul românesc

e privit din toate punctele de vedere: formal, morfologic, derivativ și sintactic și lămurit cu mult simț critic. P. cunoaște bine limba româna, a pătruns în spiritul ei și interpretările ce le dă exemplurilor aduse sânt mai totdeauna exacte. Păcat că nu i s'au atras atenția asupra studiului lui E. Herzog, *Das to-Partizip im Altromanischen*, în care ar fi găsit rezolvite, cu un aparat documentar mai amplu, o seamă de probleme. Lucrarea lui Herzog i-ar fi arătat de asemenea cât de „romanice“ sânt unele din particularitățile participiului românesc, pe care el le caută în Balcani.

Pentru participiile în *-ă* Pancratz citează (p. 81) părerea lui Weigand, că acest *ă* ar proveni din limba albaneză (dialectul tosc), în care el se găsește ca terminațiune a fiecărui participiu: *berë* etc. Deoarece forme ca *dată*, *venită*, *pomenită* se găsesc în Banat și mai ales în Bihor și în vestul Transilvaniei, crede că avem a face cu una din particularitățile aduse de grupul de Albanezi veniți din Peninsula Balcanică de-odată cu Românii în aceste regiuni, despre care am vorbit în nota de la pag. 1344. Pe cât știu, fenomenul acesta e mult mai răspândit decât admite P. Trebue însă făcută distincția între formele verbale compuse cu verbul ajutător „a fi“ și între cele compuse cu „a avea“, căci în regiuni unde se zice numai *am mâncat* se întrebunțează curent: *am fost mâncată*, *voi fi mâncată*, *aș fi mâncată*, *să fi mâncată* etc. Iată câteva exemple de acest fel culese de la elevi de ai miei: Din Sânnicoară, lângă Cluj: nu cred apa *să fi fostă* așa de mare. — Din Crișcior (Munții Apuseni, comunicată de Șt. Pașca): Feciorii *or fost tocată* când ne-am sculat noi să plecăm la biserică. — Cosașul *o fost mâncată* când eră pe la opt. — *O fost fluierată* borhoiul când trecu el pi dri noi. — *S'or fost bătută* când erau tânări și și acuma-s mănioși. — Bărbatu mi-*o fost plecată* din postu Sfântă-Mării la bătaie. — *S'o fost învățată* omu să rebde de mic. — *L'or fost alesă* birău la Vidra, da nu i-*o plăcut*. — *O fost trecută* motoru când *am ajuns* la stație. — Din Curtici, (jud. Arad, com. I. Banu): Motoru *o fost trecută*, când *am ajuns* la drum. — Când *am ajuns* eu, ei (lucrătorii) *au fost mâncată*. — Forma literară: Trenul *a fost trecut*, când *am ajuns* la drum, mi-o atestă din Maramureș E. Perinde, din Caransebeș L. Anțilă, din Treiscaune I. Olteanu și din Sibiiu L. Bologa. În fraza a doua, avem însă: Când am ajuns

eu, ei *au fost mâncați*, în Treiscaune și în Sibiiu; în Maramureș se întrebuițează *am fost mâncați* și *am fost mâncat*, iar în Caransebeș se zice *au mâncat*, căci *au fost mâncați* „are două înțelesuri”¹. Din aceste câteva exemple se vede destul de limpede că, în legătură cu verbul auxiliar *a fi*, participiul se simțea la origine ca o determinare a subiectului, cu care se acorda în gen și număr. Abia prin gramaticalizarea construcțiilor, acordul acesta a încetat și s’a generalizat una din cele două forme ale singularului, cea masculină (ca în limba literară) sau cea feminină, indiferent de genul subiectului. Celui ce întreabă: cum s’a putut generaliza forma feminină? i-am putea răspunde tot cu o întrebare: de ce să se generalizeze tocmai forma masculină? Problema care se pune este deci, din punct de vedere lingvistic, cu mult mai interesantă decât o privește autorul: în ce măsură graiul femeilor (căci toate femeile vor fi spus odinioară: *am fost mâncată, voi fi venită* etc.) poate contribui la cristalizarea graiului comun. Altfel se prezintă chestiunea la perfectul compus. La origine se va fi zis *habeo cantatum canticum* dar *habeo comparatos caballos*, ceea ce pe nemțește s’ar traduce prin: ich habe ein Lied als gesungenes, ich habe die Pferde als gekaufte. Participiul era deci o determinare a complementului, cu care se acorda în gen și număr. Mai târziu, când simțul analitic al vorbitorilor s’a tulburat prin faptul că asemenea construcții au primit funcțiunea gramaticală de „perfecte” (= germ. ich habe ein Lied gesungen, ich habe die Pferde gekauft), s’a generalizat o singură formă, încât se putea zice și *habeo comparatum caballos*. În vechea limbă franceză întâlnim încă forma acordată alături de cea neacordată și acordarea e curentă, în anumite condiții, și azi în franțuzește: *la lettre qu’il a écrite*; față de spaniolescul actual *he abierto la puerta*, întâlnim în limba veche spaniolă și *he abierta la puerta*. Posibilitatea de a avea forma feminină era dată deci la noi în însași construcția moștenită de la Latini, și nu e nevoie să ne gândim numaidecât la o influență externă. Spre a urmări drumul care a dus la generalizarea, în unele regiuni, a formei masculine (sau neutre), iar în alte regiuni a celei feminine (care ar putea avea și ea caracter neutral) ar fi

¹ Alte exemple la T. Papahagi în „Grai și suflet” I (1924), 227—228 și la I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, p. 53—54. Și T. Papahagi crede că acest -ă e de proveniență albaneză.

nevoie de un studiu aprofundat care se va putea face numai când vom avea un atlas lingvistic ¹.

Pentru participiul „scurtat“ *văst*, Weigand — și după el Pancratz (79-80) — admite, pe teren românesc, dezvoltarea următoare: *văzút* — *văzut* (lipsit de accent în construcții ca *à văzut bine, à venit acasă*) — *văzăt* (cu „ă murmurat“) — *văst*. Mi se pare că explicarea aceasta e atât de forțată, încât voiu continua să cred, cu Meyer-Lübke, că *văst* e urmașul lat. *vis(i)tus* (ital. span. *visto*) și că după *văst*, alături de *văzut*, s'a orientat *căst* alături de *căzut* și *șest* alături de *șezut*, care au atras după sine pe *vint* (venit), *k'ert* (pierdut), *găst* (găsit). Incidental am auzit și *slobost* (= slobozit) și *repés* < **repest* (= repezit), acesta din urmă în expresii glumețe („l-am repes, i-am repes o palmă“).

Pentru construcția participiilor substantivale cu regimul la acuzativ (*s'a apucat de spălat lâna = de spălatul lânii*) e adevărat că nu avem exemple în limbile romanice — căci ital. *vendita vino* etc. se explică ca scurțări din *vendita di vino* — dar să nu uităm că acest caracter verbal există la infinitivele substantivate, de ex. it. *il chiamarlo*, span. *al pasar los viajeros la frontera* „la trecut călătorii frontiera“.

În latinește avem un număr mare de abstracte verbale în *-sus* și *-tus* de felul lui *cursus, venatus*. Tot astfel avem în românește *curs, vânat*, care se acoper pe deplin, ca formă și înțeles, cu cuvintele latine. Afară de aceea însă mai avem în românește puțința de a întrebuița cele mai multe participii trecute cu înțeles de abstracte verbale, asemănându-ne în privința aceasta cu Albanzii și, în parte, cu Bulgarii. Faptul acesta îl pune pe Pancratz în mare încurcătură, căci nu poate nici să nege posibilitatea unei legături între rom. *curs* și lat. *cursus*, dar nu-i vine nici să renunțe la „balcanismul“ fenomenului studiat. Și raționamentul său e: dacă n'ar exista lat. *cursus*, probabil tot am avea pe rom. *curs* (= *cursum*) (p. 134), deci: „die rum. Bildung ist nicht mit dem lat. Verbalabstractum auf *-tus, -sus* identisch“ (p. 147)². În felul acesta romanitatea limbii noastre nu e greu să fie trasă la îndoială.

¹ În acesta ar trebui să figureze și o chestiune din care să reiasă unde se zice „o am văzut“ (paralel cu „l-am văzutu-l“?) și unde numai „am văzut-o“ (paralel cu „l-am văzut“).

² Câteva amănunte: (P. 72) de ce *ḃṽdūi, vṽdūi* cu *i* lung, când românește avem *banii, văzuu*? — (P. 75) *postum* s'a păstrat în rom. *adăpost*, în alb. *serpost* „apusul soarelui“, împrumutat din românește, și, probabil, a servit

Pentru elucidarea începuturilor limbei române și a raporturilor ei vechi cu limbile învecinate avem o seamă de lucrări mai nouă. Menționăm pentru bogatul material onomastic și toponomastic și pentru încercarea de a preciza mai exact extinderea poporului trac, studiile foarte sârguincioase, bogate în bibliografie și făcute cu multă critică istorică ale tânărului învățat român G. G. Mateescu : *I Traci nelle epigrafi di Roma și Nomi traci nel territorio scito-sarmatico* apărute în vol. I și II ale splendidei publicații a Școalei române din Roma „Ephemeris Dacoromana“ (Roma I 1923, II 1924) și *Granița de apus a Traciilor*, contribuțiuni toponomastice și epigrafice, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ din Cluj, 1924.

În marele „Reallexikon der Vorgeschichte“ de supt conducerea lui Max Ebert, au apărut cele două articole de N. Jokl *Albaner* și *Illyrier*, importante pentru bogăția informației și spiritul critic cu care sânt redactate¹. Analizând trăsăturile comune între limba tracă pe de o parte, și cea ilirică pe de altă parte, autorul ajunge la concluzia că limba albaneză era o limbă înrudită cu ambele aceste limbi și deci că poporul albanez nu e nici urmașul Ilirilor, nici al Traciilor, ci formează un grup deosebit, ale cărui locuințe trebuie să se fi găsit în regiunea de atingere a acestor două popoare și în sfera de influență a limbei latine. Această regiune o crede și Jokl în apropierea „leagănului“ poporului românesc și adecă prin vechea Dardanie. Numele *Niš* < *Naissus*,

ca model pentru *foșt*. — (P. 76). Dacă de la *fierbe* avem *fiert*, deși participiile în *-ct* sânt relativ puține, cauza e că verbul acesta a fost influențat de *copt* și *fript* din pricina înțelesului său. Categoria semantică în care a intrat cuvântul, a atras după sine și analogia formală. — (P. 112). În Bucovina e curentă construcția *trebuie de mers*, deci nu se poate spune că după *trebuie* urmează numai construcția cu *să*. — (P. 140). Forme ca *dată*, *ursită*, *zisă* etc. sânt cu mult mai numeroase, mai ales în limba veche, decât le cunoaște autorul. Despre sufixele *-ată*, *-ită*, în exemple ca *bucată*, ar. *mănată*, cf. articolul meu din *Conv. lit.* XXXV (1901), 834—835. — (P. 145). Exemplul din Gaster, *Chrest.* I 58 : „făcu dumnezeu omul cu mâna lui de lut, *desăvârșitul* feace cu suflet viu“ trebuie analizat : *desăvârșitu-l* feace = îl făcu desăvârșit.

¹ În opoziție cu aceste articole, atât de temeinice, e articolul *Daker*, care cuprinde cu totul 13 rânduri : „până azi se găsesc urmașii lor în ținutul (!) muntos al României, așa numiții *Mofii*, care în mare parte au păstrat tipul vechiu : statură înaltă și sveltă, față lungăreață, ochi albaștri, păr blond, pelișă albă. Câțiva reprezentanți ai acestui neam se aflau în vremea războiului mondial în lagărele de prizonieri germane (!)“.

având o formă albaneză, dovedește că Slavii au găsit Albanezî în apropierea acestui oraș. Dar faptul că numele *Skodr* nu e reflexul exact albanez al vechiului *Scodra* nu cred, după cele expuse mai sus, că se poate aduce ca dovadă împotriva continuității Albanezilor în regiunea scutarină, mai ales că existența lor în regiunile dalmate într'o epocă anterioară venirii Slavilor se dovedește, precum relevă autorul, din unii termini creștini. Imprumuturile din grecește dovedesc vechimea Albanezilor în Peninsula Balcanică, unde, în vremile vechi au întâlnit popoare de origine neindoeuropeană, care au exercitat, poate, și unele înrâuriri asupra limbei și credințelor lor. Asemănări lingvistice remarcabile nu numai cu grupul slavo-balto-german, ci și cu limbile fino-ugrice permit oarecare deducții asupra regiunilor locuite înainte de coborîrea lor în Peninsula Balcanică.

Foarte utilă este bogata *revistă analitică* a scrierilor private la Albanezi, publicate în anii 1922—23, pe care Jokl o dă în vol. X din „Indogerm. Jahrbuch“. În ea se vorbește pe larg de operele învățaților români și se relevă unele lucruri interesante și pentru filologia română. Astfel aflăm (p. 154) dintr'o scriere de Vulić că, în sârbește, *Arnaut* devine un apelativ cu sensul de „crescător de vite“ și când el e Sârb de origine, precum, la Albanezi, *Ēemer* însemnează „păstor“. — Se citează (p. 163) părerea lui J. Brūch (*Indogerm. Forsch.* 40 (1922), 238), că *soc* nu s'a dezvoltat normal din *sabucus*, ci reprezintă o contaminare a acestuia cu alb. *štok*, *štogu* sau cu prototipul iliric al acestuia (căci cuvântul albanez nu poate fi derivat din lat. nici din rom.). — Discutând (p. 170) etimologia lui Giuglea: *amāri* < *amarus* + germ. *marrjan*, arată că alb. *maṛoj*, care la origine are *mb-* inițial și e un cuvânt curat albanezesc, nu poate fi citat ca sprijin al etimologiei românești. Raportul semantic între *bucate* și alb. *buke* (< lat. *bucca*) se regăsește, după J. Jud (*Romania* 49 [1923] p. 408) în rom. *pâne* „bucate“, franc. *blé* — bret. *bleūd*, cimir. *blawt* „făină“, ags. *bere* „orz“ — serbo-cr. *brašno* „făină“ (p. 175). — Reproduc în extras analiza unui studiu important de St. Wędkiewicz, *Contribuțiuni la caracterizarea dialectelor suditaliene*, apărut în limba polonă — și deci inaccesibilă nouă — în „Prace Komisji językowej Polskiej Akademji Umiejętności“ No. 8, Cracovia 1920: Limba albaneză apare adesea, în chestiuni sintactice, ca veriga intermediară între dialectele de miazăzi ale Italiei și limba

română : sicil. *sintennu akkussl* 'so hören' = 'das hören', alb. *gëgfi aštu*, rom. *auzi așa* (p. 13). Exemple pentru adaugerea unor dezinente personale la particule nedeclinabile : ital. *lan vacca* = le vacche, alb. *hajde, hajdeni*, n.-grec. *vá, váte* (p. 30—31), cf. rom. *haideți, nați* (pe care-l analizăm *na-ți*). Tipul viitorului *habeo ad cantare*, cunoscut din texte vechi italiene, și la Albanezi *kame te (kate)* + conj. (p. 34—35). E tipul *volo cantare* secundar în limbile romanice sau se reduce la limba latină? Românescul *voiu cântă* și construcția albaneză cu *do* pot fi de origine grecească (p. 39). Rom. *a finea minte* se compară cu alb. *mbari ment, nde ment* și ital.-sud. *porre, tenere mente* (acuzat.); tot astfel alb. *ve re* (p. 46—47). Generalizarea pers. 3 la viitorul arom. *va să cânt* (și dacorom. *o să cânt*) ca tarent. *sarà ca sò* = 'sarò', ngr. *θα*, alb. *u ka te keme*, „voiu aveă“, *do te keme* (p. 49—50). Cuvântul *Diana*, păstrat în românește și alb. se regăsește în roman. *perdina*, veneț. *de diana* 'bei Gott' (p. 66—67). Tipul *dice = si dice* (cf. românește [zi]ce-că), la Alb. *domse* 'man sagt' (p. 91). Lat. *extra*, ca prænomen și præverbum, în it. *strafare*, alb. *štergüš*, rom. *străbate* (p. 102—103).

Din articolul lui N. Jokl, *Erbwortschatz des Albanischen* („Indogerm. Forschungen“, 43, 47—64) relevăm asemănările albanotitane (p. 56—57), analogiile din alte limbi pentru numirea de *măcriș iepuresc* „Hasenampfer“ (p. 59-60) și cu deosebire înțelesul cuvintelor albaneze *reš* „a ninge“, *rešen* „ninge“ și *deborë* „nea“, în legătură cu cuvinte care însemnează „a cădea“. Acestea aruncă o lumină nouă asupra dezvoltării semantice a cuvântului nostru *zăpadă*, în legătură cu slav. *padq-pasti* „a cădea“.

Foarte important e studiul lui Jokl, *Altmakedonisch - Griechisch - Albanisches* („Indogerm. Forsch.“, 44, 13—70). Thumb dovedise o serie de „cuvinte culturale“, și anume numiri de plante cultivate, de origine veche grecească, în albanezește. Jokl întregeste lista aceasta în baza unui material nou lexical, și cu o documentare amplă și atentă pentru toate chestiunile de amănunt. Rezultatele sânt de mare însemnătate și pentru filologia românească. Înainte de toate dovedește că vechiul-macedonean *ἀργελλα οἰκῆμα Μακεδονικόν, ὅπερ δερμαίνοντες λούοντα:* (Suidas), înrudit de aproape cu chimericul *ἀργελλα = κατάγειος οἶκλα* (Ephoros la Strabo 5, 244) s'a păstrat în alb. *ragál'*, *ragal'a* „colibă“, care se întâlnește, supt forma *Rgal'e* și în toponimie. Prin descoper-

rîrea acestui cuvânt albanez devine acum sigură etimologia propusă de Hasdeu pentru românescul *arged*, de care pe nedrept mă îndoiam în Dicționarul Academiei. Jokl explică în mod convingător toate trecerile semantice românești (cf. și analogiile slave la p. 22) și precizează, întemeiat pe forma cuvântului, că nu avem a face cu un împrumut albano-român din același izvor, ci că *ragâl'* albanez e împrumutat din limba macedonică, iar *arged* românesc din cea chimerică: e istoricește dovedit că Chimerii s'au coborît în sec. VIII din locuințele lor primitive de pe țărmul nordic al Mării Negre spre sudvest prin Tracia, unde li s'au însofit Terii și apoi, trecând marea, ajunseră în Asia Mică, unde se așezară în Troas (p. 19). — Pentru coincidențele albaneze cu dialectele italiene de sud se citează cazul lui *manganum*, gr. μάγγανον (p. 25—26), iar pentru cele între limba albaneză și limba bisericească a Raetiei, *mane vigñ* (p. 28, cf. și p. 40). — Pe lângă înțelesul de „meliță“ (alb. *mangen*, sicil. *manganitari* „a meliță“ etc.), v.-grec. μάγγανον avea și sensul de „medicament, farmec“ (alb. *menği*), care nu se mai păstrează în greceasca nouă, care însă se regăsește în al nostru *mângâia*. Faptul acesta dovedește că Albanzii, care păstrează amândouă sensurile, au primit cuvântul direct de la Grecii vechi, pe când în latina vulgară din Apenini și din Balcani el a intrat sau într'una sau în cealaltă din cele două accepțiuni (p. 29). — Din grec. εὐλογία a fost împrumutat înainte de sec. VII, alb. *fl'ije* „jertfă“, ca unul din pușinii termeni în legătură cu biserica creștină (cf. *ktoger* și *panagür*) care nu-s de origine latină și nu sânt veniți prin Dalmația (p. 39). În Albania mijlocie *fl'i* are înțelesul concret de „plăcintă de sărbători“ (desvoltat din cel de „jertfă“) și anume un fel de „Fladenbrot, von dem mehrere Lagen vereinigt wurden“ (p. 31, n.). Forma *fel'i* „plăcintă din ulei și făină“ (decu un fel de „scoverzi“), pe care G. Meyer o deriva din **frigilinum*, nu-i decât o variantă a aceluiași cuvânt. Cred că acest cuvânt albanez a pătruns și la noi, amestecându-se cu *felie* < grec. φελί. Într'adevăr, cuvântul nostru *felie* are, prin Ardeal, Moldova, dar și în Țara-românească, și rostirea *fălie*, care nu poate fi explicată din *felle*, căci, în poziție moale, *e* nu trece în *ă* după labiale (dimpotrivă, din *fălie* putea ușor reieși *felie*, ca *perete*, *pereche* etc.). Forma aromână *filie* „felie, bucată“ și cea meglenită *filie* dovedesc că grec. φελί (care e lat. *ofella*) a pătruns în limba

noastră în epoca străromână (cf. *Conv. lit.* XLIV, I, 461—462). Se pare însă că alături de el ne-a venit și alb. *fel'i*, care a dat pe rom. *fălie* și care, având un sens apropiat („plăcintă în formă de scoverzi“), s'a confundat din punct de vedere al sensului, cu el. — Numele *Κυριός* — cu rostirea lui *y* ca *ju*, ca în românește și în dialecte sud-italice: *ciuri* „padre“ < *κύριος*, *ciuriaci* < *κυριακή* — se păstrează în alb. *Sen K'urk* (*Ćurk*) și în numele unui păstor albanez *Kjurko* (în sec. XIV). De sigur că numele românesc *Ciurcu* (în Brașov familia aceasta de negustori români, veniți probabil din Peninsula Balcanică, e atestată din sec. XVIII) e de aceeași origine. Tot din grec. *Κυριός* (ca și ital. de sud. *Chirico*, sard. *Imbirigu*, iar nu din *Κυριακός*, cum propunea Philippide) derivă, după Jokl, rom. *ciurică* „jour férié dans le peuple, 15 juillet“. Accentuarea cuvântului albanez și al celui românesc arată că în fiecare din aceste două limbi cuvântul grecesc a intrat pe căi diferite (p. 44). — Dintr'o epocă mai târzie, medio-greacă, datează cuvântul grec. *μανδραγόρα*, care apare la Albanezi supt forma *matërgon(ε)*, *matërgan(ε)*, cu redarea regulată a grupului *-ndr-* prin *-tr-*. Din cauza acestui grup consonantic cuvântul nostru *mătrăgună* nu poate fi împrumutat direct din grecește, ci ne-a venit prin mijlocire albaneză, dintr'o formă care explică și redarea finalului *-δρας* prin *-ună*. Și varianta *mătrăgiune* se explică ca un împrumut din dialectul gheg, în care formele cu *ǵ* (din care s'a desvoltat românescul *ǧ*) corespund celor cu *g* din celelalte dialecte albaneze. Din aceste fapte scoate Jokl concluzia că împrumutul cuvântului albanez (el însuși împrumutat din medio-greacă) s'a făcut la noi înainte de sec. VII, și că epoca străromână a dăinuit până mai târziu (p. 51). — La pag. 53 ș. u. dă Jokl o listă de cuvinte albaneze derivate cu sufixele *-ūk*, *-ók*, în schimb între sine și cu variantele *-uk'*, *-ok'*, întocmai ca *-uc*, *-oc* și *-uș* al nostru, cu care se acoper și în privința formei, a funcțiunei și a înțelesului. Originea lui *-uk'* și a lui *ok'* albanez o vede în lat. *-ūcces* o variantă a lui *ūceus* (care ar fi dat *-ūk'*) explicabilă ca seria *cūpa-cūppa*, *mūcus-mūccus*, *strēna-strēnna*¹.

¹ Cf. Lindsay-Nohl, *Lat. Spr.* p. 132. De curând a insistat mai ales Rohlf s (*Literaturblatt* XLVII [1926] col. 360—361) asupra acestui schimb între vocală lungă urmată de consonantă simplă cu vocală scurtă urmată de consonantă dublă, citând exemplele romanice: *brutus*—**brutlus*, *totus*—**tottus*, *mātus*—**mattus*, *candēla*—*candēlla*, *pīla*—**pillā*, *lācus*—**lāccus*.

La acest *-uk'* (*-ok'*) se rapoartă *-uk* (*-ok*) ca rom. *-uț* la *-uc*. Cu alb. *-uk'* se potrivește alb. *-uk* și cu privire la funcțiunea sa, căci derivă adjective calitative ca *bel'ebuk'*, *θurduk'* care se aseamănă cu rom. *uituc* (p. 53).

Studiul acesta al lui Jokl se completează cu un alt studiu al aceluiași autor, *Griechisch - albanische Studien* (în „Festschrift Kretschmer“, Wien, 1926, p. 78—95), în care se studiază, pe baza câtorva cuvinte, atingerea Albanezilor cu Grecii în timpuri străvechi. Unele din aceste cuvinte, precum alb. *darðe* „păr sălbatec“ indică ca patrie primitivă a Albanezilor părțile nordestice ale Peninsulei Balcanice (p. 91—92). În sfârșit menționăm studiul *Thrakisches* al aceluiași autor (în „Festgabe Streitberg“, Leipzig, 1924, p. 173—181), în care se dă explicația („die am Boden befindliche, am Boden rankende Pflanze“) numelui plantei *προπέδιλα*, *προπέδιλα* în limba dacă, și a numirei tracice **Αργιλος* de la tulpina arg- „alb“, de la care și cuvântul trac *ἄργιλος* „șoa-rece“ (numit astfel după culoare).

Cu un an înaintea lui Jokl vedea V. Pârvan (*Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*. Mem. Acad. Rom. Secț. ist. seria III, tom I, mem. 1, Buc. 1923, p. 12 ș. u.) aceeași tulpină tracă *arg-* „alb“ în numele râului *Argeș* — Pârvan crede că și **Ορδησός* de la Herodot ar fi „o falsă redare a originalului **Αργεσος* sau **Αργισσος* (p. 6) — referindu-se, ca Jokl, la același **Αργιλος* și — cu alt sufix — **Αργιζα*, precum și la **Αρζος*, dar citând și pe **Αργέ-δαβον* și *Αργιδαβά* (=Arcidava) și pe acel Bes cu numele **Αρζης*, despre vitejia căruia Procopius povestește minuni. Pârvan — dat fiindcă „limbile thracă, phrygă și armeană alcătuiesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indogermanice“ — stabilește legături între *Argeșul* nostru și câteva numiri din Armenia, precum lacul **Αροσησα*, orașul **Αρζεις* (identificat de unii cu actualul *Ardjesch*), muntele *Argaeus* (azi *Argish-dâgh*) etc., asupra cărora atrăsesc atenția și Hășdeu (*Etym. Magn.* s. v. *Argeș*) pentru ca să scoată însă alte concluzii din acest fapt. Cred că Pârvan are perfectă dreptate considerând pe *Argeș* ca o numire păstrată din timpuri trace — cu geagataicul *argiš* „caravană“, cu care-l apropie Weigand (*Jahresber.* XXVI—XXIX, p. 79) nu pare a avea nici o legătură — cu aceeași terminație *-eș* în locul sufixului diminutiv tracic *-is-* (cf. *Βέρρισον* alături de *Βεργούλη* și *Βέρρα*, Cotiso, numele unui rege getic, alături de *Cotus*, *Κέτυς*,

citată de Jokl în „Streitberg-Festgabe“, p. 175). Probabil că și în *Argetoia* (de unde numele *Argetoianu*) avem a face cu aceeași tulpină străveche *arg-*.

* * *

În ceea ce privește sufixul din *Argeș*, el e, probabil, același ca în *Mureș*, *Someș*, *Timiș*. Într-o lucrare recentă, publicată în „Zeitschrift f. Ortsnamenforschung“ I (1926), sub titlul *Brendisium und Verwandtes*, P. Škok a arătat că acest sufix — pe care el îl identifică cu terminațiunea locativului plural ce apare și la Albanezi ca *-š* (p. 86) — se găsește și în numele de origine mesapică *Brendisium*, care nu poate fi despărțit de *Brenda*. Dată fiind înrudirea Mesapilor cu Tracii, el găsește același sufix și în vechiul *Tauresium* din Macedonia, care trăește, fără sufix, în serbo-cr. *Taor* (p. 85). Nu putem ști dacă ceea ce Latinii transcriau prin *-esium* avea, la Traci, de fapt această rostire sau dacă pronunțarea era mai de grabă cu un fel de *ś* sau *š*, pe care numirile românești îl conservă până astăzi. Divergențele în transcrierea grecească sau latinească, la numirile râurilor pomenite la scriitorii vechi, poate fi considerată și ea ca un indiciu despre o rostire palatală a lui *s*. Ceea ce mi se pare mai presus de orice îndoială, e existența acestui sufix în numiri de localități traco-ilirice; nume ca *Canusium*, *Genusia*, *Pandosia*, *Venusiae*, citate de Škok după Thesaurus, ne fac să credem că sufixul acesta era obicinuit și cu alte vocale decât *e*. N'ar fi imposibil ca și sufixele noastre diminutive *-aș* și *-uș* — vechi, fiindcă se găsesc în toate dialectele — să fie și ele de origine străveche. E adevărat că ele să găsesc și la Slavi, dar de obicei cu alte funcțiuni și nici pe departe cu acea vitalitate ca la Români. Faptul că *-aș* bunăoară se găsește, dintre Slavi, ca sufix onomastic, la Sârbi și la Bulgari (cf. *Studii istroromâne* II, p. 305 și 311) ne trimite tot la teritoriul locuit de Traci. S'ar putea deci foarte ușor să avem și în cazul acesta de a face cu sufixe mai vechi, căroră sufixele slave asemănătoare să le fi dat la noi o răspândire mai mare și să le fi lărgit funcțiunea.

Fiind vorba de P. Škok, profităm de acest prilej spre a menționa și alte lucrări ale eminentului romanist de la Zagreb, care au legătură cu limba română.

În *Notes d'étymologie romane* („Romania“ L [1924] pp. 195, 232) găsim pe *dâlmă* explicat din serbo-cr. **dlma* (p. 201). —

Pentru serbo-cr. *mrkatuŋa* prefer etimologia din rom. *măr-gutuău* (cf. în urmă *Studii istroromâne* II, p. 288) decât din *mela cotonea*, cu $l > r$ (p. 201). — Pentru *întâiu* Sko^x (p. 217—218) respinge etimologia curentă din **antaneus* pe motiv că — precum a relevat Meyer-Lübke — de la *ante* am așteptă, judecând după **propeanus*, mai de grabă un **anteanus*, și fiindcă un asemenea derivat nu explică de ce cuvântul conservă forma masculină și când e atribuit la un substantiv feminin: *clasa întâiu*, și, dimpotrivă, în Transilvania, se întrebuițează *dintâie* la amândouă genurile. Obiecțiunea dintâiu s'ar putea înlătura dacă am admite că **antaneus* e metatezat din **anteanus* supt presiunea sufixului *-aneus* (DR., III, 387). Cât despre neacordarea în gen, ea e explicabilă mai întâiu la locuțiunea adverbială *dintâiu* (< *de întâiu*): *ziua dintâiu* (ca *omul din urmă*), de unde s'a născut pe deoparte forma invariabilă *întâiu*, pe de altă parte forma feminină *dintâie* la adverb. Deși cam complicate, aceste explicări mi se par preferabile etimologiei propuse de Skok: precum lat. *secundus* vine din *sequor*, astfel *întâie* — aceasta ar fi forma primitivă — ar veni din *anteiniens* (de la *ineo*, *inire*). Admițând păstrarea formei nominative (ca *recens* > *rece*), cred totuși că rezultatul fonetic al lui *ante iniens* ar fi fost **întie* (rostirea aceasta, care se aude pe ici și colo, s'a născut din *întâie* prin acomodarea lui *î* la *ie* următor), nu *întâie*, cf. *de + in > din*, *pre (= per) + in > prin*. Cu acest prilej Skok explică pe *al treilea*, *a treia* etc., (*-a < hac*) ca decalcat după limbile slave, în care pronumele ordinale adjective, de la 5 în sus, se formează prin adăogarea terminației adjective, care derivă din pronumele demonstrativ *īj = ille*: *pet—peti*, *șest—șesti* etc. Tot așa la Albanezi, unde de la 3 în sus, se adaugă *te*, și el de origine pronominală: *tre—tete*, *kater—katerete* etc. La Neogreci, de la 5 în sus, avem prepunerea articolului δ : δ *τριάντα*, δ *έκατό* etc. Am avea deci a face cu un fenomen balcanic (p. 219). Se poate însă că în limba română acest *-le* din *doilea*, *treilea* etc., să aibă altă origine (cf. DR., III, 404, ș. u.) — Arătând un număr mare de cazuri, în care, în inscripții latine, *r* final nu se scrie (*pue*, *Plato*, *mate*, *marma*, *sempe* etc., p. 221, 222). Skok crede că avem a face cu un fenomen fonetic, care se continuă în românește (*soror* > *soru* etc.), în albanezește (*imperator* > *mbret*, *auceptor* > *kift* etc.) și în vegliotă (*praebyster* > *prat*). Dacă în *frate* ne putem îndoi de avem a face cu *-r* amuțit

fiind final sau prin influența disimilatorică a lui *r* precedent, e crede că de o disimilare nu poate fi vorba în *alter*, care a dat românește **alle* și apoi, prin alăturare de adjectivele cu dezinențe pentru cele două genuri, *alt*, *altă* (p. 222). Totuși dispariția lui *r* prin disimilare din *altru* este posibilă și în acest cuvânt în pluralul **altror* > *altor*, de unde s'a putut generaliza tulpina *alt-* și în celelalte forme. Precum *per* s'a metatezat în *pre*, tot astfel, înainte de ce *r* final începuse să amuțească, s'a produs, în latina vulgară, metateza lui *r* în *quatuor*, *inter*, *super* > *patru*, *între*, *spre* (poate supt influența lui *quadraginta*, *intra*, *supra* p. 223). Tot prin metateză *maior* > **mairo* se explică vegliotul *mauro* (alături de *maiur*, *maor*) și românescul *mare*. Diftongul *ai* nefiind uzual în latinește, **mairo* a devenit **mario*, precum **maida* (< *magida*) a dat *madia*; pluralul lui **mario* > **mariu* fiind *mari*, de la acesta s'a format, după analogia lui *cari*—*care*, *tari*—*tare*, un singular *mare* (p. 223). Cu ocazia aceasta Skok susține — pe nedrept, mi se pare, cf *DR.*, I, 437 — că *o* din *preot* nu e reflexul lui *b* din *prebyter*, ci a lui *y*, după amuțirea lui *b* intervocalic (p. 221). *Preot* al nostru — cu accentul pe *e* — s'a păstrat în numele local sârbesc *Pirot* (p. 221)¹. Studiiind soarta lui *-m* final latin în monosilabe, Skok citează, din inscripții o mulțime de cazuri în care acest *-m* e redat prin *-n* în monosilabe și polisilabe, făcând constatarea că începutul cuvântului următor nu a influențat soarta lui *m* final, care, precum se știe, a dispărut în limbile romanice în polisilabe și s'a prefăcut în *n* în monosilabe. Concluzia lui e că: „1° tendința latinătății arhaice de a face pe *-m* să amuțească s'a continuat în latina vulgară și în limbile romanice; 2° că *-m* final în polisilabe se găsește adesea restituit supt forma *-n*“. Acest fapt se explică printr'un compromis între limba literară și tendințele populare: „Limba literară a împrumutat limbei vorbite nazala sa în polisilabe, iar limba vulgară i-a dat pronunțarea sa, slăbirea nazalei finale“. În două cazuri *-m* a dispărut și în monosilabe: în prep. *cum* > *co* (ca în *coeo*, *coire*, *coicio*, în inscripții și *coius*, *coiux* = *contux*) și în *non* > *no*, în românește *cu* și *nu* (pp. 225—227). S'ar fi putut atrage atenția și asupra soartei lui *quam* în românește, care fiind lipsit de accent, s'a dezvoltat altfel decât *quem* > **quene* > *cine* (cf. *spem*—*spene*). Alături de conjuncția *ca* (cu *m* dispărut

¹ Prijet la Jireček, *Geschichte der Serben* I, 156.

ca în *cu* și *nu*), avem adverbul *cam*, care însă nu păstrează pe vechiul *-m*, ci e, precum am arătat în Dicționarul Academiei (s. v.), o dezvoltare ulterioară a vechiului *can-*

Sub titlul *Notes de linguistique romanes*, Skok dă în „Archivum romanicum“ VIII, 1/2, pp. 147—160, între alte etimologii și explicarea unor cuvinte românești. *Aimintre* e explicat (p. 147) din **al̄mente*. Am arătat în *DR.* III, 830 de ce nu se poate admite această etimologie, publicată de autor și aiurea. Vom rămânea deci la **aliamente*, căci **aieminte* se putea preface în *aiminte*, cu reducerea lui *ie* proton în *i*, ca în *baliméz* (alături de *baliemez*) < turc. *bal-yemez*, *căină* < **căienă* < paleosl. *ka-žanz*, *imurluc* < **iemurluc* (alături de *iamurluc*) < turc. *yamurluk*, *inicer* (alături de *ienicer*, *ianicer*) < turc. *yeni čeri*, *ilic* < turc. *yelek*, *iși* (și *inși*, alături de *ieși*) < ex̄tre, *îmbăitură* < *îmbăietură*, *îmbăirat* < *îmbăierat*, *ivi* < **ievi* < slav. *javiti*; chiar și supt accent: *chilnă* (alături de *chielnă*) < polon. *kielna*, mold. și ar. *bair* < *baler*, *mirlă* < *mierlă* < mărula, *muhair* < turc. *muhajer*, ar. *nirlu* < **nîerlu* < **mērulus*, etc. În parantez fie spus, că o formă *tât* nu mi-e cunoscută în românește, iar afereza lui *a-* în negl. *l'umintrea* e regulată, întrucât în acest dialect *a* inițial amuțește de obicei. Cât despre *i* final în forma *aiminteri* el nu s'a dezvoltat din *e* din cauza lui *-a* adverbial, căci, tocmai dimpotrivă, finalul *-ia* devine *-ea* (cf. *Lunea*, *Florea* etc.); probabil avem a face cu o analogie după pluralele în *-ure* devenite *-uri*. În sfârșit, pe *-re* final din *aimintre* nu-l consideră ca identic cu *-re* din *așișdere*, decalcat după *takoždere*; originea lui trebuie să fie alta, precum am căutat să arăt în *DR.* III, 402—403. — În lat. *alvina*, din *alvus*, Skok (149) vede un diminutiv (despre un *-în* diminutival în românește cf. *DR.* III, 665), întrebuințat în locul primitivului spre a se evita omonimia (*alvus* ar fi dat *alb* ca *albus*), ca în cazurile franc. *mouchette* = *mouche*, *clavellum* = *clavem*, citate de Gilliéron. Cu această ocazie se explică *fârtat* < **frateratus* (după modelul lui *pateratus* „socru“ al inscripțiilor). Totuși, după cum a arătat Schuchardt (citât de Dicț. Acad.). *fârtat* și *surată* ar putea fi decalcate după slavonește, unde întâlnim *(po)bratim*, cu un sufix *-imx* care e dezinența participiului prezent pasiv, întocmai ca *-at* la noi. — Se explică (p. 150) legătura românescului *brâu* cu alb. *bres*, *-zi*, arătându-se că acesta derivă dintr'o formă mai veche **brę* - **breni* + sufixul diminutiv

-ze (cf. germ. Gurt, Gürtel), corespunzând unui **bren* + *d-io*, în legătură cu *mbreñ* „încing” (G. Meyer). Cuvântul românesc e împrumutat din albanezeşte, din forma fără sufix diminutiv. — În nota la pag. 152 se explică varianta *salcie* = *salce* după modelul cuvintelor de origine slavă cu *-ь* final, reflectat când prin *-e*, când prin *-ie*. Astfel de exemple am dat şi eu odinioară (*Conv. lit.* XXXVIII — 1934 — p. 705—6), arătând că modelul lor exista chiar în slavoneşte (bulg. *sabь*—*sabijь*). Pentru *salce* Skok admite o declinare latină **salx*, *salcis* (după *falx*—*falcis*). — Lat. *gybbus* îl crede împrumutat din greceşte *κυφός*, ceea ce ar explica reflexele romanice ale vocalei accentuate. Pentru redarea lui *y* prin *i*, cf. exemplele ce le-am citat în *DR.* III, 691. — Alb. *grur*, *grunt* e considerat ca împrumut din româneşte, arătându-se imposibilitatea reală a unui împrumut din dalmată (vegliotă), cum credeă Meyer-Lütke. Ceea ce ar fi o nouă dovadă că strămoşii noştri nu erau numai păstori, ci şi agricultori, dând Albanezi'or grăul. Pentru *â* > *u* se citează Rumân > sârb. *Rûmun(j)*. Tot din româneşte (*gl'indură*) e luat alb. *gëndere* (tosc.) *gandere* (gheg.), din cauza lui *l* > *r* (p. 155). Aceasta ar dovedi că stadiul intermediar între *glandula* latin şi *ghindură* român n'a fost **glëndură*, ci **gl'ândură*. Din rom. *guşă*, *suguşă* e derivat srb. *guša*, *zagušiti* (s'ar putea adăoga srb. *gušiti* „a se înăbuşi”, asupra căruia pare a fi influenţat *dušiti*). Cât despre baza cuvântului românesc, Skok admite pe *geusiae*, al cărui diftong (*eu*) nefiind uzual în latineşte, a fost redat sau prin *au* (it. *gogio*) sau prin *u* (rom. *guşă*). — Pe *pururi* îl explică din *pe* + *oară* < *hora* (la plural, după analogia lui *impuri*), ca alb. *perhera* < *per* + *hera*, pluralul lui *here* < *hora*, cf. şi slavul *въ věky* (p. 157). Rămân totuşi câteva greutăţi formale, căci din *per* + *horas* am aştepta **preori* (cf. *proor?*), greutăţi care nu dispar nici dacă admitem, cu Capidan *DR.* I, 563, că vorba românească e împrumutată din limba albaneză. Nu înţeleg cum Skok vede în *-le(a)* din *pururilea* „dativul plural al pronumelui pers. 3” (p. 157). — Nu mi se pare probabilă nici explicarea lui *strein* din „forma determinată a adjectivului masculin slav *stranz*. Dezinenţa *-i* a intrat în silaba accentuată, ca în *câine*, *pâine* etc., pentrucă un adjectiv românesc nu se poate termina în *-i*. Un alt exemplu pentru acelaşi procedeu se găseşte în rom. *sein* ‘gris’ din serb.-cr. *sini*” (p. 159). Pentru *strein* cf. mai jos.

Din interesantul studiu *Zur illyrischen Ortsnamenkunde* (extras din „Omagiul Kretschmer“, pp. 352—256) relevăm: -e din alb. *gate (din care a rezultat forma actuală gat) presupune un mai vechiu *gatava (slav. gotovъ), care explică și pe românescul gata (p. 256). Am avea astfel o dispariție a lui v intervocalic, ca în elementele latine, o paralelă interesantă pentru -dava > -da în Turda (cf. mai sus).

*
* *

Pentru clarificarea raporturilor albano-române servesc numeroasele contribuțiuni aduse în ultimul timp de filologii români și streini cu privire la rotacizarea lui n intervocalic. A. Procopovici se ocupă pe larg în acest volum de cele două studii dedicate acestui fenomen de Al. Rosetti și A. Balotă, încât mă voi restrânge la câteva observațiuni.

În general sânt de acord cu Rosetti, care ajunge la concluzii în parte asemănătoare cu cele expuse de A. Procopovici în teza sa de doctorat asupra „Rotacismului și nazalizării“ și de mine în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, mai ales în ceea ce privește lipsa rotacismului în dialectele suddunărene și legătura lui intimă cu fenomenele disimilatorice și asimilatorice produse de vecinătatea unui n sau r; Rosetti crede chiar că asimilarea $r | n > n | n$ e punctul de plecare al rotacismului (p. 50). N. Jokl atrage acum în urmă atenția („Indogerm. Forsch.“ 44, p. 47) asupra unui fenomen asemănător la Albanezi, referindu-se și la cele spuse de Pedersen („Jahresb. f. rom. Phil.“, 9, 1, 214) cu privire la krüe „cap“, plur. (tosc.) krere, gheg. krena < c(e)rebrum. Mă deosebesc însă de rezultatele la care ajunge Rosetti în ceea ce privește legătura între rotacismul românesc și albanez. El e de părere (p. 54) că o asemenea legătură nu există, pe când eu stăruiesc a crede că fenomenul datează din epoca comunității unei părți a strămoșilor noștri cu o parte a strămoșilor albanezi. În această credință mă întăresc cercetările mele asupra dialectului istroromân (cf. *Studii istroromâne* II, §§ 72 și 317), rămas aproape cu totul în afară de preocupările lui Rosetti, care admite încă, cu O. Densusianu și I. Popovici, că Românii din Istria ar fi Dacoromâni emigrați din nordul Dunării în părțile locuite azi de ei. Concluziile la care ajung în studiul meu recent asupra Istroromânilor sânt altele și anume că Istroromânii sânt

urmaşii acelor Români Apuseni rotacizanţi care locuiau în vecinătatea Albanezilor şi în comunitate geografică cu Dacoromânii. Acest lucru l-a dovedit acum în urmă şi P. Skok în studiul său important *A propos du nasalisme et du rhotacisme roumaino-albanais* (în „Arhivul“ lui Barić II [1924], 326—340). N. Jokl („Indogerm. Forsch.“ 44, p. 50) e de asemenea convins despre legătura organică între rotacismul român şi albanez.

Se ştie că unele din textele şi documentele noastre vechi sânt neconsecvente în întrebuiţarea formelor rotacizante. S'au atribuit aceste neconsecvenţe diferiţilor copişti ai textelor şi s'a crezut că în documente poate fi vorba de anumite uzanţe grafice. Rosetti e de părere că „grafiile diferite ascund acelaşi sunet greu de notat, şi adecă un *r* nazal: *n* e o grafie extremă, dar reprezintă acelaşi sunet“ (p. 47). Citează (p. 39) cazul lui *r* nazal din Perinaldo, pe care editorul îl transcrie prin *nr*, adăugând că: „è vero che in bocca di un Perinaldese difficilmente scernerai la *n* dalla *r*, sendocchè ambedue vengono travolte in un suono nasale . . . ; di modochè odi soltanto un suono che non battezzerei nè di *n* nè di *r*“. Se referă şi la Petersen („Rom. Jb.“, 9 I, 214) care crede că şi *r* tosc avea o astfel de „lockere Artikulation“, care nu-l deosebea de un *r* nazalizat. Grafiile vechi *nr* şi *nr̥* şi rostirea *nr* în unele cuvinte la Moţi şi la Istroromâni pot fi aduse şi ele în sprijinul acestei explicări. Dar mai e cu putinţă şi o altă supoziţie. Se poate adecă ca în unele regiuni şi la unii indivizi, şovăirea care apare în scris să fi corespuns de fapt unei şovăiri de rostire în epoca aceasta (sec. XVI—XVII) când rotacismul era pe cale de a fi înlocuit prin rostirea de la miază-zi, cu *n*. Chiar în limba literară, care tinde în mod firesc la o categorizare cât mai precisă a materialului de limbă şi la o uniformizare cât mai mare a variantelor de rostire, putem observa cum anumite şovăiri de rostire dăinuiesc multă vreme, nefiind supărătoare. Astfel variantele cu *e* şi *i* în poziţie neaccentuată, care în limba franceză bunăoară ar fi izbitoare, la noi nu trec de loc ca „rostiri dialectale“: *adică* şi *adecă*, *galbin* şi *galben*, *sălbatic* şi *sălbatec* sânt forme pe care le întrebuiţăm mulţi, fără să ne dăm seama despre rostirea noastră şovăitoare. Observarea atentă a dialectelor ne arată că în ele asemenea şovăiri sânt cu mult mai dese şi se rapoartă la sunete cu mult mai deosebite între sine decât *e* de *i*. La Bran am auzit la o ţărancă *bine că yine*, ca

rezultat al tendinței de a introduce labialele curate din graiul „frumos“ în locul celor palatalizate din graiul „prost“. Voind să fac o excursie pe munte cu un preot din Bran, când țăranul ce ne călăuzea a adus caii, preotul îl întrebă: „Bade Ioane, sânt *potcoyiți* caii?“ și apoi întorcându-se către mine îmi dădu sfatul: „când pleci călare la munte trebuie mai întâiu să te uiți dacă calul e bine *potcovit*“. Deci două forme pentru același cuvânt, după cum vorbitorul se adresa țăranului sau orășanului. Foarte instructive sânt în privința aceasta observațiile făcute de Tache Papahagi în Țara Moșilor („Grai și suflet“ II, 46—50) — cunoscute în parte și lui Rosetti (p. 16) — asupra rotacismului în ultimul stadiu de stingere în Munții Apuseni. Din observările lui rezultă că 1.) rotacismul se mai păstrează numai în câteva cuvinte, dar nici acestea nu sânt egal de răspândite; 2.) că cei ce-l au, îl întrebuințează numai între sine, de sigur de teamă de a fi luați în râs de ceilalți; 3.) că îndată ce-și dau seama, înlocuiesc forma rotacizată prin cea cu *n*. Un asemenea stadiu poate să fi fost atins acu 300—400 de ani în regiunile nordice și deci, întrebuințarea formelor rotacizate alături de cele cu *n* se explică, înainte de toate, prin inadvertența scriitorului de a-și ascunde rostirea dialectală. O paralelă perfectă în privința aceasta ne oferă textele noastre vechi — copii și originale — care întrebuințează promiscue forme ca *fi* și *hi* etc. Cât privește rotacismul în cuvinte de origine streină, relevat de Frâncu—Candrea și Alexici, el e de sigur un rezultat al rostirii șovăitoare și al nesiguranței în întrebuințarea din ce în ce mai rară și mai redusă a rostirii vechi, în stadiu de stingere¹.

Ca în textele și documentele vechi trebuie înțeleasă șovăirea între *r* și *n* și în numirile de persoane și localități. Faptul că bunăoară alături de *Fyntyrële* se găsește și forma *Fyntynële* (p. 3) — în acest cuvânt și vecinătatea lui *n* precedent a putut produce rostirea dublă — nu cred că îndreptățește la concluzia pe care o face Rosetti: „Il n'y a pas de preuves certaines que la Moldavie proprement dite ait participé normalement à cette innovation phonétique. Les quelques cas de rhotacisme que l'on y a

¹ Rosetti greșește (cf. *Dicț. Acad.* s. v.) când consideră pe *afină* ca un cuvânt de origine ungiurească în limba română (p. 12). Tot astfel nu pot fi considerate ca vorbe streine *clătiră* și *slăbiciure*, căci amândouă cuprind sufixe de origină latină (*-inare*, *-ionem*), indiferent de tema la care au fost legate.

relevés peuvent s'expliquer par le fait que le Nord de la Moldavie a été colonisé dans le courant du XIVe s. par des Roumains venus des territoires transylvains avoisinants" (p. 8). Nu prea cred în pronunţări duble în ținuturi cu emigranţi, căci limba nivelează repede deosebiri între cei nevoiţi să trăiască unii cu alţii. Mi se pare, dimpotrivă, că tocmai numirile de persoane şî localităţi, relict ca *bire-bire* în graiul copiilor din c. Vutcani, j. Fălciu, *rapoi* = înapoi şi chiar şi *pără* = până, precum şi probele indirecte ascunse în graiu ne dau mijloacele cele mai binevenite spre a preciza extensiunea rotacismului în vremurile vechi. Astfel, pentru rotacismul în Moldova, avem, precum a arătat Giuglea (*DR*, III, 563), un indiciu în extensiunea formei *râlă* în locul literarului *rână*: *l* se explică foarte probabil printr'o disimilare faţă de *r* precedent într'o formă rotacizată **rără*. Tot astfel e cuvântul *firetic*, pe care l-am derivat în Dicţ. Acad. din *phreneticus*, devenit **frenetic*, apoi, în regiunile rotacizante, **freretic* şi, cu disimilarea totală a primului *r* (şi cu apropiere de *fire*), *firetic*. Pentru extensiunea de odinioară a rotacismului în Ardeal s'ar putea cita două numiri. Când pleci de la Cluj în Munţii Apuseni, întâiul sat care aparţine acelei regiuni este *Buru*, în care trebuie să recunoaştem — ca şi în numele de familie istroromân *Buru* — pe *Bunul* nostru. S. Dragomir îmi semnaleză că în Sibiu a întâlnit un ciobotar venit din Poşaga de sus (jud. Turda Arieş), care se numeşte *Cirebea* (= *cine bea*, ca ung. *Boromissza*, *Bornemissza*).

În legătură cu cuvintele *stăpân*, *jupân*, *smântână* şi *stână*, despre care s'a scris atât de mult în vremea din urmă, mai ales în Dacoromania, părerile sânt împărţite. Unii continuă să creadă că ele sânt de origine slavă, dar că au pătruns foarte de timpuriu în româneşte¹, încât au putut lua parte la cele două străvechi

¹ În *Studiul istroromâne* II, p. 355 am arătat că un astfel de cuvânt slav pătruns foarte de vreme în romanitatea balcanică a fost *metla*, care, pentru a deveni *mătură* în limba noastră, trebuia să fi intrat în limbă într'o vreme când putea fi romanizat în **metula*. Mă întrebam atunci de ce oare tocmai acest cuvânt să fi fost luat de Români de la Slavi într'o epocă atât de veche? Văzând astăvară cum ţărancele noastre îsi fac singure măturile lor de veiele din crengi subţiri de mesteacăn, mă întreb dacă în acest **metula* presupus de românescul *mătură*, nu se ascunde, afară de slavul *metla* şi latinul *betula* (de origină celtică), dacă deci **metula* nu e o forma contaminată din *betula* (înlocuit, atunci când însemna copacul, prin **masticinus*) + slav. *metla*?

prefaceri, a lui *a* accentuat în poziție nazală în *â* și a lui *n* intervocalic în *r*, alții admit că avem a face cu cuvinte de origine latină sau autohtonă. A treia părere e exprimată acum de P. Skok în articolul citat mai sus. Eminentul romanist de la Zagreb crede că dacă în aceste cuvinte, pe care le consideră de origine slavă, *ân* nu s'a păstrat ca în celelalte împrumuturi din slavonește, ci a devenit *ân*, ca în elementele latine, explicația ar fi că „l'esprit linguistique roumain a pu très facilement remplacer (ou identifier) la terminaison slave par la terminaison correspondante roumaine grâce à la série des mots roumains au sens ou à la forme rapprochées“, deci *jupân*, poate și *stăpân*, s'au luat după *român*, *bătrân*; *stână* după *stâncă*; *smântână* după *fântână* etc. Asemenea cazuri de „adaptare“ (mai ales a părții finale a unui cuvânt după analogia sufixelor) nu sânt rare în limbă când avem a face cu împrumuturi și mai ales cu neologisme. Un studiu în privința aceasta, bazat pe multe exemple, ne-ar putea arăta în ce măsură putem admite asemenea adaptări ca principiu lingvistic. În cazul de față cele patru cuvinte, atât de populare și atât de răspândite, nu arată numai pe *a* trecut în *â*, ci și prefacerea lui *n* în *r*. Skok (p. 339—340 n.) crede că și în privința rotacismului e admisibilă adaptarea, aducând ca exemplu pe *striuru* al textelor rotacizante, pe care nu-l poate despărți de v.-bulg. *stranînŭ*. Încă un pas pe calea aceasta și ajungem la principiul profesat de Balota în cartea sa, după care o lege fonologică veche poate dăinui — ca „adaptare“ — la infinit. Dar nici unul din exemplele citate de Balotă nu rezistă unei critice serioase, încât ele nu ne silesc să părăsim experiența de până acum, după care o lege fonologică, după ce s'a generalizat asupra materialului lingvistic, se încheie, căci însași condiția principală care promovează generalizarea, analogia faptelor asemănătoare (cf. DR. II, p. 32 ș. u.), lipsește. Dacă n'ar fi așa, atunci toate deducțiile noastre asupra cronologiei relative a schimbărilor fonetice, întemeiate tocmai pe convingerea mărginirii în spațiu și în timp a legilor fonologice, ar sta în vânt¹.

¹ În nota la pag. 1321 am insistat asupra faptului că o lege fonologică cu repercusiuni adânci asupra morfologiei și derivațiunii poate dăinui, și după încheierea ei, ca lege gramaticală (morfologică sau derivativă). Dar aceasta nu e cazul la *stână*, *stăpân* etc. Mai avem și cazuri când o lege fonologică străveche, după mult timp, se poate repeta în aceeași limbă. Astfel știm că *j* latin inițial a trecut prin stadiul *d'* (*ǵ*) la cel de (*d*)*ž* în *joc*,

Cu privire la cele patru cuvinte citate am ajuns, în discuția încinsă în jurul lor, la un punct mort. Ar trebui să se producă fapte nouă pentruca problema principală ce stă la baza discuției să se lămurească.

*
**

O contribuție serioasă la raporturile slavo-române aduce lucrarea lui Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân* (Mem. Acad. Rom., seria III., tom. II, mem. 4, București, 1925), operă premiată de Academia Română. Autorul distinge cuvintele slave intrate în perioada veche, când Aromânii trăiau în comunitate geografică cu ceilalți Români, de cele împrumutate în perioada nouă, după despărțirea dialectelor și așezarea Aromânilor în regiunea ocupată de ei astăzi. Se studiază rând pe rând schimbările fonetice (pp. 6-14), schimbările semantice (pp. 14-18) și influențele gramaticale (pp. 18-22), arătându-se în același timp asemănările cu dialectul dacoromân (pp. 22-23). Urmează

jug etc. Același lucru se repetă cu ung. *j-* în cuvinte ca *jelent-* > *d'elântu* (cf. acest volum p. 1082). Tot astfel, precum *g* urmat de vocală palatală a dat în elementele latine, prin stadiul intermediar *ǵ* (*d'*), un *ǵ*, întâlnim, în anumite regiuni ardelenne (cu deosebire pe unde și *k'* secundar din *chem* și *chiatră* a ajuns la rostirea *tš*, *č*) pe ungurească *gy* devenit *ǵ*: *gyaló* > *gealău*, *agyag* > *ageag*, *gyengye* > *gingaș*, *gyolcs* > *giulgiu*, *hölgy* > *helge* etc. Dacă la Aromâni și Megleniți cuvinte slave cu grupul *kl* se rostesc *cl'* (de ex. *cl'in* < paleosl. *klinū*) am mai putea oare vorbi de o dăinuire a legii fonologice care prefăcea pe *cl* latin în *cl'*? Cred că nu, ci explicarea e următoarea: pe timpul când strămoșii Aromânilor și Megleniților actuali au ajuns în atingere cu Slavii, în limba lor nu exista grupul consonantic *cl*, încât, nedepriși cu rostirea lui, l-au redat, în împrumuturi din slavonește, prin grupul asemănător și lor familiar *cl'*; când contactul cu alte popoare a devenit mai des, au deprins însă și rostirea *cl*. Mai curios e că și la noi avem câteva exemple sporadice de *cl* strein redat prin *k'*, ca în cuvinte latine. Astfel, alături de forma obicinuită prin regiunile vestice *cleanț* < sârb. *klanač* (N. Drăganu, *DR.* III, 704), avem, prin Muscel și Buzău, și forma *cheanț*; alături de *gloabă*, atestă Bogrea în acest volum forma *ghioabă*. Se pare că prin Banat rostirea *cl'* în elemente latine s'a păstrat mai mult decât în regiunile estice: la Anonimul Caransebeșan găsim încă scrierea „Klejè. Clavis [kejè]“ și „Klejczè. Clavicula“. Pe vremea când în regiunile vestice se rostea încă *kl'(a)ie*, iar în cele estice deja *k'(a)ie*, a pătruns de la vest (precum arată originea sârbească a cuvântului) spre est (Muscel, Buzău) cuvântul *cleanț*, care a fost prefăcut în *k'anț*, fiindcă rostirei vestice *kl'aie* îi corespunde *k'aie*. Numai așa devin explicabile cazurile de hiperurbanism, ca bănațeanul *clientuș*, alături de *chientuș*, forma corespunzătoare ungurească *köntös*.

87*

capitolul dedicat elementului lexical (pp. 22—33), în care cuvintele de origine slavă nu sânt studiate numai din punct de vedere al epocii când au pătruns în limbă, după categorii gramaticale (verbe, adjective, numerale) și semantice (termeni religioși, viețuitoare, înrudire, locuința cu dependențele ei și obiectele de trebuință, îmbrăcăminte, corpul omului, scule, numiri privitoare la teren, plante, abstracte și diferite noțiuni), ci și în comparație cu celelalte dialecte române, dându-se lista celor comune cu dialectul dacoromân și meglenit, precum și câte o listă a cuvintelor slave pătrunse și la Albanezi și Neogreci. Foarte instructive sânt considerațiile asupra caracterului elementului slav (pp. 33—43) și asupra vechimei lui (pp. 43—51). La sfârșit se dă, în ordine alfabetică, lexicul, întemeiat nu numai pe dicționarele și glosarele cunoscute, ci și pe scriitorii vechi (Ucuta și Codicile Dimonie), pe scrieri rare și greu accesibile și pe material inedit.

Reținem din acest studiu condensat al harnicului și eruditului lingvist de la Cluj câteva constatări deosebit de interesante (sintetizate în parte în cele două pagini, 51—52, supt titlul „Considerațiuni finale“): Influența slavă a început în epoca străromână, este deci anterioară sec. X, când ne e atestată prezența Aromânilor în Tesalia și Epir, unde au emigrat din spre miază-noapte, căci un număr mare de elemente slave este identic cu slavismele din celelalte dialecte române. Ca cel mai vechiu element slav sânt considerate cuvintele — comune celor trei dialecte românești — care nu se găsesc la Albanezi și Neogreci. După formă, elementul slav se dovedește în cele mai multe cazuri aparținând dialectului bulgar de răsărit. Cu toate acestea există și slavisme din epoca străromână, care indică în mod clar ca loc al împrumutului regiunea sârbească. În mod foarte ingenios și convingător explică astfel ca de proveniență sârbească reflexul *un* (în *scump*) al vocalei nazale *ɤ*, pe când reflexul *ân* (în *pândesc*) îl consideră de proveniență bulgară. Asupra acestui fapt — în afară de altele — am insistat în *Studii istroromâne* II, p. 359 ș. u. spre a arăta că patria Srăromânilor trebuie să fi avut o întindere mare, cuprinzând teritorii locuite de strămoșii Bulgarilor, Sârbilor și Albanezilor de azi.

*
* * *

O lucrare plină de învățături nouă și de un deosebit interes pentru filologia română este cartea lui G. Rohlf, *Griechen und*

Romanen in Unteritalien (vol. 7, seria II, din „Biblioteca dell'Archivum Romanicum“), Geneva. 1924. Coloniile greceşti din sudul Italiei erau cunoscute de mult prin studiile lui Gius. Morosi („Archivio glottologico“ IV [1878], 1—116), care credea că ele sânt venite în sec. X, supt stăpânirea bizantină. Rohlfs a studiat din nou aceste colonii, a stabilit răspândirea lor de azi, a căutat urmele expansiunii lor de odinioară şi a emis părerea — pe care o găsim exprimată ca o ipoteză şi la A. Thumb şi la Hatzidakis — că avem a face cu o populaţie grecească care se păstrează din timpuri străvechi în Magna Graecia de odinioară. Critica îi dă, în general, dreptate (cf. cu deosebire recenziile lui J. Jud în „Romania“ 41 [1925], 599—604 şi M. Friedwagner, în „Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil.“ XLVIII [1926], col. 113—117). Deşi, în lipsa documentelor istorice, uneori în contrazicere unele cu altele, e greu a accepta fără rezerve noua teorie a lui Rohlfs, sigur este că argumentarea sa e din cele mai temeinice şi foarte seducătoare. Mi se pare chiar că meritul cel mare al acestei lucrări nu este de a fi dat soluţia definitivă a unei probleme, ci de a fi atras atenţia asupra ei şi de a fi făcut-o cu atâta înţelegere lingvistică, încât a deschis un câmp de discuţii fertile. Voiu releva în cele următoare câteva feţe ale acestei probleme, care au o mare afinitate cu chestiunea vecinic deschisă a originii Românilor şi a continuităţii în regiunile lor actuale.

Romanitatea triumfătoare a biruit cu timpul asupra coloniilor greceşti din sudul Italiei, oricât de puternice şi înfloritoare fuseseră ele odinioară şi cu toate ca creştinismul în întâiele veacuri, prin haina sa grecească, era un susţinător al elenismului (p. 86). Azi mai sânt şapte sate greceşti pe lângă Bova, spre miază-zi de Aspromonte în Calabria, şi nouă sate spre sud de Lecce (Terra d'Otranto). Ca şi în cele şapte sate de Istroromâni la miază-zi de Monte Maggiore, graiul părintesc a devenit mai mult o limbă întrebuiţată în familie de aceşti indivizi în mare parte bilingui. Desnaţionalizarea Grecilor s'a întâmplat în măsură mai mare de când — în sec. XVI şi XVII — ritul latin a înlocuit — întocmai ca la Istroromâni — religia ortodoxă (p. 89—90). Pe alocuri (în Cardeto) Rohlfs abia mai găseşte pe un „zappatore“ cu numele Giovanni Nicolò, de 66 ani (în 1923), care-şi mai aduce aminte de câteva cuvinte şi fraze greceşti auzite în copilărie. Întocmai ca la Români din Veglia sau la cei din Schitazza istrieană.

„După ce limba Romei devenise limba oficială a administrației, grecismul pierdu tot mai mult teren și decăzu la stadiul unui graiu vorbit de păstori și țărani“ (p. 85). Așa s'a întâmplat de sigur și în sudul european locuit odinioară de strămoșii noștri: limba latină, înlocuită în armată și în administrație de cea bizantină, se rustifică, iar din cei ce o vorbeau, au rezistat slavizării cuptropitoare tot numai acei „Hirten und Kleinbauern“ (p. 5) pe care îi găsim și în Italia de sud ca păstrători ai grecismului. Și acolo, ca și la noi, de la un timp încetează mărturiile istorice și, dintre ele, mai întâi inscripțiile: în tot districtul Cosenza bunăoară nu se găsește nici o inscripție grecească sau romană. „Cauza lipsei totale de inscripții [în orașele grecești din sudul Italiei] o vedea Mommsen în multele invazii și în starea culturală decăzută a locuitorilor. Italia de sud devenise, după stingerea vieții orășenești, o țară de păstori și agricultori, care, lipsită de orice centre culturale, ducea o viață primitivă de nomazi, în grupuri mici“ (p. 82—83).

Dar populația romanizată azi păstrează urme vădite de limba și firea grecească a strămoșilor ei. Rohlf's le arată, cercetând toponimia, onomastica, gramatica, tezaurul lexical și unele obiceiuri. În unele privințe concluziile lui nu mi se par hotărâtoare. Astfel el crede că felul de a nega ridicând capul de jos în sus, ca la Greci, răspândit în Italia meridională, ar fi o trăsură caracteristică etnică (p. 48). Punctul de plecare al acestui obicei este, după toată probabilitatea, grecesc (*ἀναγέω*), dar aria de răspândire nu trebuie să fie identică cu suprafața locuită odinioară de Greci, căci obiceiul s'a putut extinde, prin imitație, și la populații învecinate, care n'au în vine sânge grecesc. Acest fel de negație e uzual în toată Peninsula Balcanică și o găsim și în Țara Românească (unde, de obicei mișcarea aceasta a capului de jos în sus este întovărășită de un sunet, un fel de *t* cu ploziunea produsă prin inspirațiunea aerului), adusă de Balcanici. Cam așa poate fi și cu pierderea infinitivului și cu apul. *ku*, calabr. *mu*, despre care Rohlf's a publicat un articol în „Zeitschrift f. rom. Phil.“ 42 [1922], 211 ș. u. (cf. DR. III, 1076), constatând că aria pe care sânt răspândite aceste fenomene coincide cu locurile în care 50 0/0 din cuvintele referitoare la viața primitivă casnică sânt de origine grecească. Și în privința acestor fel de fenomene lingvistice nu trebuie să uităm că ele se pro-

pagă, de la popor la popor, dincolo de ariile substratului etnic. Tocmai pierderea infinitivului la popoarele balcanice și în românește e o dovadă despre aceasta; pe când Sandfeld—Jensen și Rohlf s admit limba grecească ca punct de plecare, Weigand crede că avem a face cu un fenomen de origine tragică.

Dintre celelalte inovațiuni lingvistice sud-italiene, a căror origine trebuie căutată în grecește și pe care le întâlnim și în românește, mai relevăm întrebuițarea infinitivului neînlocuit prin construcțiile personale după verbul *sónno* „pot“ (dar, spre deosebire de noi, și după *cánno* „fac“, p. 65); înlocuirea conjunctivului prezinte prin indicativul prezinte, care în grecește se explică prin transformări fonetice normale (p. 65), și care apare și la noi în afară de pers. 3 (în câteva relice ca *blem*, *plăsem*, istrorom. *paséț* și în pers. 1 și 2 din plur.), însă astfel că la Aromâni și Megleniți s'a generalizat forma indicativului și la pers. 3 în unele conjugări, iar la Istroromâni în toate conjugările; apariția imperfectului în propoziții condiționale ireale, care în italienește și în alte limbi romanice este posibilă, însă mai mult ca un mijloc stilistic (p. 66); cu această ocazie Rohlf s atrage atenția asupra construcției *peri-vrea* „ich wollte umkommen“ > „ich wäre umgekommen“, cu care s'a ocupat în „Zeitschrift f. rom. Phil.“ 40, 503. În sfârșit se constată că *habeo cantatum* este în Italia meridională o construcție cât se poate de nepopulară, forma obicinuită fiind *cantavi*, ca în grecește, unde aoristul este urmașul vechiului perfect (p. 68—69); și în românește pe *cântaiu* și pe *am cântat* îl întâlnim repartizat astfel, că forma dintâiu este cu atât mai uzuală cu cât ne depărtăm mai mult în spre sud (în Ardeal aproape numai prin Munții Apuseni, foarte obicinuită în Muntenia și mai ales întrebuițată la Aromâni).

Punctul de greutate pe care își întemeiază Rohlf s părerea sa că Grecii din Italia de sud sânt urmașii vechilor colonii grecești, este limba lor, care prin elementele sale dorice și prin câteva inovațiuni de dată foarte veche se dovedește a fi anterioară sec. X, când, după Morosi, s'ar fi putut întâmpla colonizarea lor. Astfel dispariția lui *s* final — în afară de monosilabe! — s'a întâmplat, după Thumb, supt influență latino-romanică. Cum însă acest fenomen era încheiat, pe teren latino-romanic, în sec. VIII, influența aceasta nu s'ar mai fi putut exercita în sec. X (p. 94).

Pentru analogia cu stările de la noi e importantă constatarea că în graiul Grecilor din Italia meridională s'au păstrat câteva relice arhaice (de ex. participiul activ al aoristului, imperativul aorist, o seamă de cuvinte) pierdute în celelalte regiuni grecești, întocmai precum la noi se păstrează forme și cuvinte latine pierdute în restul României. Dar și mai interesantă este constatarea că această izolare de restul grecismului n'a împiedecat graiul italo-grec să se desvolte în aceleași direcții generale ca neo-grecesca. Acest lucru nu s'a petrecut numai în sudul Italiei, ci Rohlf s citează, după Hatzidakis, analogia graiului din Silli și Pharasa, lângă Pontus și în Capadochia: „aceste dialecte izolate, care arată urmele clare de *κοινή διάλεκτος* răspândit odinioară peste toată Asia Mică, sânt despărțite, în urma cuceririi turcești, de patria-mamă grecească de 1200 de ani și totuși ele conțin toate acele evoluțiuni care sânt caracteristice limbei neogrecești“ (p. 93). Și în Creta și în Cipru limba neogrecescă este „in sostanza“ aceeași ca pe continent (p. 73). Observații analoge am făcut în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* cu privire la grupurile de Români izolați prin populații aloglotice și am explicat inovațiile în același sens (care adesea apar numai regional în dialectele de azi) prin continuarea unor începuturi de inovație datând din epocă străromână.

Ne rămân, în sfârșit, câteva observații de amănunt, mai ales în legătură cu limba noastră:

Cel ce observă limba vie va fi făcut adesea, chiar asupra sa, observația cum dintr'un cuvânt polisilab, rar auzit, când te forțezi să ți-l amintești, îți vine în gând mai întâiu structura lui ritmică; aceasta formează pentru memorie oarecum osatura lui și ceea ce-ți „joacă pe limbă“ este de obicei cadența lui silabică. Exemplele pe care le citează acum Rohlf s (p. 23 și 35) de cuvinte stâlcite, prin metateză, etimologie populară și prin contaminări felurite, atât de mult încât cuvântul original nu-l mai recunoști decât din ritmul său, sânt o ilustrație binevenită a acestei observații și ne atrage atenția asupra unui factor de care de obicei se ține prea puțin seama în lingvistică.

La pag. 114 se aduc exemple despre răspândirea în Italia meridională a grec. *στέριφος* (care trebuia să devină *sterpus* în gură romanică) și din care derivă și alb. *šterpε* și rom. *sterp*. El combate explicarea cuvintelor romanice din **extirpus*, dată de E.

Herzog și admisă de Meyer-Lübke, după cât cred acum, cu drept cuvânt, cu toate că Jud, în recensia amintită (p. 603—604), apără etimologia lui Herzog.

Pentru accentul bov. *fascia* < lat. *făscia*, *lania* < lat. *līnea* (p. 136) este a se asemena *mania* (grec. *μανία*) în loc de *mânia*, pastrat în rom. *mânie*.

Intre cuvintele latinești trecute la Neogreci — precum crede Jud și Rohlf s (p. 138—139) — din Italia de sud, unde ele se găsesc și pe teren italo-grec, relevăm: *plicare* și *applicare*, care apar cu un sens apropiat de al rom. *plec* (atât că la noi *plecare* e o mișcare de separare de la un punct, iar la Neogreci și în Italia de sud o a j u n g e r e la un punct): n.-grec. *ἀπικεύω* „*einkehren, wohnen*“, calabr. *acchicare* „*erreichen*“, *chicāre, chicari* „*ankommen*“, sicil. *agghicari, ghicari* „*ankommen*“. Sensul lui *circellus*, ca în românește, se găsește, în afară de dialectele citate și în Dicționarul meu etimologic, în n.-grec. *κουρκέλλι* „*eiserner Ring*“, calabr. *ciurcellu* „*Ohrring, Frauenschmuck*“. *Tubula, tubulum*, ca în n.-gr. *τοῦβλον* (> arom. *tuvlā*), neap. *túfalo* „*Röhre*“, irpin. *túfalo* „*Wasserröhre*“ este, precum au arătat P. Papahagi și Th. Capidan (*DR.* III 765), conservat și în arom. *tulă* „*îglică*“. În al nostru *cană*, care se găsește supt această formă și în bulgărește (de unde-l derivam în Dicț. Acad.), se poate ascunde un cuvânt cu mult mai vechiu. Rohlf s (p. 139) atestă, la Venantius Fortunatus, un lat. *canna* „*genus vasculi*“ (acesta însă nu cred că poate fi identificat cu *canna* „*trestie*“, explicat ca „*Gefäss mit engem, rohratigem Hals*“). identic, probabil, cu germanul *Kanne*; derivatul **cannata* s'a păstrat în limbile germană, albaneză, neogrecescă, italo-grecescă, serbă și ungurească (de unde al nostru *cantă*).

Grecescul *μοῦτρον* (sau forma plur. *τὰ μούτρα*, cf. rom. *mutră*), păstrat și la Sarzi, e răspândit și în Italia de nord.

Pentru etimologia ce am dat-o pe vremuri lui *leagăn* (în legătură cu „*legă*“, pentru care e a se compara ce spune Spitzler în acest volum p. 650, găsim un sprijin în grec. *βάκη* „*wolliges Fell*“ > „*Wiege*“, sic. calabr. basil. salent. *naka* „*Wiege*“: „în Calabria de nordest leagănul constă dintr'o ramă dreptunghiulară de lemn, pe care e întins un postav și care e legată de tavan, un tip care e răspândit și în Sicilia și corespunde aproape exact cu leagănul peloponezic descris de Thumb“ (p. 146).

Rohlf's (p. 116—117) se ocupă și de reflexele în Italia de sud, ale lui **δομός* „miros“ — între ele și verbe ca *addusimò* „wittern“ „riechen“ (cf. rom. *adurmea*) — cuvânt despre care crede că a pătruns de timpuriu în limba vânătorilor romani, precum arată răspândirea lui pe teritoriu romanic (Meyer-Lübke, *REW*. No. 6112). Pentru cele două reflexe, cu *s* (span. *husma* etc.) și cu *r* (ital. log. *orma*, rom. *urmă*), care, precum observă Meyer-Lübke *l. c.* au o paralelă în *celeusma* > sic. *kyurma* etc. față de portg. *chusma* etc., explicarea ne-o dă, cred, tocmai formele din Italia meridională, precum calabr. *ósimo* etc. Se pare adecă că anumite cuvinte grecești de două silabe au intrat în categoria cuvintelor de felul lui *alnus* = **alinus* (rom. *arin*, sard. *alinu*, calabro-grec. *adđana* „Erle“, p. 165), grupa consonantică finală fiind apropiată, prin intercalarea unui *i*, de terminațiuni latinești curente. Astfel *δάφνη* a devenit **dafina*, -*nus* > Laura-nea *dáfina* (alături de forme ca *afra*, *lafra*, *nafra* în regiunile învecinate, p. 18), ca al nostru *dáfin*. Tot astfel grec. *δομή* a putut deveni **ósima*, care, dacă a fost împrumutat în vremuri vechi, a putut să se rotacizeze în **orima*, sincopat mai târziu în *orma*.

Pentru răspândirea lui *σπανός* — se atrage (p. 102) atenția asupra atestării lui la Dioskurides — în Italia de sud (cuvânt care apare și la Români, Albanezi și Vechibulgari), Rohlf's atestă acum, alături de cunoscutul reflex sicilian *spánu*, pe calabr. *spanu*, *zbanu* și pe basil. *zbánu* „spân“. În *DR*. III, 387 am arătat că și cunoscutul autor al dicționarului sard, *Spano*, era, probabil, tot un „Spânul“.

La pag. 148—149 atrage atenția asupra unei posibile legături între rom. *sită*, care, în forma aceasta, ne-a venit de la Slavi, și grec. *σήτα* „sită“ (cf. și *dârmonul* nostru, tot de origine greco-slavă).

Asemănările remarcabile, mai ales în tezaurul lexical, ce există între limba românească și dialectele italiene meridionale, asemănări care au fost explicate fie prin substrate etnice asemănătoare, fie prin poziția periferică, păstrătoare de stadii vechi de limbă, fie prin legături comerciale în anticitate sau în epocă bizantină, și care, după studiul lui Rohlf's, s'ar putea explica și prin influența grecească, se confirmă din nou, deși, mărturisim, în măsură mai mică decât ne așteptam când am luat în mână

cartea lui Rohlfs. În tot cazul nu trebuie să scăpăm din vedere și deosebirile ce se pot constata adesea, precum sensul de „suveică“ a lui *sagitta* (p. 139), care lipsește cu totul lui *săgeată* al nostru, înțelesul de „fund“ sau „coperiș“ a lui *tympanum* (Jud., Romania LI, (1925) 604), pe care nu-l are *tâmpină* al nostru ș. a.

*
* *

O carte apărută în timpul războiului și rămasă din cauza aceasta mult timp neobservată la noi, cuprinde o știre nouă despre Românii din Peninsula Balcanică, interesantă prin conținutul și vechimea ei.

Cartea aceasta, *Anonymi Descriptio Europae orientalis. „Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia“*. Anno MCCCVIII exarata, apărută la Cracovia în 1916, cuprinzând o descriere a Europei orientale de un Anonim, a fost editată, adnotată și întovărășită de un studiu frumos de Dr. Olgierd Gorka. Manuscriptul păstrat în cinci variante nu e datat și autorul lui este necunoscut. Totuși editorul a stabilit cu siguranță că originalul a fost scris în primele luni ale anului 1308 de un cleric, după toată probabilitatea Francez, care se pare că cutreierase unele din țările descrise, adică Albania, Serbia și o parte din Ungaria. Datele sale istorice sânt mai toate exacte, descrierile sale adesea bine informate.

Anonimul își începe lucrarea sa geografică cu o descriere a Greciei. Vorbind despre provinciile acestei țări, după ce a descris Tracia, Macedonia și Tesalia, înainte de a ajunge la descrierea Achaiei, intercalează următoarele: „Notandum [est hic] quod inter machedoniam, achayam et thesalonicam est quidam populus ualde magnus et spaciosus qui uocantur blazi, qui et olim fuerunt romanorum pastores, ac in vngaria ubi erant pasua romanorum propter nimiam terre uiriditatem et fertilitatem olim morabantur. Sed tandem ab ungaris inde expulsi, ad partes illas fugierunt; habundat enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes. Terram [enim] horum blachorum que est magna et opulenta exercitus domini karuli qui partibus grece moratur fere totam occupavit et ideo convertit se ad regnum thesalonicense et actu mari terraque, expugnant civitatem The-salonicensem dictam cum regione circumadjacente“ (p. 12—14).

Precum observă editorul (p. V) „exercitus domini Caroli“ sânt faimoasele cete de Almuzavares care, tocmai la începutul anului 1308, recunoșteau pe Charles de Valois de domn al lor și al țărilor ocupate, și care rămânând în iarna anilor 1307—1308 în Macedonia, voiau să ocupe Tesalonicul.

Avem dar o nouă știre, de la începutul veacului al XIV-lea, despre Aromânii din Pind, atestați ca o populație „foarte mare și răspândită“, ocupând „o țară mare și bogată“, așezată „între Macedonia, Achaia și Tesalia“. Acești Vlahi erau „ca odinioară“, „păștori romani“, vestiți „între toate națiunile prin abundența laptelui, cărnii și brânzeturilor lor excelente“. Pe lângă confirmarea caracterului lor păstoresc și a mulțimii lor, se accentuează deci din nou romanitatea lor, ca și în celelalte știri anterioare despre Vlahi.

Dr. Gorka, recunoscând importanța acestei știri, atrage atenția potrivirii ei, în ceea ce privește origina Vlahilor, cu teoria lui Hasdeu din „Strat și Substrat“ despre migrarea Românilor spre sud supt presiunea Ungurilor năvălitori (p. XXXVII).

Totuși ne-am face o idee greșită dacă supt „Ungaria“ am înțelege țara întreagă stăpânită de regii unguri, căci Anonimul nostru, în descrierea Ungariei, spune (p. 43—44): „E de notat că Regatul Ungariei odinioară nu se numea Ungaria, ci Messia și Pannonia . . . Iar Pannonii, cari locuiau atunci în Pannonia, toți erau păstori romani (pastores romanorum)“.

Cât despre „Ungurii“ care au alungat pe păstorii romani, ei sânt Hunii lui Atila, căci în continuarea descrierii de mai sus cetim că Pannonii „erau stăpâniți de zece regi a căror putere se întindea peste toată Mesia și Pannonia. Destrămându-se însă Imperiul roman, au ieșit Ungurii din Schitia („de sycia provincia“) . . . și au luptat cu cei zece regi (ai Panoniei) în câmpul larg care este situat între Sicambria și Alba Regală (Székesfehérvár) și i-a prins . . . Și după repurtarea acestei învingeri, pe Atila, care era cel mai puternic între cei șapte duci cari veniseră din Schitia, l-au ales în bună înțelegere și l-au făcut regele lor și au cucerit toată țara și s’au așezat în ea. Și de atunci toată țara s’a numit Ungaria, după Unguri, care cu alt nume se numesc și Huni“.

Important ar fi să cunoaștem izvoarele din care Anonimul și-a luat știrile despre Vlahi. Dr. Gorka (o. XXVII) crede că in-

formațiile le-a primit de la vreunul din confracții săi călători prin acele regiuni. Lucrul acesta e posibil, cu atât mai mult, cu cât la scriitorii bizantini se vorbește adesea despre Vlahia și despre Vlahi¹ și, judecând după faimoasa mărturie a lui Kekaumenos², se pare că la Vlahi exista chiar tradiția coborârii lor din regiunile dunărene. Foarte probabil e însă că Anonimul cunoștea și cronicile ungare din sec. XIII, care „întemeindu-se pe o cronică anterioară ca izvor comun“³ vorbesc despre Vlahi pe care Hunii i-au întâlnit în Panonia ca „păstori romani“.

Se pare deci că Anonimul nostru cunoscând pe de o parte cronicile ungurești cu știrile despre Vlahii care erau „pastores Romanorum“ locuind în Panonia la venirea Hunilor, și aflând pe de alte parte despre Vlahii din Pind, care erau tot păstori și vorbeau o limbă romanică, păstrători ai tradiției că sânt veniți din regiunile dunărene, a combinat cele două știri, făcând din Vlahii din Pind urmașii păstorilor romani din Panonia.

Pentru noi e de importanță atestarea din nou, în sec. XIV, a acestei tradiții care păstra, după sute de ani, amintirea unei migrațiuni din regiunile dunărene, unde speculațiunile linguistice asează o parte din trunchiul comun al Străromânilor.

În sfârșit merită să pomenim și faptul destul de însemnător că Anonimul nostru, care a vizitat probabil unele părți ale Ungariei și descrie țara întreagă, cunoaște Transilvania cu râurile Lăpuș, Arieș, Mureș, Bistrița (Siretul și Prutul le numără tot la Ungaria, care se mărginește cu Bulgaria și Rutenia) și știe despre Alba Iulia, dar nu face nici o pomenire despre Românii de aici (de altminteri nici despre Sași), care ca schismatici ce erau, nu interesau pe acest catolic înflăcărat. Constatarea aceasta ne poate servi spre a explica lipsa de știri istorice despre neamul nostru de la nordul Dunării în scrierile de proveniență catolică.

*
* *

¹ Cf. G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind, Vlahia Mare*.

² Vlahii „locuiau mai întâiu în apropiere de Dunăre . . . și Sava, unde locuiesc astăzi Sârbi, în locurile întărite și greu de străbătut“ (cf. în urmă Th. Capidan, *Românii din Peninsula Balcanică*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ din Cluj II (1923), p. 115.

³ Cf. Dimitrie Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, *Analele Acad. Rom.* tom. XXIX, Mem. Secț. ist. p. 571—573.

Prin dublarea numărului universităților românești, catedrele de limbă și literatură română au sporit și în jurul lor s'a înjghebat o activitate îmbucurătoare, care se manifestă și în publicații nouă cu caracter științific. După Cluj, urmează acuma Cernăuții cu impunătorul buletin al Institutului de Istorie și Limbă, *Codrul Cosminului* supt direcția lui Ion I. Nistor și având ca secretar pe Vasile Grecu (vol. I pe anul 1924, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1925, prețul 350 lei).

Două sânt observările pe care aș vrea să le fac de la început acestei publicații. Impărecherea istoriei cu a filologiei în același buletin, astăzi, când organizația muncii științifice pretinde o țărnamurire cât mai precisă a specializărilor și scumpetea cărții o restrângere tot mai mare în procurarea cărților la ceea ce e indispensabil, nu mi se pare fericită. Promiscuitatea publicației se cunoaște mai ales la alcătuirea indicelui de materii, unde după „accent“ (filologie) urmează „acvarelă“ (istoria artelor) și apoi „adjutores tabulariorum“ (istorie). Și — fiindcă veni vorba de indice — ce caută îndată după acestea, „Aktionsart“ în nemțește, într'o publicație românească? A doua observație privește „Bibliografia“, dată — pentru istorie și filologie — pe 8 pagini din cele 653 + XVI ale volumului. Cam puțin, când ne gândim la folosul mare pe care recensia sau darea de seamă o aduce științei și aș putea zice, la obligația morală pe care fiecare din noi o avem să rupem din timpul ce ne stă la dispoziție atât cât e de lipsă pentru ca să informăm pe cetitor asupra lucrărilor colegilor noștri. Dar chestiunea informației biografice cere a fi discutată mai pe larg. Nădăjduesc că, sezisat de gruparea de la Muzeul Limbei Române, care are acum un bibliograf specializat, viitorul congres al filologilor români se va ocupa cu organizarea și coordonarea problemei bibliografice pentru filologia și istoria literaturii românești.

Din bogatul material al acestui volum nu pot aminti decât cu titlurile lor studiile care n'au o legătură mai intimă cu preocupările Dacoromaniei: N. I o r g a, *Note asupra unui Câmpulung muntean*; V. G r e c u, *Versiunile românești ale erminiiilor de pictură bizantină*; O. L u t i a, *Legenda sf. Ioan cel Nou de la Suceavă* (am fi preferit Suceava!) *în frescurile de la Voroneț*; Al. B o c ă n e Ț i u, *Contribuții epigrafice relative la chestiunea financiară din Illyricum*; N. G r ă m a d ă, *Vicina*. Important pen-

tru cunoaşterea elementului românesc de peste Nistru este documentatul studiu al lui **Ion I. Nistor**, *Românii Transnistrieni* (p. 461—565), în care se urmăreşte istoria şi aşezările lor, arătându-se că ei „sânt cei mai vechi gospodari din acele îndepărtate meleaguri“ sălăşluind acolo „încă subţ păgâneasca stăpânire a Tătarilor nomazi“ (p. 465). Numărul Românilor transnistrieni era, după statisticele ruseşti, în 1900, 310.082; după socotelile lui Şt. Ciobanu numărul acesta trebuie rectificat la 403.318, ceea ce, ținând seama de sporul natural al populaţiei într'un sfert de veac, ar da, pentru zilele noastre, cifra de o jumătate de milion (p. 468).

Dintre lucrările filologice menţionăm serioasa cercetare a tânărului nostru slavist **Gr. Nandriş**, *Contribuţie la morfologia verbului slav*: Aspectele verbale în Evangheliarul slav de la Putna (sec. XIII—XIV), pentru ca să ne oprim la cele două studii importante pentru filologia românească: *Morfologia verbului predicativ român* de **Leca Morariu** şi *Glosarul dialectului mărginean* de **E. Herzog** şi **V. Gherasim**.

Cea dintâiu e o lucrare mai veche, care formase odinioară teza de licenţă, apoi — augmentată — disertaţia de doctorat la Universitatea clujană a actualului profesor de literatură şi folclor la Universitatea din Cernăuţi. Din ea se publică numai partea dintâiu, cuprinzând Bibliografia (p. 3—10), Introducerea (11), Consideraţiuni generale: Romanitatea morfologiei române (12—14) şi Bogăţia de forme în morfologia verbului (14), apoi Timpurile (15—66), Conjugările (67—92) şi Addenda (93—94).

Lucrarea aceasta, făcută de un învăţat cu o bună pregătire filologică şi întemeiată pe un material bogat, cules din scrieri literare, literatura populară, din toate dialectele şi din scrierile vechi, este unul din cele mai serioase studii asupra unui capitol important al morfologiei române. În consonanţă cu preocupările stilistice ale autorului, el dă o deosebită atenţie formelor verbale „negramaticalizate“, acelor circumscieri şi inovaţiuni prin care se exprimă, cu o mulţime de nuanţe stilistice, „timpurile“ verbului latin. Dintre constatările şi explicările nouă ale lui Morariu relevez următoarele: conjugarea verbelor istroromâne *dăvu*, *stăvu*, *lăvu*, *bevu*, şi *stivu* la prezentul indicativ o consideră de origine slavă (p. 13); în *Studii istroromâne* II § 170 am căutat să explic formele istroromâne ca născute pe cale analogică —

punctul de plecare fiind la verbul *levare* — din materialul vechiu, fără ajutorul limbei slave. Forma veche *intraru*, istorom. *se avuru* e explicată în mod convingător din viitorul exact latin (*intravero*), pe când cealaltă formă (vechiul *se deadere*, arom. *puturim*, istorom. *se avure*) este reflexul conjunctivului perfect latin (*dederim*, p. 33—35). Conjunctivul imperfectului latin se păstrează în forme ca *firemu* (la Dosofteiu) și *berefi*, *darefi* (în lit. pop.) și în imperativ negat. din limba veche (*nu vă teamerefi*) și din părțile vestice ale teritoriului dacoromân actual (p. 36 ș. u.). Pentru conjunctivul prezent găsește câteva relicte de forme de plural deosebite de indicativul prezent în *blemu*, *blefi*, (*bleafi*) < *ambulemus*, *ambuletis*, în vechiul *să plăsemu* < *plausemus* și istorom. *pasét* < **passetis*, (p. 42—43). Schimbările de conjugări sânt studiate în baza unui material bogat (p. 66—92), care totuși poate fi ușor înmulțit (cf. DR. II, 221, III 676, IV 700 ș. u.). Cât despre apărarea etimologiei *cuntina* (*conteni*) < *continere*, împotriva lui **cunctinare* propus de mine (p. 87—90), mărturisesc că Morariu n'a izbutit să mă convingă.

Un studiu dialectal mult promișător este cel întreprins de E. Herzog și V. Gherasim asupra graiului din satul bucovinean Marginea. Autorii și-au propus să ne dea o descriere amănunțită, întemeiată pe studii întreprinse în curs de mulți ani, a limbei vorbită într'un sat. Gherasim, ca fiu de țăran din Marginea, contribuie cu simțul său dialectal, Herzog cu experiența sa lingvistică, atentă pentru cele mai interesante nuanțe, și cu urechea sa deprinsă să prindă cele mai fine subtilități de rostire. Studiul a început să se publice în „Codrul Cosminului“ I, (1924) cu *Glosarul dialectului mărginean*, din care ni se dau deocamdată literele A și B. De sigur că felul acesta fragmentar de publicare nu e cel mai potrivit; dar azi, când posibilitățile de tipărire sânt atât de reduse, trebuie să ne mulțumim de a urmări glosarul în câteva volume consecutive ale publicației cernăuțene. Autorii au luat ca bază dicționarul român-german al lui Gh. Pop, și înșiră, pe rând, cu pronunțarea, formele și înțelesurile locale, toate cuvintele cunoscute în Marginea, însemnând cu o cruce pe cele rare și închizând în paranteze pe cele despre care țăranul mărginean are conștiința că nu aparțin dialectului, ci le întrebunțează numai când vorbește cu „domnii“. În felul acesta vom cunoaște tezaurul lexical al graiului din Marginea nu numai în

partea lui pozitivă, ci și în cea negativă, putând urmări ce s'a pierdut sau ce n'a existat niciodată. Ceea ce ni se dă până acuma cuprinde un material bogat, care dă prilej la multe observații interesante; cum însă autorii au de gând să scrie, după glosar, și gramatica dialectului, nu voim să anticipăm nimic. Numai câteva amănunte: *m'adú-ku aizâmbancu* cred că trebuie analizat „ma duc cu a.“, nu „m'aduc cu a.“, p. 15 (din extras); în *s'a gasť iel ak řt di kořóku lui* se dă explicarea: „iel nämlich ak“; construcții (auzite de mine) ca: *are să-l certe el preoteasa pe popa* ne-ar face să credem că *el* se rapoartă la complement, iar nu la subiect; dar am auzit la Brașov și: *las' c'o să păťască el hořii . . .*, unde *el* e de sigur neutralul *illud*, care s'a putut întrebuința și după verbe intransitive: *stai că vine el Junii*; — *basamalęrk'i* (și *basamalęrkus*) în fraza *o bisęrikă frumoasă b.*, tradus de autori prin „Gottswunder!“ e la origine o înjurătură trivială de origine ungurească (*basszom a lelkét*); — *bohogľindă* „ein hässlicher Kerl“ e un interesant exemplu de reminiscență literară pătrunsă în popor: e vestitul personaj al cărții populare *Til Eulenspiegel*, românizat de Barac în *Tilu Buhogľindă* (= buhă + oglindă). — Recolta, mai ales pentru lexicograf, e foarte bogată chiar din fragmentul publicat. Editorii „Codrului Cosminului“ ar aduce un mare serviciu științei dacă ar publica și ilustrații la cuvintele care însemnează obiecte din viața țărănească necunoscute orașenilor.

În „articolele mărunte“, V. Grecu dă etimologia lui *moare* cu înțeles de „nărav“ < lat. *mos, morem* (p. 569), fără să bănuiască că această explicare o dăduse pe vremuri — precum îmi atrage atenția N. Drăganu — și poetul Coșbuc (*Versuri řt proză*, în „Biblioteca noastră“, Caransebeș [1897], p. 59), care a arătat și confuzia ce s'a produs în limbă cu omonimul *moare* < *muria*, și a lui *nestimat* (în *piatră nestimată*) < lat. *aestimatus* (p. 570). V. Grecu mai vorbește (p. 571) de un manuscris autograf al fostului dascăl al lui D. Cantemir, Ieremie Cacavela, pe atunci „stareț și dascăl al mănăstirii Pavlicenii“, cuprinzând o traducere din 1686 din italienește în grecește despre Impresurarea Vienei, în care traducătorul „e necăjit că rolul lui Șerban e trecut cu vederea“. Traducerea s'a făcut din îndemnul lui Const. Brâncoveanu și a fost închinată lui Șerban Cantacuzino. Pe pp. 574—576 dă câteva adende la studiul său publicat în *DR. I*, despre Ero-

tocritul lui Cornaro. Dr. V. Pașchivski semnalează (pp. 578—579) un Triod, tipărit în 1771 în Blaj, necunoscut „Bibliografiei vechi“ de Bianu-Hodoș.

*
* *

La sfârșitul acestor „note marginale“ fie-mi permis a mai pomeni câteva publicații.

I. Negrescu și-a trecut doctoratul la Universitatea din Iași cu teza *Influențele slave asupra fabulei românești în literatura cultă*, Chișinău, 1925. E o lucrare conștiincioasă, în care sânt arătate modelele slave care stau la baza fabuliștilor români Țichindeal, Sârbu, Stamati și Donici. Concluziile sânt juste și rezultatele ajunse alcătuiesc o întregire binevenită a lucrărilor mai vechi de acest soi, înainte de toate ale lui Al. Epure (*Influența fabulistului rus Krylov asupra fabuliștilor noștri Donici și Stamati*, Iași, 1913). Lucrarea lui Negrescu e partea a doua a unui studiu mai întins, din care au mai apărut două capitole, ca extrase cu același titlu în „Arhiva“ din Iași și adică „I, Introducere“ (Iași, Goldner, 1924, pe copertă 1925) și „I, Fabule de origine indiană“ (Iași, Goldner, 1925) și un alt capitol „I, Fabule esopice: Textul vieții; raporturi cu alte producțiuni din lit. pop. scrisă. Textul fabulelor; raporturi și influențe“ (Chișinău, Leibovici, 1825). Acestea aduc câteva date nouă, dar în general se întemeiază pe studii ale altora și ating mai mult decât să adâncească problemele puse.

*
* *

E un semn îmbucurător că minoritarii din România se ocupă din ce în ce mai mult cu literatura noastră. În periodicele lor apar din când în când, traduceri, adesea bune, uneori și studii și schițe literare. Pentru noi e interesant a afla care din scriitorii români sânt mai gustați de cetitorii de alt neam și cum îi vede un strein. Dacă cetitorului neromân îi lipsesc adesea coardele ce vibrează în sufletul nostru când citim pe un poet crescut în același mediu, având aceleași tradiții și aspirații și, mai ales, vorbind aceeași limbă ca noi, aflăm la el adesea un discernământ mai sigur — tocmai fiindcă e lipsit de partea sentimentală și fiindcă are o perspectivă mai depărtată — pentru judecarea personalității și a aportului de originalitate în opera scriitorului. Din cauza aceasta ne e binevenit studiul lui Adolf Heltmann, *Ion Luca*

Caragiales Stellung innerhalb der europäischen naturalistischen Strömung (Herausgegeben vom Presbyterium der ev. Stadtpfarrgemeinde A. B. in Braşov-Kronstadt. Johann Götts Sohn, Kronstadt. [1925]. Pp. 25).

Autorul începe prin a constata originalitatea celui mai mare scriitor dramatic român şi că influenţe directe primite de la reprezentanţii streini ai naturalismului lipsesc; se constată însă o înrudire mare estetică şi a ideilor politice şi filosofice cu reprezentanţii naturalismului începător: Ibsen (cu care se aseamănă în felul de a prelucra subiectul Năpastei), Flaubert (cu care are comun nu numai cultul stilului, ci şi o individualitate dusă până la extrem şi o rupere timpurie de sentimentalitate lirică), Dostoievsky (ca şi care este înainte de toate psiholog; pentru amândoi tragicul subiectului are o bază pur omenească, nu socială). Întrebuinţând o clasificare a lui Th. Mann, Heltmann constată ca, spre deosebire de reprezentanţii mai noi ai naturalismului (Gerh. Hauptmann, Zola, Tolstoi, B. Schaw), preocupaţi de idei sociale şi urmaşi — patetici — ai lui Rousseau, Caragiale derivă, ca şi autorii pomeniţi mai nainte, deadreptul de la satiricul Voltaire, pe care-l pomeneste adesea în scrierile sale. Ca şi aceasta, el nu crede în bunătatea firei omeneşti, râde de manifestările ridicole ale democraţiei şi rămâne atât de mult un „Geistesaristokrat“, încât condamnă orbirea ţăranilor răsculaţi în 1907, deşi găseşte accente atât de calde pentru explicarea mişcării lor. Prin analize şi exemplificări clare, autorul îşi susţine cu mult talent teza sa care contribuie la o cunoaştere mai bună a marelui nostru scriitor.

*
* *

A[urel] A. M[ureşanu] publică la Braşov (Tipografia A. Mureşanu [1926], pp. 19) sub titlul *Mihail Eminescu şi întemeierea României June* o interesantă contribuţie la biografia lui Eminescu în vremea şederii sale în Viena. Aflăm că „serbarea de la Putna a fost pregătită de mama «României June», de către societatea «România». Atât primul apel către public, cât şi primul program al serbării au fost compuse de către fostul ei preşedinte şi membru al primului comitet aranjator al serbării, Aurel Muresianu“, comitet prezidat de N. Teclu. „Serbarea s'a amânat pe anul 1871. Din noul comitet în primăvara acestui an a făcut parte şi Mihail Eminescu“ (pp. 5—6). Reuşita serbării se datoreşte acestui nou

comitet. Interesante sânt știrile ce ni se dau despre înghițarea întâiei societăți literare a studenților români din Viena, datând de la sfârșitul deceniului al șaselea al veacului trecut. Au început studenții în teologie, la început mai număroși. În 1862 li s'au asociat și studenții celorlalte facultăți și mai cu seamă a celor ieșiți din liceul de la Brașov, unde Iacob Muresianu înființase „Compania literară“ a elevilor din clasele superioare ale „gimnaziului“. Definitiv s'a organizat societatea studenților vienezi însă abia în 1863, având ca prim președinte pe *Pandeli Dima* din Brașov. Acesta, octogenar astăzi, mi-a confirmat exactitatea acestor date. În 1867 ia ființă societatea „România“, care, fuzionată cu „Societatea științifică și literară“ dădă, în 1871, naștere „României June“, nume imitat după „La giovine Italia“ a lui Mazzini. Greutățile acestei fuziuni au fost mari și se datoresc îndemnului lui Aurel Muresianu, colaborării desinteresate a lui G. Vasilco și gestului frumos al lui Eminescu relevat de I. Grămadă în monografia sa. Eminescu în 1869, „voind să dea colegilor săi învrăjbiți o pildă de obiectivitate, se înscrie membru și în societatea «România», rivala «Societății literare și științifice»“.

În *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei* (Reproducere din „Anuarul LIII al Școlii reale superioare ort. pe anul 1924/25“ Cernăuți, 1926, pp. 36) harnicul și cam grăbitul cercetător al mișcării culturale din Bucovina, **Const. Loghin** vorbește despre frumoasa mișcare pornită în casa atât de românească de la Cernauca, înstreinată astăzi printr'o condamabilă indiferență a urmașilor în viață a familiei Hurmuzachi, și de activitatea lui Aron Pumnul și Ierachie Porumbescu. Fără a aduce contribuții nouă, autorul a făcut bine că a reînviat o epocă în care, prin pribegii veniți din toate ținuturile românești, s'a manifestat atât de puternic și conștient ideea unității noastre, care avea să dea, peste șasezeci de ani, unirea definitivă.

Dicționarul etimologico - semantic al Limbei Române, de **Alexandru Resmiriță** s'a tipărit cu o greșală pe copertă: ca an al apariției se dă 1924, în loc de 1824.

* * *

După tipărirea paginelor de mai sus ne-a sosit al doilea volum din „Balkanarchiv“, în care **G. Weigand** consacră 30 de pagini unei recenzii asupra celor trei volume dintâiu ale *Daco-romaniei*.

O mare parte din cele publicate în revista noastră sânt arătate ca : „unmöglich“ (259, 264), „unanehmbar“ (264), „wunderbar!“ (264), „komisch“ (273, 276), „phantastisch“ (260, 284), cu gradațiile „ganz phantastisch (264, 284), „ungeheuerlich phantastisch“ (286) și „so phantastisch, dass es sich nicht lohnt darauf einzugehen“ (283), „total verfehlt“ (261), „grober Fehler“ (273), cu nuanța „ein so grober Fehler ist unverzeihlich“ (262), „lächerlich“ (280), „ungeheuerlich“ (286), „das ist wirklich grossartig!“ (271), „G[iuglea] hat den Mut uns solch einen Blödsinn . . . vorzutragen und der Herausgeber weist es nicht zurück“ (271), „in ganz aufdringlicher Weise“ (276), „leere Phrase“ (276), „deshalb konstruiert er frisch drauf los!“ (258), „unrüberlegte Behauptung“ (265), „wir müssen ihm doch danken, dass er etwas Scherz in die trockene Wissenschaft bringt“ (265), „dass Pușcariu keine Ahnung hat vom . . . Ich habe keine Lust und keine Zeit ihm darüber eine Vorlesung zu halten . . .“ (267), „als Zeichen der Freude werden auch die Leser wohl grunzen vor Vergnügen“ (272) etc.

Cu aceste delicate epitețe este a se compara ceea ce se scrie despre felul cum înțelegem noi să facem recenziile : „Die Rezensionen . . . sind in ruhigem, anständigen Ton geschrieben, wie man das sonst in rumänischen Zeitschriften wenig findet, und sie begnügen sich nicht, nur zu kritisieren“ (p. 266).

Cetitorul se va întreba cu drept cuvânt, ce explicații au fost date în *Dacoromania*, de au putut provoca această erupție de hilaritate sau de indignare la autorul recenziei din „Balkanarchiv“ ? Vom cita câteva, împreună cu explicațiile prin care Weigand caută să înlocuiască pe cele ale colaboratorilor noștri sau cu motivările prin care le respinge une-ori (căci de cele mai multe ori respingerea se face fără motivare) : Capidan crede, împotriva părerii lui Weigand, dar în consonanță cu Jireček, Skok ș. a., că *-ul* de la sfârșitul numelor personale serbo-bulgare e de origine românească. Tot Capidan e de părerea că cele două reflexe ale nazalei slave *q* în românește (*un* și *ân*) nu reprezintă două stadii cronologice deosebite, precum admit Byhan și Weigand, ci două deosebiri geografice, *un* fiind reflexul sârbesc, iar *ân* cel bulgăresc al aceluiași sunet vechiu-slav. Aceasta e ideea „comică“, pe care totuși Sandfeld—Jensen o găsește foarte serioasă (cf. referatul lui Bezdechi din acest volum p. 1288—89). — Eu am derivat pe *carămi* din *calami* ; Weigand crede că e un plural dia-

lectal din *cărămb*, deși *carăm* are accentul pe silaba dintâiu și *cărămb* pe a cîoua (259). — Bogrea a arătat că *în ăretul vântului* „în bătaia vântului“ ar putea fi *in halito venti*; Weigand accentuează *arét* și-l derivă din *in erécto* (care ar fi dat **arépt*) (261). Il va interesa poate că unul din „latinomanii“ de la Muzeul Limbei Române s'a gândit la o origine ungurească pentru cuvântul *arét*. — Drăganu a arătat că *Tâmpele* noastre au o formă ascuțită, deci că nu pot fi aduse în legătură cu „tâmp“ (din slav.); cu toate acestea, pentru Weigand, *Tâmpa* „ist natürlich bulg. *top*“ (264). Tot Drăganu apropie numirea topică *Țara Bârsei*, cu *bârșa* de la plug. Pentru Weigand această apropiere e „sicher verfehlt“, pentru că „gewöhnlich heisst Griessäule *bârța* und ist am privitiven Pflug nicht vorhanden“ (264). Din Dicționarul Academiei s'ar fi putut convinge însă că forma cu *s* e cel puțin tot atât de răspândită ca cea cu *ț*, iar vechimea cuvântului e dovedită prin faptul că îl aflăm și la Albanezi (cf. *DR.* III, 818). — Prin Ardealul de nord-est și prin părțile mărginașe ale Maramureșului și Moldovei, se întrebuițează verbul *îmbăgiuă*. Putem să ne îndoim de etimologia ce o dă N. Drăganu (din **ambagella*), dar nu avem nici un motiv să nu-l credem pe cuvânt, când ne spune că acest verb se pronunță în graiul său natal (Zagra, jud. Năsăud) cu *ğ* — precum îl atestă de altfel și R. Ionașcu din Năsăud și Gh. Kirileanu din Broșteni în Moldova — și că însemnează „a încurcă pe cineva“. Cu toate acestea Weigand scrie că „*j* nicht *gi* ist die korrekte Schreibung“ și că sensul e „drängen“ (p. 265). — Etimologia lui Giuglea *uștă* < *oscitare* e respinsă pe motiv că verbul „seufzen eigentlich nur im Singular vorkommt“ și deci ar trebui să se fi păstrat formele rizotonice *oaștet* < *oscito* (p. 264). Dar verbul acesta se conjugă ca „ofta“ și are numai forme accentuate pe *dezinență*: *uștéz*, *uștézi*, *ușează*, *uștăm*, am *uștăt*, *uștând*, *uștăre*.

Asupra etimologiilor propuse de Giuglea se poate discuta, căci ele se referă de obicei la cele mai obscure cuvinte ale limbei noastre, precum *băga*, *brândușă*, *brânză*, *gudura*, *jupân*, *stână*, *stăpân*, *strungă*, *urdă*, *zgriburi* etc. Din discutarea lor — și nu dintr'o simplă respingere — poate să se reverse oarecare lumină asupra originii lor. Dar nu mi se pare de loc că etimologiile date de Weigand pentru *brânză*, *strungă*, *gudura* și *urdă* sânt mai puțin discutabile. Asupra lui *brânză* < **brancia* nu in-

sist, căci Weigand nu o mai repetă. Pentru *strungă* el construieşte, după Miklosich, un prototip slav **stronga*, care ar fi „Hochstufe“ la *streng* = lat. *stringere* (p. 271). Când e vorba de altfel de reconstrucţiuni, atunci înceată siguranţa şi sânt cel puţin admisibile şi alte reconstruiri de tipuri primitive, mai ales că reducerea ariei geografice pentru acest cuvânt albano-român la limbile slave din Peninsula Balcanică, face de la început probabilă pătrunderea lui prin împrumut la Sârbi şi Bulgari. Pe *urdă* Weigand îl consideră împrumutat din alb. *urde* căutând să înlăture (după părerea mea, fără succes), dificultatea fonetică a lui $\delta > d$, deşi sensul cuvântului albanez e „mucigaiu“ şi i s'a arătat în *Dacoromania* că *urda* nu se poate socoti între brânzeturile cu „mucigaiu“ (ca rocfortul, gorgonţola ş. a.). Dimpotrivă, mucigaiul poate fi asemănat cu *urda* şi deci e posibil că Albanezii au acest cuvânt de la noi. Spre a dovedi contrarul ar trebui să se arăte cel puţin că pe teren albanez cuvântul se poate explica etimologiceşte fără greutate. În loc de această demonstrare se spune: „was den Ursprung des alb. *urde* betrifft, so hat der für die rumänische Sprachgeschichte keine Bedeutung“ (p. 283). Ei bine, când Capidan, vorbind despre rom. *baligă*, zice că „el nu poate fi despărţit de [alb.] *baige* (*bagë, bagei'ë*)“, obscur etimologiceşte, dar că forma *baligë* la Albanezii din Grecia „n'ar fi cu neputinţă să fie un împrumut din dialectul aromân, dus în Grecia de Albanezii din Epir care veneau în contact cu Aromânii“ (*DR.* II, 518), Weigand îi obiectează tocmai ceea ce n'a făcut el la cuvântul *urde*: „C[apidan] vergisst die Hauptsache, nämlich das Wort als rumänisch] zu erweisen . . . Um sicher zu entscheiden muss der Ursprung klar gelegt werden“ (p. 273). — Cât despre *gudura*, care se întrebuiţează la noi numai în funcţiunea reflexivă, totuşi se opune a-l deriva din *coadă* (p. 271), mai întâiu forma, apoi sensul, căci *cânele se gudură* nu însemnează simplu că „dă din coadă“, ci „îşi manifestă iubire (bucurie, alipire) faţă de om, dându-i târcoale şi atingându-se de el şi în acelaşi timp mişcând mereu, împreună cu coada, partea dinapoi a corpului şi chelălăind de bucurie“. Cuvântul mai însemnează şi „a se linguşi“. În Dicţionarul Academiei, de unde am citat şi explicaerea cuvântului, îl apropiam de alb. *gudutís* „gădil“. Astăzi cred că *gudura* al nostru e bulg. *kotorjz* „kätzele, schmeichle“, derivat al lui *kot* „piscică“ (Berneker, *SEW.*, 589). În împrumuturi streine trecerea

lui *c* în *g* este mai obicinuită și în cazul nostru s'ar putea datori și unei apropieri de *gudă* „cățea“, precum sinonimul lui *gudura*, *cuciura*, stă în legătură cu *cuciu* (*cuțu*).

Dar Weigand nu se mulțumește să respingă etimologiile lui Giuglea, ci îi impută și reacredință și „bewusste Fälschung“ (p. 270). De asemenea bănuielei n'a scăpat nici unul din colaboratorii *Dacoromaniei*: „Voreingenommenheit“ (276), „hervortretende Latinisierungssucht“ (167), „Geist von Blasendorf“ (286), „Bogrea leidet offenbar an Latinomanie“ (261), „natürlich, anders kann es nicht sein!“ (265), „unerlaubte Mittel“ (271), „das passt so ganz und gar nicht in die Kontinuitätstheorie, da muss es um jeden Preis entfernt werden (261) etc.

Dacă „Blödsinn“ și alte asemenea calificative pot trece într'un *Balka*n-archiv, bănuielile de neobiectivitate și învinuirile de neonestitate științifică nu se mai potrivesc de loc cu „gut gemeint“-ul de la pagina 286!

Weigand ne impută „latinomanie“, adică tendința de a demonstra cu orice preț, chiar când ăm fi convinși de contrariul, originea latină a limbei române. Se înșală însă. Pentru noi, romanitatea limbei noastre e un lucru dovedit de mult și atât de clar, încât nu simțim nevoie de a o documenta; faptul că tezaurul nostru lexical este atât de bogat în împrumuturi streine (care au atins uneori și structura gramaticală a limbei), nu zdruncină întru nimic convingerea despre romanitatea ei. Mirare ar fi dacă n'ar fi așa, date fiind împrejurările istorice în care ne-am dezvoltat, departe de ceilalți Romani și lipsiți de influențarea necurmată, în curs de multe veacuri, a limbei latine, prin biserică, științe și administrație, ca în apus — și date fiind înseși legile de primenire, prin împrumut, ale oricărei limbi, pe care, cu deosebire în timpul din urmă, le-au scos la iveală studiile de geografie lingvistică.

Mărturisim însă bucuros că noi simțim totdeauna o bucurie când găsim o etimologie nouă latinească. O bucurie care se poate asemăna cu satisfacția arheologului care descopere, în straturile adânci ale solului, dovezile trecutului îndepărtat. Dar această bucurie nu e în stare niciodată să întunece în noi simțul de obiectivitate și setea de adevăr. Dovadă mulțimea de etimologii de origine streină publicate în *Dacoromania*, și dovadă etimologii latine propuse de unii și respinse de alții din colaboratorii constanți ai acestei publicații.

Cât despre teoria continuităţii, ea nu formează la noi nici o idee fixă, nici un program¹, ci noi o discutăm cu sânge rece şi fără nici un gând de ordin sentimental. România şi-au ajuns integritatea teritorială în baza altor drepturi decât cele istorice, încât nu există nici un interes politic să dovedim cu orice preţ că am fost în tot cursul veacurilor locuitorii ţării, pe care o stăpânim astăzi prin vrednicia noastră. Trecutul nostru îndepărtat este învăluit în ceaţă atât de deasă, încât mulţi ani istoricii şi filologii vor avea să lucreze, cu forţe unite, spre a-l elucida. Într-o chestiune atât de nelămurită şi atât de grea, nu se pot emite decât ipoteze mai mult sau mai puţin probabile. Weigand o are pe a sa, noi pe a noastră. Cine ar putea spune în stadiul actual al ştiinţei, de partea cui e dreptatea?

Ceea ce i se pare lui Weigand latinomanie şi idei fixe la noi, e cu totul altceva. E o emancipare lentă, dar din ce în ce mai hotărâtă, la elevii săi din Cluj, de supt influenţa fostului lor dascăl. Simţind acest lucru, dascălul trebuie să aibă un sentiment de amărăciune, care e atât de explicabilă omeneste încât trecem fără revoltă peste ieşirile violente la adresa noastră. Dar de oarece Weigand aduce vorba şi despre aceste legături între dascăl şi elevi (p. 285), fie-mi permis să ating şi această chestiune, vorbind, fireşte, numai în numele meu.

Voiu păstra totdeauna cea mai adâncă recunoştinţă primului meu profesor universitar, de la care am învăţat să iubesc ştiinţa şi să-mi găsesc cărările ce duc la descoperirea adevărului. Nu regret şi n'am să regret niciodată dările-de-seamă elogioase ce le-am scris — la cerere sau din îndemn propriu — asupra operelor lui, care au adus o reală şi foarte valoroasă contribuţie filologiei române. Weigand este acela care a păşit pe urmele lui Miklosich şi — cu toate greşelile de amănunt, izvorâte dintr'o prea mare grabă şi dintr'o cunoaştere superficială a limbei române — şi-a câştigat merite mari pentru studiul dialectologiei româneşti şi a dat nenumărate îndrumări tinerilor cercetători.

După Weigand am avut norocul să am de dascăli pe Gaston Paris şi pe Meyer-Lübke. În şcoala lor am putut să-mi com-

¹ Deoarece Weigand crede că „Dacoromânia“ e la noi un program, îl rugăm să citească exact titlul revistei noastre, care e „Dacoromania“ (cu a accentuat) şi a fost ales după modelul revistei „Romania“, adăogându-i-se acel „Daco—“ care vrea să arăte lmitarea terenului nostru de activitate la romanitatea păstrată în părţile noastre.

pletez cunoștințele, mai ales în materie de romanistică, care la Leipzig nu se putea învăța pe vremea mea. De la ei am mai învățat o mulțime de alte lucruri. Astfel, spre deosebire de Weigand, care în orice chestiune avea o părere tranșantă, văzând într'un singur fel, am observat la maestrul meu o modestie care stătea în contrast vădit cu erudiția lor vastă și un respect pentru părerea adversarului, care izvora din convingerea că adevărul e relativ; o neliniște și curiozitate științifică vecinic trează, care nu se mulțumea cu soluționarea provizorie a unei chestiuni, echivalând cu o amânare a soluției, ci cerea urmărirea fenomenului până la izvor; un simț pentru nuanță, care de multe ori este esențialul; o răzvrătire împotriva dogmatismului, care e o îngrădire a libertății de cercetare; o bucurie sinceră și părintească pentru orice contribuție nouă adusă de elev, chiar când ea făcea să se năruie aserțiunea dascălului.

Prin evoluțiunea binefăcătoare datorită noilor miei dascăli, am început să văd lucrurile mai nuanțate, să nu mai jur în cuvintele maestrului, care uneori nu mai erau în consonanță cu lucrurile nouă pe care le învățasem. Atâtea fenomene din limba noastră, care la Leipzig erau „natürlich“ de origine slavă, mi se păreau, după o mai atentă privire, că fac parte din patrimoniul latin al limbei noastre, iar pentru unele fenomene comune cu limbile popoarelor învecinate, neexplicabile cu mijloacele acestor limbi, mi se părea că geneza cea mai firească se poate găsi în românește. Când asemenea cazuri s'au înmulțit, mi s'a format încetul cu încetul în minte o altă imagine despre trecutul îndepărtat al poporului român. Și deoarece la aceleași convingeri ajunseseră și tovarășii miei de muncă, s'a început la Cluj o revizuire a concepțiilor noastre de odinioară. Precum un curent sănătos, bazat pe cunoașterea limbilor slave, a dialectelor noastre și pe temelii solide ale școlii neogramatice, a reacționat cu succes împotriva romantismului filologilor noștri vechi, tot astfel ideile nouă ce stăpânesc azi lingvistica au produs o reacțiune firească împotriva interpretărilor prea simpliste și dogmatice a fenomenelor de limbă din partea generației trecute și în special împotriva exagerărilor școlii de la Leipzig.

Dar să nu avansăm prea mult fără a ilustra cu exemple. Pe acestea ni le furnizează înșăși recensia lui Weigand în număr atât de mare încât doar alegerea e grea.

Drăganu găseşte în scrieri vechi adverbul *utrinde*, care corespunde exact latinescului *utrinde*. Etimologia este atât de clară, încât, dacă vorba aceasta n'ar fi atestată şi la Coresi, ci numai la Anonimul Caransebeşan şi la Viski, am fi aplecaţi să o credem un latinism. Totuşi Weigand propune un v.-bulg. **ot ređa* (care ar fi dat *otrândă* şi ar fi însemnat „din rând“): „ich kann allerdings *ot ređa* nicht belegen, es ist aber sehr gut möglich“ (p. 266). — Tot Drăganu explică pe *cince* în expresia *sătul cince* din lat. *cimex*, *-icem*, cu sensul original „sătul ca o ploşniţă care s'a imbibat de sânge“. L. Spitzer primeşte această etimologie, pe care o găseşte „frumoasă“ (DR. IV, 660), precum acelaşi autor admite etimologia aceluiaşi Drăganu: *gen(o)ate* < **genuata*, propunând o nouă explicare pentru dezvoltarea fonetică a cuvântului (DR. IV, 647). Lui Weigand etimologia lui *cince* îi stârneşte hohote de râs, caci el ştie că dacă ar veni din *cimex* ar trebui să se zică *mis sătul cimece*. Dar dezvoltarea lui *cīmīcem* în *cimce* > *cince* e cea pe care o întâlnim în *salce* şi alte asemenea cuvinte, iar construcţia sintactică e tocmai ca cea din *pământul de negru*, *Dunăre de mănios*, *leoarcă de ud* etc. (cf. DR. IV, 732). Cât despre tipul **genuata*, Weigand îl găseşte „kühne Konstruktion“ (ca şi când n'am avea *brachiata* etc.) şi propune etimologia: ung. *csont* (din care avem pe *cioante* = „oase“ şi, prin extensiune, „degete“) cu o „Erweiterung“, spre a nu se confunda cu *ciont* „verstümmelt“ (p. 285). — P. Papahagi a arătat că lat. *ruga* se continuă în arom. *arugă*. Etimologia aceasta a fost acceptată de Meyer-Lübke (REW. No. 7426) şi de Giuglea. Weigand o respinge, susţinând că arom. *arugă* e împrumutat din n.-grec. *ροβγα* (p. 271), deşi dacă ar fi aşa, am aştepta ca Aromânii să rostească spiranta *γ* şi nu velara *g* (precum e atestat cuvântul la Dalametra). Dar pe ce-şi întemeiază Weigand această aserţiune, dacă nu pe o simplă impresie şi pe credinţa că în româneşte elementele latine sânt excepţie şi împrumuturile streine regulă? Grecii de unde au luat cuvântul? De sigur de la Romanii balcanici. Atunci de ce acest cuvânt, devenit termin păstoresc, să nu se păstreze tocmai la continuatorii acestor Romani balcanici?

Cu privire la romanitatea balcanică, mai avem de făcut o observare. Weigand nu admite că *Rusalii* la noi ar fi urmaşul direct al cuvântului latin, ci crede că îl avem dela Bulgari, care la rândul lor îl au din „Balkanlateinischen“. Aceasta din trei

motive. Mai întâiu pentru că dacă ar fi cuvânt vechiu la noi, ar trebui să aibă forma **rusaie*; pentru că cuvântul are o răspândire foarte mare la popoarele vecine; pentru că Românii au răspândit câțiva termeni păstorești „aber gewiss keine kirchlichen Ausdrücke, da in dieser Beziehung die Balkanwalachen auch nicht die allerbescheidenste Rolle gespielt haben“ (p. 278). Cât privește forma cuvântului, constatăm mai întâiu că Aromânii rostesc până azi *Arusal'e* (și Capidan a arătat că forma cu *u* proton în bulgărește se explică mai bine dacă admitem că Bulgarii au împrumutat cuvântul din românește decât din latinește), iar forma noastră *Rusale*, am explicat-o ca o disimilare din **rusare*, care corespunde exact lui *rosaria* atestat. (Am avea deci un caz analog de schimb între sufixe cu *-al-* și *-ar-* ca în **gutturalium* > *guturaiu*, alături de **gutturarium* > *gutunar*). Cât despre împrumutul din partea Bulgarilor de la Latinii balcanici, mi se pare că trebuie să facem o distincție precisă. E neîndoios că la venirea Slavilor în Peninsula Balcanică, limba latină, adică literară — aceeași în esență în Peninsula Balcanică ca și în țările de vest — era încă întrebuințată în clasele suprapuse, în biserică, în administrație, armată etc., deși bizantina începuse în mare măsură să o înlocuiască. Numai așa ne putem explica atâtea numiri de localități primite de Slavi în formă latină și unii termeni oficiali ca acel *communicare* > bulg. *kumkam*, citat de Weigand. Dar *Rosalia*? Biserica creștină întrebuința pentru sărbătoarea Rusaliilor alți termeni: *pentecoste*, sau traducerea lui latinească („a cincizeca zi“): *quingagesima* (cf. J. Jud. *Zur Geschichte der Bündnerromanischen Kirchensprache*, p. 8 și 12). *Rosalia* era termenul sărbătorii păgânești, care s'a conservat, împreună cu obiceiurile legate de ea, la poporul romanic din Peninsula Balcanică, din care ne tragem noi. Tot astfel *Calatio*, de unde *Crăciunul* nostru, nu era terminul bisericesc oficial — care era *Natalis*, precum dovedesc limbile romanice — ci cuvântul popular, de origine păgână, la Romanii estici, care l-au transmis până în cele mai îndepărtate regiuni. Weigand nu crede nici acest lucru — admis însă de Berneker (SEW. p. 604) — fiindcă Românii n'au putut transmite vecinilor lor decât termeni păstorești. Dar de unde știe el acest lucru? La dreptul vorbind, despre strămoșii Românilor, înainte de a-i afla pomeniți în documente istorice, nu știm nimic. Prin specu-

lații istorice putem numai presupune că aspectele sociale supt care ne apar atestați în a doua jumătate a evului de mijloc — ca păstori, mici agricultori, chervanagii și negustori, ostași („vojnici”) cu nuclee de organizații politice și cu un „ius valachicum” recunoscut (cf. în urmă „Introducerea” la *Studii istroromâne II*) — continuă forme mai vechi. Prin speculații lingvistice putem să aducem și alte contribuții pentru cunoașterea lor, cu condiția însă ca acestea să nu fie tulburate de nici o idee preconcepută, ci să constate faptele, așa cum ele reies în mod firesc din mijloacele ce ni le dau cunoștințele filologice. Avem bunăoară cuvintele slave *kolęda*, *čubrъ* (v. rus.), *čuma*. Cel dintâiu e un împrumut din lat. *calendae*. Care a putut fi cale împrumutului? S’au emis mai multe păreri (vezi-le înșirate la Berneker, SEW. p. 544—545). Intre acestea ni se pare interesantă în deosebi a lui Jireček, care, dată fiind vechimea și răspândirea cuvântului la Slavi, presupune că el a fost luat de Slavi de la Romanii care locuiau în părțile cele mai nordice și estice ale Imperiului, deci în Panonia sau Dacia. De unde ar urma că pe vremea primelor năvăliri slave în Dacia — probabil după părăsirea provinciei din partea oficialității, dar înainte de prefacerea lui *-l-* în *-r-* între vocale în limba română — în această provincie continua să locuiască o populație romanică. Urmând pe calea indicată de Jireček, am presupus că, din cauza răspândirii mai mici, dar totuși până în Rusia și în Ungaria, a cuvântului *crăciun*, locul de împrumut al acestui cuvânt, tot din sfera cultului religios-popular, a fost iarăși Dacia, în epoca mai târzie, pe când *l* intervocalic latin (*calatio*) devenise *r* românesc. *Rusalii* ar fi al treilea exemplu, din aceeași sferă de termini de natură religioasă-populară (cf. *Studii Istroromâne II* p. 359). — Evidentă e și legătura slavului *čubrъ* cu grec. $\theta\upsilon\mu\beta\rho\varsigma$. Limbile slave arată însă o dublă tratare a vocalei, căci forma rusească, rutea: ă și cehească presupun un **čębrъ*, iar cea sârbească, veche-rusească, polonă și unele variante cehești presupun un **čqbrъ*. Chiar admitând aceste două reflexe în redarea grecescului υ , „macht das slav. č Schwierigkeiten” (Berneker, SEW, p. 160). Aceste dificultăți încetează, dacă admitem că Slavii au primit cuvântul prin mijlocire românească, în care limbă č este reflexul regulat al grecului $\theta\upsilon$ (cf. Al. Philippide, *Bausteine Mussafia*, p. 54 ș. u.) și unde avem atestată forma *ciumbru* alături de

cimbru, născută din ea (ca *cin* din *ciun*, iar acesta din sârb. *čun* < *čoln*), deci amândouă variantele care în vremuri străvechi puteau fi reflectate la Slavi prin *q* (ca *strungă* > **strąga*, *Montimerus* > *Mačimirz*, sârb. [sec. IX] *Mutimir*, cf. Ghiuglea, *Dacoromania* II 350) și *ę*. De fapt Vasmer (*Greko-slavjanskije Etjudy* III, 225) propune pentru cele două refexe slave împrumut din cele două forme române. Același reflex al lui *xu* grecesc în *ciu* românesc îl avem în *ciumă* < *κῶμα*. Berneker (SEW. 163) crede ca posibil împrumutul din românește al slavului (bulgăresc, sârbesc, rusesc, rutenesc, polon) *čuma*, iar Dr. V. Bologa a arătat în *Dacoromania* IV că această răspândire a cuvântului prin Români ar putea sta în legătură cu apariția pestei bubonice în regiunile noastre pe vremea lui Iustinian.

Dar ne oprim. Weigand nu' admite aceste speculații ale noastre. E dreptul său. Noi ne mângâiem că ne aflăm în fovă-rășie bună. Meyer-Lübke, Spitzer, Sandfeld-Jensen, Skok, Jireček, Berneker, Vasmer — latinomani? Allons donc! Spre a respinge pur și simplu cu un „unmöglich“ păreri admise sau pornite dela acești savanți, se cere mai mult decât autoritatea pe care o are Weigand în materie de romanistică, slavistică, balcanistică și istorie sudest-europeană.

E posibil, ca în opoziția ce o facem curentului de la Leipzig să exagerăm uneori, căzând în celălalt extrem. Dar cine e scutit de exagerări? E inerent firei omenești ca analiza impersonală a faptelor să nu mai fie posibilă cu desăvârșire' din chiar momentul când în minte ți s'a lămurit o convingere sintetică, că în dorința de a ilustra mai bine o teorie ce ți se pare justă să „potrivești“ uneori involuntar argumentele. N'o face oare și Weigand, când — convins că Românii nu pot fi socotiți între popoarele romanice — neagă chiar că un cuvânt ca *altar*, atestat în cele mai vechi traduceri de psaltiri românești și singur cunoscut la poporul românesc din multe regiuni, ar fi o formă savantă, devenită oficială prin biserica unită (p. 277); când despre *creș* scrie „hat slav. Ursprung“ (p. 272), deși se găsește, fără familie în limbile slave, numai la Sârbi, care au și alte împrumuturi din românește, în care limbă el poate fi explicat în mod plausibil; când forme ca *fsat* și *coafșă* el le scrie *fsat* și *coafșă*, spre a dovedi că sânt împrumuturi relativ recente din albaneză (DR. IV, 1344); când pentru a apropia pe *im-*

băgiua de rut. *bažati* (care ar fi dat *băja*, *băjăi* s. *băji*) îi „po-triveşte“ sensul și forma, etc. etc.? Dacă aceste inadvertențe sau schimbări de forme și înțelesuri le-am numi și noi *be-wusste Fälschungen*“, de sigur că Weigang ne-ar putea zice cu drept cuvânt că sântem necuviincioși.

Când cineva bănuiește cu atâta ușurință de reacredință pe altul, trebuie să aibă împotriva lui un parapon mai adânc decât cel izvorit din divergențe de păreri: „Müssen die Leute aber Zeit haben und was müssen da für Mittel zu den Druckkosten zur Verfügung stehen!“ (p. 285) Exclamație plină de tâlc. Ziua la Cluj e de 24 de ore ca și la Leipzig și dacă din aceste 24 de ore întrebuițăm cât mai multe, e pentru că știm că nu e niciodată bine să fii prea grăbit. Cât despre bani, din raportul pe care-l publicăm în fiecare volum al Dacoromaniei despre gestiunea financiară a Muzeului, Weigand poate vedea, cu cifre exacte, că subvenția ce o primim de la Stat nu echivalează nici pe departe cu cea pe care o primea el pe vremuri pentru institutul său de la Leipzig. Această subvenție a încetat a i se mai da în anii din urmă și n'a fost înnoită nici în urma solicitărilor repetițe și insistente. În același timp cu încetarea ei, dascălul și-a pierdut deodată părerea bună despre elevii săi, care nu au depus stăruințele dorite pentru obținerea subvenției. Acest lucru Weigand nu ni-l va ierta niciodată, căci el e convins ca Românii sânt datori să-l sprijinească, fiindcă filologia ce se face la Leipzig e singura adevărată. Și ca să nu mi se poată imputa că vorbesc fără dovezi, reproduc aici postala adresată de Weigand Academiei Române în 19 Ianuarie 1924 — faptul că am înaintea mea o postală *deschisă* dovedește că scriitorul ei n'a ținut ca să nu fie cunoscut cuprinsul ei — și răspunsul ce i s'a dat :

An die rumänische Akademie!

Leipzig, 19 Ian. 1924.

Ich danke bestens für freundliche Uebersendung des Buletin hist., möchte aber darauf aufmerksam machen, dass ich Jahrgang III Nr. 3, Jahrgänge IV—IX noch nicht erhalten habe, und möchte sehr bitten mir auch diese fehlenden Bände, sowie sonstigen Publikationen zukommen zu lassen, da ich bei der grossen Finanznot Deutschlands eine Staatsunterstützung bekomme, die gänzlich unzureichend ist, nur 100 M für das Semester. Das ist

auch der Grund, weshalb mein Jahresbericht nicht erscheinen konnte, obgleich sehr wichtige Arbeiten über Rumänisch druckfertig bereit liegen. Es ist sogar wahrscheinlich, dass das Institut ganz eingehen muss, wenn mir die rum. Regierung nicht zu Hilfe kommt. Es wäre das besonders bedauerlich auch im Interesse der Siebenbürgen Sachsen, die damit die Gelegenheit verlieren, sich mit der rumänischen Sprache praktisch vertraut zu machen. Ich glaube, dass ich mehr für die Erforschung des Rum. getan habe als irgend ein Rumäne und dass ich diese Unterstützung der rum. Regierung wohl verdiene und mir scheint, dass auch die rum. Academie an dem Weiterbestehen des Seminars an der zweitgrössten Universität Deutschlands Interesse haben sollte. In grösster Hochachtung.

(ss.) G Wgd.

20 Februarie 1927.

Domnule Profesor și Coleg,

Primindu-se carta D-voastre postală de la 19 Ianuarie a. c., s'a dispus a vi se trimită îndată atât fasciculele din *Bulletin historique de l'Academie*, pe cari arătați că nu le-ați primit, cât și alte publicațiuni al căror cuprins poate interesa studiile D-voastre. Întârzierea trimerii publicațiunilor și pierderea unora (din *Buletinul istoric* vi se trimiseseră fasciculele toate) se datorește scăderilor în reorganizarea serviciilor postale după războiu.

În forma și cu tonul în care este scrisă carta D-voastre postală nu poate fi prezentată Academiei. Cele ce vă scriu aici sânt deci numai din partea mea, a colegului care a fost una din întâiele D-voastre cunoștințe făcută în casa neuitatului Hasdeu, în întâia D-voastre călătorie între Români, coleg care — deși datoriile și soarta l-au depărtat de studiile filologice iubite în tinerețe — a urmărit cu cel mai viu interes și simpatie activitatea D-voastre, cât timp venea de la un prieten sincer al neamului nostru.

Firește, ne-ar părea rău ca Institutul înființat de D-voastră să nu poată rezista, ci să se cufunde în valurile crizei financiare de acum. Dar această criză atinge — cum este ușor de înțeles — și Statul nostru într'o măsură cu atât mai mare, cu cât au crescut îndatoririle lui acum după cuprinderea în hotarele sale a provinciilor noastre străbune scăpate de sub stăpânirile streine.

Câte sarcine financiare se impun numai pentru a se face organizarea și înzestrarea celor două Universități nouă (Cluj și Cernăuți) și reorganizarea celor două mai vechi (Iași și București) spre a corespunde, pe cât se poate, cerințelor împrejurărilor de acum! Este deci ușor de înțeles — deși adeseori dureros — ca Statul să nu mai găsească mijloace bănești de a ajuta acum unde o făcea înainte de marele războiu, care atât de multe a schimbat, a desvelit și a stricat.

Cred însă că un mijloc practic spre a nu rămâne nepublicate lucrările de adevărată valoare științifică care s'ar face la Institutul D-voastre ar fi ca ele să fie trimise spre a se tipări de Academia noastră în *Memoriile Secției Literare*. Ar fi permise cu toată bunăvoința și ar putea fi publicate chiar în limba germană după posibilitățile de tipărire și când le va veni rândul.

Intru cât privește pe concetățenii noștri sași din Ardeal, nu vă îngrijiți prea mult, căci dâșii au acum aici acasă, în patrie, înlesniri mult mai mari decât acolo pentru a face studii științifice și mai ales practice despre limba română, la Universitatea din Cluj, în școala bogat organizată sub conducerea Colegului Pușcariu, aici în Capitală la școala lui Densusianu, fără a mai vorbi de Iași și Cernăuți. De altfel este și în interesul lor, al neamului și al patriei lor, să iea contact cât mai de aproape cu atmosfera universitară română din această patrie a lor în actuala ei formație.

Scrieți din durerea pricinuită de criza de acum. Numai așa se poate explica explozia surprinzătoare eșită din condeiul unui bărbat așa de cumpănit, prin cuvintele: „Ich glaube, dass ich mehr für die Erforschung des Rum. gethan habe als irgend ein Rumäne“. Asta hotărât nu! Dar Cipariu, Hasdeu, Tiktin, O. Densusianu, Pușcariu? Asemenea judecăți despre meritele relative ale persoanelor și școlilor trebuesc în orice caz lăsate să le facă alții și viitorul spre a putea fi făcute cu obiectivitatea cuvenită.

Fiind încredințat că veți socoti cele spuse într'această scrisoare ca venite din sinceritatea unui coleg care vă cunoaște și apreciază activitatea D-voastre cam de patru decenii, rămân cu colegială stimă,

Al D-voastre

(ss.) *I. Bianu.*

Sextil Pușcariu.